

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Schakels of obstakels? Nederlandse politieke partijen en de eensgezindheid, verdeeldheid en representativiteit van partijleden

Ridder, J.M. den

Citation

Ridder, J. M. den. (2014, November 12). *Schakels of obstakels? Nederlandse politieke partijen en de eensgezindheid, verdeeldheid en representativiteit van partijleden*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/29715>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/29715>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/29715> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Ridder, Jozefina Maria (Josje) den

Title: Schakels of obstakels? Nederlandse politieke partijen en de eensgezindheid, verdeeldheid en representativiteit van partijleden

Issue Date: 2014-11-12

5 Partijleden in de representatieve keten

We keken naar wie de partijleden zijn (hoofdstuk 2), in hoeverre zij het eens zijn met partijgenoten (hoofdstuk 3) en in hoeverre ze van mening verschillen met leden van andere partijen (hoofdstuk 4). In dit hoofdstuk verbreden we het perspectief en bekijken we partijleden als onderdeel van de representatieve keten. Dat doen we door hun achtergrondkenmerken en opvattingen te vergelijken met die van kiezers en Tweede Kamerleden van hun partij.

Het startpunt van deze exercitie is het perspectief van partijleden als schakels tussen kiezers en gekozenen. Vanuit dit perspectief is inzicht in de (demografische) gelijkenis en (inhoudelijke) congruentie¹ tussen leden, kiezers en gekozenen van belang. Dat is enerzijds nodig, omdat gelijkenis en congruentie inzicht geven in de manier waarop de democratische keten in de praktijk werkt en de plek die leden daarbij innemen. Anderzijds is enige mate van gelijkenis en congruentie tussen kiezers, leden en gekozenen wenselijk voor een goed functionerende democratie met ledenpartijen. Als leden andere achtergronden en opvattingen hebben dan kiezers en Kamerleden van dezelfde partij, zouden zij minder goed in staat zijn om op te treden als schakel tussen kiezers en gekozenen.

Na een introductie waarin het belang van gelijkenis en congruentie van leden met kiezers en Kamerleden wordt uitgewerkt (paragraaf 5.1), bestaat het empirische gedeelte uit drie delen. In het eerste deel (paragraaf 5.2) kijken we naar gelijkenis en vergelijken we de demografische profielen van leden, kiezers en Tweede Kamerleden. In het tweede deel (paragraaf 5.3) staat congruentie centraal en vergelijken we de opvattingen van leden, kiezers en Kamerleden. In deel drie (paragraaf 5.4) maken we een kleine zijstap en bekijken we welke indruk leden zelf hebben van hun positie in de keten van representatie. In de slotparagraaf (5.5) bespreken we deze bevindingen in het licht van de schakelfunctie van leden in de representatieve democratie. Kunnen partijleden bijdragen aan een goede werking van de democratie?

¹ De mate waarin het demografische en inhoudelijke profiel van leden lijkt op dat van kiezers en gekozenen, wordt in dit hoofdstuk aangeduid met de termen 'gelijkenis' (in het geval van achtergronden) en 'congruentie' (in het geval van opvattingen).

5.1 Leden als schakels tussen kiezers en gekozenen

Partijen zorgen voor *political linkage*: ze verbinden burgers met de staat (zie o.a. Sartori 2005 [1976]: 25; Lawson 1980a; Poguntke 2005: 43; Dalton et al. 2011: 6). Partijleden kunnen een rol spelen bij het tot stand komen van deze verbinding. In hoofdstuk 1 beschreven we op welke manieren leden bijdragen aan de representatieve democratie en een schakel vormen tussen kiezers en gekozenen. Al sinds het ontstaan van moderne ledenpartijen aan het begin van de 20^e eeuw, is er echter discussie over de vraag hoe goed leden in staat zijn deze schakelfuncties te vervullen (zie o.a. Ostrogorski 1970 [1902]; Durverger 1965 [1954]), vooral omdat hun achtergronden en opvattingen zouden afwijken van die van kiezers en gekozenen en zij daardoor geen schakels, maar eerder obstakels tussen kiezers en gekozenen zouden zijn. Thomassen et al. (2014: 52) stellen over de legitimiteit van de Nederlandse democratie dat men zich kan “afvragen of de leden van politieke partijen wel goede voelhoorns vormen voor wat er in de samenleving en zelfs onder de kiezers van de eigen partij leeft. Daar bestaan op zijn minst twijfels over omdat de leden van partijen allerm minst representatief zijn voor de kiezers van partijen.” Scarrow (2007: 644) merkt over de opvattingen van partijleden op: “It is widely suspected that party members may have more intensely held, and therefore more radical or ideological, political views than other party supporters. This suspicion (...) is almost as old as organized parties themselves”. Deze opmerkingen suggereren in de eerste plaats dat gelijkenis en congruentie van belang worden geacht voor de schakelfuncties van leden, of op zijn minst inzicht verschaffen over de werking van de keten van kiezers, leden en vertegenwoordigers in de praktijk. In de tweede plaats laten ze zien dat de veronderstelling is dat leden afwijken van kiezers en gekozenen en in die zin geen positieve bijdrage leveren aan de representatieve democratie.

In deze paragraaf zullen we eerst uitwerken hoe gelijkenis en congruentie een rol spelen bij de diverse schakelfuncties die leden kunnen vervullen. Vervolgens gaan we in op verwachtingen over de mate waarin het demografische en inhoudelijke profiel van partijleden lijkt op dat van kiezers en gekozenen.

5.1.1 Het belang van inzicht in gelijkenis en congruentie

Leden kunnen uiteenlopende schakelfuncties vervullen en daarmee bijdragen aan de intermediaire rol van partijen en de representatieve democratie als geheel. Ze communiceren met kiezers, hebben zeggenschap over de selectie van kandidaten en het beleid en controleren hun partij na de verkiezingen. Hoe speelt nu de mate waarin de achtergronden en opvattingen van leden lijken op die van kiezers en Kamerleden een rol bij deze functies?

Gelijkenis en de schakelfunctie van leden

De mate van gelijkenis is in de eerste plaats van belang bij de communicatie- en mobilisatiefunctie van leden. Daarbij gaat het vooral om de gelijkenis tussen kiezers en leden. Als die groot is, betekent het dat de diversiteit die er onder de kiezers van een partij is, wordt weerspiegeld in het ledenbestand. Als het demografische profiel

van leden afwijkt van dat van kiezers, is de kans groot dat leden sommige groepen kiezers in hun dagelijks leven niet of nauwelijks tegenkomen (vgl. Scarrow 2007: 643). Leden hebben contact met slechts een deel van de achterban van de partij en zullen dus minder goede ambassadeurs zijn (vgl. Scarrow 1994: 47).² Een in demografisch opzicht afwijkend ledenbestand betekent ook, dat leden opvattingen en wensen van de on(der)vertegenwoordigde groepen minder goed doorgeven aan de partij. Leden zijn in dat geval geen goede (of: te selectieve) sensoren. In het beeld van leden als brandalarm: het alarm gaat niet af, terwijl dat wel zou moeten (of andersom).³ Uit onderzoek naar descriptieve vertegenwoordiging, dat wil zeggen het idee dat representatie bestaat of zou moeten bestaan uit de afspiegeling of het aanwezig maken van bepaalde bevolkingsgroepen (o.a. Rahat et al. 2008: 665), blijkt dat het hebben van dezelfde achtergronden de communicatie tussen groepen bevordert (Gay 2002: 718-719; vgl. ook Blondel en Müller-Rommel 2007: 821). Inzicht in de mate van gelijkheid tussen leden en kiezers geeft aldus antwoord op de vraag in hoeverre leden in staat zijn op te treden als ambassadeurs en sensoren en, indien er sprake is van een gebrek aan gelijkheid, welke groepen kiezers via het ledenbestand moeilijk te bereiken zijn.

In de tweede plaats is gelijkheid tussen kiezers, leden en Kamerleden van betekenis voor de rol van leden als symbool voor identificatie en bron van legitimiteit. Als kiezers zich herkennen in partijleden en vertegenwoordigers, kan dat vertrouwen genereren (Gay 2002: 718) en zorgen voor geloofwaardigheid (Sarrow 2007: 643). In hoofdstuk 1 schreven we dat leden bijdragen aan legitimiteit van de partij, omdat leden een beeld oproepen van een “open, toegankelijke” partij, waarin de inbreng van ‘gewone mensen’ serieus wordt genomen” (Koole 2001: 592). Als de leden (of Kamerleden) van een partij niet lijken op kiezers, kan dat de legitimiteit en het open imago teniet doen. Het door Koole (2001: 592) gesuggereerde voordeel van een ledenpartij waarin de lijsttrekker kiezers aanspreekt namens “een democratische organisatie van ‘mensen zoals u’” gaat dan niet op, omdat (sommige) kiezers niet het idee hebben dat het gaat om een partij van mensen zoals zij. Een in vergelijking met kiezers (en Kamerleden) al te selectief ledenbestand roept de vraag op in hoeverre de partij zich echt kan beroepen op een breed maatschappelijk draagvlak.

In de derde plaats is inzicht in de demografische overeenkomst tussen kiezers, leden en Kamerleden relevant voor de rol van leden als rekruteringsreservoir en selectoraat. In de politieke praktijk wordt waarde gehecht aan gelijkheid tussen kiezers en volksvertegenwoordigers (Esaiasson en Holmberg 1996: 21; Andeweg 2003: 147; Hakhverdian 2009: 3; Hazan en Rahat 2010: 106). Aangezien leden het reservoir zijn waaruit kandidaten worden geselecteerd, zijn hun achtergronden

2 Leden kunnen dan natuurlijk wel actief campagne voeren onder ondervetegenwoordigde groepen. Het punt is hier dat ze de kans dat ze die groepen spontaan tegenkomen in hun dagelijks leven kleiner is.

3 Een voorbeeld van dat ‘niet afgaan terwijl het zou moeten’ geven Becker en Cuperus (2003: 32). “De verkiezingsuitslag van 2002 zou men kunnen duiden als bewijs van het feit dat grote delen van het potentiële electoraat van de PvdA vervreemd waren geraakt van deze partij en dat, ook in de ledenorganisatie, dit nauwelijks was opgemerkt.”

van belang voor die demografische vertegenwoordiging. Als leden heel andere achtergronden hebben dan kiezers of bepaalde kiezersgroepen niet of nauwelijks aanwezig zijn in het ledenbestand, wordt het moeilijker om representanten van die groepen op te nemen in de kandidatenlijst en in de uiteindelijke Kamerfractie (vgl. Scarrow 1994: 49). Uit onderzoek is bekend dat kiezers en Kamerleden van elkaar verschillen wat betreft hun geslacht, leeftijd en opleidingsniveau (o.a. Van den Berg 1983; Esaiasson en Holmberg 1996: 19; Koole en Van Holsteyn 2000). Omdat leden de voornaamste *pool* zijn waaruit Kamerleden gerekruteerd worden, roept dat de vraag op of deze vertekening al op het niveau van partijleden ontstaat (Hillebrand 1992: 252). De mate van gelijkenis kan ook gevolgen hebben voor de functie van leden als selectoraat als leden vooral mensen selecteren die lijken op henzelf. Als groepen die minder zijn opgenomen in het ledenbestand ook nog eens minder gemakkelijk verkiesbare plaatsen bemachtigen, kan invloed van leden uit een selectief ledenbestand zorgen voor slechte gelijkenis tussen Kamerleden en kiezers (Lucardie en Voerman 2011: 186). En hoe meer invloed leden hebben op selectie van kandidaten, des te groter de gevolgen zijn als leden achtergronden (of opvattingen) hebben die afwijken van die van kiezers (Sarrow 2007: 643).

In de vierde plaats kan gelijkenis een rol spelen bij de invloed van leden op beleid, wederom vanuit het perspectief van descriptieve vertegenwoordiging. Daarin wordt gesteld dat vertegenwoordiging van achtergronden van belang is, omdat via die achtergronden bepaalde groepen en ervaringen manifest worden gemaakt in het democratische proces en de besluitvorming (Mansbridge 1999: 629). Vanuit dat perspectief is het voor een goed debat binnen partijen van belang dat het ledenbestand en de Kamerfractie een afspiegeling vormen van de kiezers van de partij. Als dat niet het geval is en bepaalde achtergronden on(der) vertegenwoordigd zijn, worden sommige achtergronden en ervaringen niet of althans minder 'natuurlijk' ingebracht in het debat.

Congruentie en de schakelfunctie van partijleden

Het is echter niet alleen belangrijk om zicht te krijgen op de gelijkenis tussen leden, kiezers en Kamerleden, het is ook van belang – misschien wel meer – om inzicht te krijgen in congruentie tussen de geledingen.

Net zoals bij (demografische) gelijkenis, kan de mate waarin de opvattingen van leden lijken op die van kiezers en Kamerleden een rol spelen bij de communicatie- en mobilisatiefunctie en bij de functie van leden als rekruteringsreservoir en selectoraat. Als leden andere opvattingen hebben dan kiezers, zijn ze voor de partijleiding niet langer een valide informatiebron voor opvattingen van kiezers (Sarrow 1996: 44). Ook hier kan zich, zoals bij gelijkenis, een imagoprobleem voordoen. Als opvattingen van leden te veel afwijken van die van Kamerleden, kunnen leden evenmin een rol spelen als ambassadeurs van de partij, omdat ze opvattingen doorgeven die niet sporen met wat volksvertegenwoordigers vinden. Als leden worden ingezet voor de mobilisatie van kiezers, geven leden een ander beeld van de partij dan Kamerleden doen. Binnen partijen vinden discussies plaats over beleid, waarbij belangen worden ingebracht, bediscussieerd en afgewogen. Als de opvattingen van leden de opvattingen onder kiezers niet of slechts gedeeltelijk weerspiegelen, dan betekent dit dat sommige meningen niet worden ingebracht.

Dat kan problematisch zijn vanuit het perspectief van leden als sensoren of brandalarm. Het kan ook problematisch zijn voor de partijorganisatie als plek voor deliberatie (vgl. Koole 2001: 593; Urbinati en Warren 2008: 400).⁴

Een gebrek aan congruentie kan, net als een gebrek aan demografische overeenkomsten, een probleem zijn, omdat leden het reservoir zijn waaruit kandidaten worden gerekruteerd. Wanneer leden andere opvattingen hebben dan kiezers en bepaalde opvattingen of stromingen helemaal niet vertegenwoordigd zijn, zal deze vertekening zich doorzetten op het niveau van Kamerleden.

Als het gaat om de congruentie van leden, kiezers en Kamerleden is er echter nog iets anders aan de hand, wat een meer fundamentele discussie over partijleden raakt, namelijk de rol die leden spelen via hun zeggenschap over de kandidaten en de koers van de partij. De verwachting is dat leden met hun invloed op de kandidaatstelling en de beleidsvoorstellen van een partij een middel in handen hebben om hun partij een inhoudelijke opdracht te geven. Die invloed is er in de eerste plaats *vóór verkiezingen*, als leden op basis van inhoudelijke overwegingen invloed uitoefenen op de keuze voor de lijsttrekker, de kandidatenlijst en het verkiezingsprogramma. Als leden opvattingen hebben die erg afwijken van die van (potentiële) kiezers, kan dit effect hebben op de electorale aantrekkingskracht van een partij. Als opvattingen van leden en kiezers niet congruent zijn, zullen kiezers wellicht uitwijken naar een andere partij, zeker in een meerpartijenstelsel zoals Nederland met inhoudelijk verwante partijen. Leden maken het in dat geval voor hun partij moeilijker in plaats van gemakkelijker om kiezers te trekken (Epstein 1980 [1967]: 118; Scarrow 1996: 40-41).

In de tweede plaats kunnen leden invloed uitoefenen op de kandidaten en de koers *na verkiezingen*. Vertegenwoordigers die herkozen willen worden, zullen immers aandacht besteden aan de zorgen en wensen van diegenen die bepalen of zij (nogmaals) worden gekandideerd voor volksvertegenwoordigende functies (Hazan en Rahat 2006: 116). Hoewel daarbij veelal wordt gewezen op het belang van partijleiders (zie bijvoorbeeld Müller 2000), zijn ook de partijleden onderdeel van het selectoraat: leden beïnvloeden kandidatenlijsten indirect, bijvoorbeeld via afdelingen, of direct via directe deelname op congressen of ledenraadplegingen. Vooral deze directe zeggenschap is de afgelopen jaren toegenomen (zie hoofdstuk 2).

Op de houding van volksvertegenwoordigers als *loyal partisans*⁵ wordt wel de principiële kritiek geuit, dat deze op gespannen voet staat met hun positie als *voter delegates*, afgevaardigden die luisteren naar kiezers. In de 19^e eeuw werden kiezers gezien als de belangrijkste principaal van vertegenwoordigers: bij verkiezingen geven zij hun vertegenwoordigers het mandaat om namens hen te handelen

4 Hoewel het natuurlijk zo kan zijn, dat iemand die zelf een bepaalde mening niet is toegedaan die mening inbrengt in het debat, omdat hij weet dat anderen dit vinden.

5 Converse en Pierce (1986: 664-669) introduceren de *loyal partisan* als een representatieve rol die verschilt van die van *trustee* (een onafhankelijke vertegenwoordiger) of *delegate* (een afgevaardigde die in het belang van de vertegenwoordigden optreedt). Thomassen (1994: 248) wijst er op dat een *loyal partisan* in feite een *delegate* is met een focus van representatie gericht op de partij in plaats op de kiezers.

(o.a. Duverger 1965 [1954]: 353). Sinds de opkomst van politieke partijen hebben vertegenwoordigers een dubbelmandaat gekregen. Ze krijgen een mandaat van de kiezers én van de partij die hen selecteert en voordraagt als kandidaat bij verkiezingen (Duverger 1965 [1954]: 353). Dit is voor sommigen aanleiding voor principiële kritiek: “Politici noemen zichzelf volksvertegenwoordigers, maar zijn vooral partijrepresentanten” (Middel 2005: 132).

Het blijft echter niet bij deze principiële kritiek. “The ruling bodies of the parties, stemming from the members, tend to control the parliamentary representatives chosen by electors. This would be no more than a minor evil were the political attitudes of both electors and members roughly the same; the members could then be considered as the most conscious section, the vanguard, of the electors. But the law of disparity would destroy that illusion, by showing that the essential differences in behaviour of the two groups in no way permit one of them to claim that it reflects and represents the other” (Duverger (1965 [1954]: 101). Wanneer de opvattingen van leden niet overeenkomen met die van kiezers, krijgen vertegenwoordigers van kiezers een ander mandaat dan van partijleden.

Daarmee ontstaat een situatie die we, in navolging van Rohrschneider en Whitefield (2012), aanduiden met *representative strain*, representatieve spanning. Rohrschneider en Whitefield stellen dat partijen zowel tegemoet moeten komen aan de wensen van *loyal partisan voters*, kiezers van de partij die zich met de partij identificeren, als van *independent party voters*, kiezers van de partij die zich niet met de partij identificeren (vgl. ook Adams en Ezrow 2009:17). Dit onderscheid tussen kiezers die dicht bij een partij staan en kiezers die daar verder vanaf staan, kunnen we toepassen op het onderscheid tussen partijleden en kiezers van de partij. Het is mogelijk dat beide groepen andere opvattingen hebben en de volksvertegenwoordigers van de partij een andere boodschap meegeven. Als de opvattingen van leden anders zijn dan die van de kiezers die hen hebben gekozen, kan dat Kamerleden onder een representatieve spanning zetten.

Die representatieve spanning zal zich vooral voordoen na verkiezingen. Kamerleden zijn gekozen door kiezers (op basis van een door de partij en haar leden opgestelde lijst), maar moeten vervolgens rekening houden met de opvattingen van leden die hen controleren, bijvoorbeeld tijdens congressen of partijbijeenkomsten en van wie ze mede afhankelijk zijn voor herverkiezing. Wanneer leden hun volksvertegenwoordigers gedurende hun zittingstermijn willen bijsturen of wanneer er nieuwe kwesties op de agenda komen waarover de partij een standpunt moet innemen (vgl. Epstein 1980 [1967]: 289 e.v.), kan representatieve spanning ontstaan, als de wensen van kiezers en leden afwijken.⁶ Dan ontstaat een verschil van mening tussen kiezers en Kamerleden of tussen leden en Kamerleden. Het

6 Becker en Cuperus (2003: 32) beschrijven een proces waarin het kader van de partij niet meer representatief is voor de kiezers. Als voorbeeld van het representatieprobleem dat dan ontstaat, noemen ze de afwijzing van het formatieresultaat in 1977 “door het sterk geradicaliseerde kader, tegen de verhoudingen in de bredere achterban van de partij in.” Dat is een voorbeeld van hoe leden, wanneer zij andere opvattingen hebben dan kiezers, na verkiezingen de partij een kant op kunnen sturen die tegen de wensen van die kiezers in is.

eerste noch het laatste is voor Kamerleden een wenselijke situatie, aldus onder anderen Epstein (1980 [1967]: 291): “Clearly, for the public office-holders, agreement [tussen kiezers en leden, JdR] is desirable. Their electoral support is served by having the relatively united support of party members”.

Onderzoeksvraag

Voor de schakelfuncties van leden is het aldus van belang om te kijken hoe hun demografische en inhoudelijke profiel zich verhoudt tot dat van kiezers en vertegenwoordigers van hun partij.⁷ Voor sommige schakelfuncties gaat het dan vooral om de gelijkenis en congruentie tussen leden en kiezers, voor andere is het nodig om de hele keten van kiezers, leden en volksvertegenwoordigers in beeld te brengen.⁸ Door achtergronden en opvattingen van leden te vergelijken met die van kiezers en gekozenen ontstaat “a more detailed picture of how opinion formation and policy representation work in a representative system” (Esaïasson en Holmberg 1996: 97-98).

Overigens is het niet gezegd dat als leden niet op kiezers of vertegenwoordigers lijken zij *per definitie* geen goede schakels zijn. Ook zonder gelijkenis en congruentie kunnen leden opvattingen van kiezers in het debat inbrengen of mee laten wegen in hun keuzes; evenmin is het zo, dat als leden of Kamerleden niet op kiezers lijken zij *per definitie* niet aansprekend zijn. Toch wordt in de literatuur het (vermeende) gebrek aan gelijkenis en congruentie van leden bovenal in negatieve zin besproken. Leden die achtergronden of opvattingen hebben die afwijken van kiezers of van Kamerleden worden gezien als obstakels in de representatieve keten. Dat beeld is hardnekkig (Scarrow 2007: 644) en het is dan ook relevant om uit te zoeken in hoeverre achtergronden en opvattingen van leden lijken op die van kiezers en Kamerleden. De centrale vraag van dit hoofdstuk is dan ook **in hoeverre de achtergronden en opvattingen van partijleden lijken op die van kiezers en Tweede Kamerleden**. We richten ons daarbij op opvattingen van leden, kiezers en Kamerleden *per partij*.

De hoofdvraag bevat twee deelvragen. De eerste spitst zich toe op gelijkenis: *in hoeverre komen achtergrondkenmerken van partijleden overeen met die van kiezers en Kamerleden?*

- a. Is de gelijkenis voor alle achtergrondkenmerken hetzelfde, of zijn er verschillen?
- b. Zijn er verschillen tussen partijen?
- c. Hoe ontwikkelt de gelijkenis zich door de tijd (1986-2008)?

De tweede deelvraag gaat over congruentie: *in hoeverre komen politiek inhoudelijke opvattingen van partijleden overeen met die van kiezers en Kamerleden?*

7 Gelijkenis en congruentie zijn overigens niet voor alle schakelfuncties van leden van belang. Voor bijvoorbeeld het draaiende houden van de partijorganisatie en het geven van financiële steun is het niet noodzakelijk dat achtergrond en opvattingen van leden op die van kiezers of Kamerleden lijken.

8 Dat laatste is vooral van belang gezien de dominante verwachting dat leden de meest afwijkende geleding zijn en dat het juist hun invloed is, die kiezers en vertegenwoordigers van elkaar vervreemdt. Op die verwachting gaan we hierna uitgebreider in.

- a. Verschilt de mate van congruentie voor verschillende vraagstukken?
- b. Verschilt de mate van congruentie tussen verschillende partijen?
- c. Hoe ontwikkelt de mate van congruentie zich door de tijd (1986-2008)?

Door deze vragen te beantwoorden, leveren we een bijdrage aan het inzicht in partijen, partijleden en representatie. In eerder onderzoek is aandacht besteed aan de congruentie van opvattingen van kiezers en Kamerleden (zie o.a. Thomassen 1976; Thomassen en Zielonka-Goei 1992; Andeweg en Thomassen 2007; Andeweg 2011; Thomassen 2012) en aan de congruentie tussen kiezers en partijleden (o.a. Hillebrand en Zielonka-Goei 1990; Koole en Van Holsteyn 2000; Den Ridder et al. 2011b). De hele keten van kiezers, leden en Kamerleden wordt echter zelden in beeld gebracht – ook niet in internationaal onderzoek (Norris 1995: 34).⁹ De meerwaarde van dit hoofdstuk is dat verschillende onderzoeken worden samengebracht en aangevuld.¹⁰

5.1.2 Verwachtingen over gelijkenis en congruentie van leden, kiezers en Kamerleden

Hiervoor zagen we dat er bepaalde verwachtingen leven over de mate waarin het demografische en inhoudelijke profiel van leden lijkt op dat van kiezers en Kamerleden van dezelfde partij. In het navolgende werken we die verwachtingen verder uit.

Verwachtingen over gelijkenis

De eerste vraag is in hoeverre achtergrondkenmerken overeenkomen met die van kiezers en Kamerleden. Om de gelijkenis tussen kiezers, leden en Kamerleden in kaart te brengen, concentreren we ons op drie achtergrondkenmerken: geslacht, leeftijd en opleidingsniveau. In het verleden ging de discussie over gelijkenis vooral over de oververtegenwoordiging van mannen en ouderen binnen de politieke elite. Recent is het Nederlands debat over descriptieve vertegenwoordiging nieuw leven ingeblazen door discussies over de zogenoemde diplomademocratie (zie o.a. Bovens en Wille 2011), waarbij het gaat om het idee dat lageropgeleiden ondervertegenwoordigd zijn. Dat idee is allerm minst nieuw: onderzoek naar participatie en representatie wijst al geruime tijd uit, dat hogeropgeleiden vaker politiek actief zijn dan lageropgeleiden (o.a. Campbell en Converse 1972; Van den Berg 1983: 116 e.v.; Almond en Verba 1989; Hillebrand 1992: 256; Daalder 1992: 35). De ‘opleidingskloof’ heeft de afgelopen jaren opnieuw aandacht gekregen, heeft

9 Het proefschrift van Hillebrand (1992) is daarop een uitzondering (zie ook Allern et al. nog te verschijnen).

10 De gelijkenis en congruentie tussen kiezers en Kamerleden wordt in deze studie niet apart geproblematiseerd en onderzocht, maar alleen bekeken in relatie tot de gelijkenis en congruentie van leden met beide geledingen. Zie voor recente publicaties over dit onderwerp Andeweg 2011; Thomassen 2012.

geleid tot politicologisch debat¹¹ en is doorgedrongen tot de politiek.¹² Maar wat kunnen we op basis van de literatuur precies verwachten over de gelijkenis van leden, kiezers en Kamerleden ten aanzien van hun geslacht, leeftijd en opleiding?

In zo goed als al het empirische onderzoek naar de demografische representativiteit van partijleden komt naar voren, dat leden niet representatief zijn voor kiezers. Partijleden zijn vaker man, ouder en hoger opgeleid (o.a. Gallagher en Marsh 2002: 71; Cross 2004: 20; Scarrow 2007: 42). Vrouwen, jongeren en lageropgeleiden zijn onder leden ondervertegenwoordigd. We verwachten dat ook Nederlandse partijleden op deze punten afwijken van kiezers.

Omdat het aantal partijleden daalt (van 380.029 in 1986, naar 308.925 in 2008), verwachten we tevens dat het ledenbestand steeds minder inclusief zal zijn en minder representatief voor kiezers. Het partijlidmaatschap is steeds minder een uitdrukking van collectieve identiteit en steeds meer een individuele keuze die wordt gemaakt door politiek geïnteresseerde, hogeropgeleide burgers. Daarmee wordt het ledenbestand minder een demografische afspiegeling van een bepaalde brede achterban. We verwachten dan ook dat de gelijkenis tussen leden en kiezers in 2008 geringer is dan in 1986.

Op basis van de literatuur kunnen we vervolgens tegengestelde verwachtingen formuleren over de gelijkenis tussen leden, kiezers en Kamerleden. De eerste is gebaseerd op Putnam's *law of increasing disproportion*: "the higher the level of political authority, the greater the representation for high-status social groups" (Putnam 1976: 37; vgl. ook Epstein 1980 [1967]: 258). Als we deze 'wet' volgen, dan verwachten we dat leden een hogere sociale status hebben dan kiezers en dat de groep Kamerleden nog meer afwijkt dan de groep leden, zeker wat betreft opleidingsniveau (een indicator voor een hogere sociale status). Dat idee sluit aan bij het klassieke onderzoek van Dahl naar politieke elites in New Haven, waarin hij kijkt naar de achtergrondkenmerken van de politieke leiders en de subleiders, die een niveau lager staan: achtergrondkenmerken van subleiders komen meer overeen met die van kiezers dan met die van leiders (Dahl 1961; Blondel en Müller-Rommel 2007: 821). Ook op basis van het *aantal* verwachten we dat de Kamerleden van een partij meer dan leden zullen afwijken van kiezers: er zijn minder Kamerleden dan leden en alleen al daardoor zal het voor Kamerleden moeilijker zijn om de volledige diversiteit in achtergrondkenmerken te weerspiegelen, zeker voor kleine partijen.

Er is ook een andere verwachting mogelijk over de gelijkenis tussen kiezers, leden en Kamerleden. Het idee van representatie als afspiegeling van diversiteit wordt in de politieke praktijk belangrijk gevonden en is diepgeworteld in het Nederlandse systeem van evenredige vertegenwoordiging (Elzinga 2004: 18; Van der Kolk en Aarts 2011: 267). Onder druk van onder andere vrouwenorganisaties

11 Dat debat gaat onder andere over de vraag in hoeverre deze situatie nieuw is, in hoeverre de opvattingen van lager- en hogeropgeleiden tegengesteld zijn, hoe de factor opleidingsniveau doorwerkt op opvattingen en wat de gevolgen van een diplomademocratie zijn. Zie onder andere Hakhverdian et al. 2012, Waterborg et. al 2012, Bovens en Wille 2012.

12 Voor toenmalig Tweede Kamervoorzitter Gerdi Verbeet was het de aanleiding om te pleiten voor een zoektocht naar Kamerleden met "minder opleiding, maar veel levenservaring". Dergelijke Kamerleden zouden mensen volgens haar "het gevoel geven dat het parlement er niet alleen voor hen is, maar ook van hen is" (Van der Laan 2011).

en onder de noemer van politieke vernieuwing, wordt er binnen partijen gestreefd naar het voorkomen of corrigeren van vertekeningen in leeftijd en geslacht (Koole 2001: 55). Dit streven wordt in de jaren negentig sterker (zie Van de Velde 1994: 310; Van den Berg 2007: 149-151). Het gevolg kan zijn, dat de representativiteit van Kamerleden ten opzichte van kiezers in het begin van de 21^e eeuw ten aanzien van deze achtergrondkenmerken groter is dan de representativiteit van leden. Dat houdt meteen een verwachting in over verschillen tussen achtergrondkenmerken: geslacht en leeftijd zullen op dit punt afwijken van opleidingsniveau. Want hoewel opleidingsniveau belangrijker wordt in discussies over afspiegeling, zijn er (vooralsnog) geen aanwijzingen dat selectiecommissies van politieke partijen ernaar streven het aandeel lageropgeleiden onder kandidaten te vergroten.

Verwachtingen over congruentie

Voordat we ingaan op de verwachtingen die er bestaan over de congruentie van leden met kiezers en Kamerleden, is het nodig om preciezer na te gaan wat we bedoelen met 'congruentie' en wanneer daarvan sprake is.

Congruentie wordt doorgaans geoperationaliseerd in termen van nabijheid (Achen 1978: 481; Hakhverdian 2009: 8; Powell 2000; Andeweg 2011; Rohrschneider en Whitefield 2012). In deze studie gaat het om nabijheid tussen geledingen binnen een partij. Er is sprake van congruentie als de opvattingen van de geledingen (in dit geval: kiezers, leden, Tweede Kamerleden) sterk op elkaar lijken.¹³

Een probleem met 'lijken op' is dat er verschillende manieren zijn waarop geledingen inhoudelijk op elkaar kunnen lijken. We maken hier gebruik van enquêtes waarin respondenten is gevraagd een positie te kiezen op een schaal, waarbij aan de ene kant een wenselijke situatie staat, bijvoorbeeld kleinere inkomensverschillen, en aan de andere kant een tegenovergestelde wenselijke situatie, zoals grotere inkomensverschillen. Van congruentie tussen geledingen kan in zo'n geval sprake zijn als de gemiddelde opvatting van de geledingen hetzelfde is. Het is echter mogelijk om de stelling in te nemen dat er slechts sprake is van 'lijken op' als alle opinienuances van de ene geleding terug te vinden zijn bij de andere geleding. Deze positie gaat uit van het idee van representatie als het afspiegelen van diversiteit, waarbij binnen de vertegenwoordigende geleding alle mogelijke invalshoeken van de representanten (in dezelfde mate) aanwezig zijn. In dat geval is het niet genoeg dat gemiddelden overeenkomen, maar moeten opiniedistributies op elkaar lijken. Zie in dit verband de operationalisatie van Golder en Stramski (2010: 96) "Congruence is high when the distributions of citizen and representative preferences are similar; it is perfect when the two distributions are identical".

13 Kritiek op studies naar congruentie is overigens dat het moeilijk is om vast te stellen hoe nabij kiezers en partijen moeten zijn om te spreken van 'goede' congruentie (Arnold en Franklin 2012: 1220). Wanneer verschillen opvattingen betekenisvol van elkaar en wanneer niet? Wanneer wordt een verschil problematisch? Dat probleem kunnen we in deze studie niet oplossen. Het blijft een kwestie van interpretatie of de mate van gelijkenis of congruentie wordt geclassificeerd als 'klein' of 'groot'. Het probleem wordt iets kleiner als congruentie tussen partijen, vraagstukken of door de tijd heen wordt vergeleken. In dat geval is het min of meer objectief vast te stellen of verschillen groter of kleiner worden, al zal het bij die vergelijking door de tijd een kwestie van interpretatie blijven of men vindt dat een verschil 'veel' of 'iets' kleiner of groter is geworden.

Wanneer twee geledingen een gelijk gemiddelde hebben, wil dat niet zeggen dat de opiniedistributies congruent zijn of dat alle opiniestromingen binnen een partij worden vertegenwoordigd (zie Andeweg 2011: 41). Door volledige opiniedistributies te vergelijken, kunnen we zien of de diversiteit in de ene geleding op dezelfde manier voorkomt als in de andere geleding.

In dit hoofdstuk kiezen we niet voor een van beide benaderingen, maar zullen we congruentie zowel bekijken in termen van nabijheid van gemiddelde posities van een geleding, als in termen van het representeren van diversiteit. Om inzicht te krijgen in de plek van leden in de representatieve keten, zijn beide perspectieven immers van belang. Bovendien kunnen we hierdoor bij uiteenlopende stromingen in de literatuur aansluiten, zoals we hierna zullen zien.

Zoals we eerder schreven, verwacht ‘men’ in de literatuur en in het publieke debat over het algemeen dat leden de meest afwijkende groep zijn (Scarow 2007: 644-645; Heidar 2006: 309; Lehrer 2012: 1295). May (1973) heeft deze verwachting aansprekend uitgewerkt in zijn *law of curvilinear disparity*. Hij veronderstelt dat kiezers gematigde opvattingen hebben en dat top-leiders (hier: Kamerleden) responsief zijn voor die opvattingen, omdat ze willen winnen bij verkiezingen. Subleiders (partijleden) zijn ideologisch gemotiveerd, hoeven zich niet of althans minder bezig te houden met de wensen van kiezers en zullen vasthouden aan hun beginselen (Narud en Skare 1999: 45).¹⁴ Het gevolg is dat de opvattingen van kiezers gematigd zijn, partijleden ideologisch relatief extreme posities innemen, en Kamerleden zich tussen deze twee geledingen in bevinden (vgl. Norris 1995: 30; Narud en Skare 1999: 45; Kennedy et al. 2006: 790).

Toch is het mogelijk om een tegenovergestelde verwachting te formuleren, namelijk dat niet de opvattingen van leden maar die van Kamerleden meer afwijken van die van kiezers. Die verwachting is gebaseerd op de al besproken *law of increasing disproportion* en de daarvan afgeleide verwachting dat Kamerleden hogeropgeleid zijn dan leden. De veronderstelling in discussies over de zogenaamde diplomademocratie is dat opleidingsniveau en opvattingen sterk samenhangen. Hogeropgeleiden zouden er andere meningen op na houden dan lageropgeleiden en daardoor zouden Kamerleden en kiezers, meer nog dan leden en kiezers, anders over politieke en maatschappelijke kwesties denken.¹⁵ Als die veronderstelling klopt, dan verwachten we dat de congruentie tussen kiezers en Kamerleden kleiner is dan die tussen leden en kiezers. In dat geval is er geen sprake van *curvilineaire disparity* maar van *lineaire disparity* (Scarow et al. 2000: 131; zie ook Norris 1995).

De verwachting dat leden de meest afwijkende positie hebben, laat zich op twee manieren onderzoeken. De eerste sluit aan bij het onderzoek naar de wet van May en kijkt per geleding naar de gemiddelde opvatting. Als leden het meest extreem

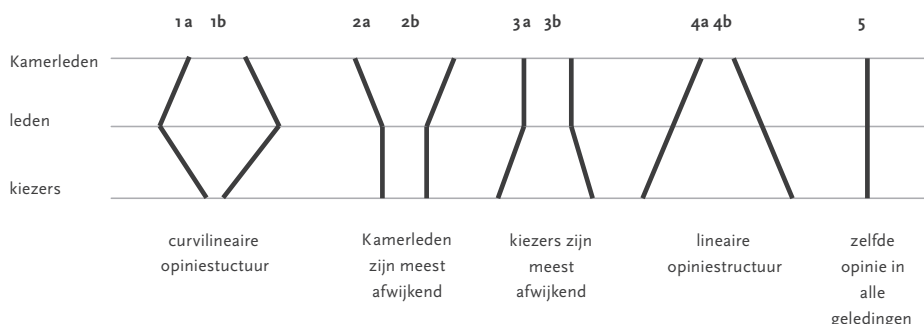
¹⁴ Epstein (1980 [1967]: 117) stelt dat leden “more rigid personalities” hebben.

¹⁵ Dat zal vooral het geval zijn bij vraagstukken waarbij opvattingen sterk samenhangen met opleidingsniveau, zoals die van integratie van minderheden en Europese eenwording (Bovens en Wille 2011: 108-109; Dekker en Den Ridder 2011: 70-73). De culturele dimensie in de politiek, waarmee deze vraagstukken geacht worden samen te hangen, wordt door sommigen aangeduid als een opleidings scheidslijn (vgl. Stubager 2009).

of afwijkend zijn, dan verwachten we een *curvilineaire* opiniestructuur zoals bij nummer 1a of 1b in figuur 5.1 (vgl. Herrera en Taylor 1994: 678; Narud en Skare 1999: 59). Als Kamerleden vanwege hun hogere opleiding het meest afwijkend zijn, verwachten we een lineaire opiniestructuur (zie 4a of 4b in figuur 5.1). Er zijn nog andere situaties mogelijk, namelijk een waarbij Kamerleden het meest afwijkend zijn terwijl kiezers en leden hetzelfde vinden (nummer 2a en 2b), een waarbij kiezers het meest afwijkend zijn terwijl leden en Kamerleden hetzelfde vinden (nummer 3a en 3b) en de situatie dat alle geledingen dezelfde gemiddelde positie innemen (nummer 5).¹⁶ Op basis van de besproken literatuur verwachten we die opiniestructuren echter niet aan te treffen.

Een tweede manier om uit te zoeken hoe opvattingen van leden zich verhouden tot die van kiezers en Kamerleden is door te kijken naar de hele opiniedistributie. Als leden de meest afwijkende opinies hebben, dan verwachten we dat de opiniecongruentie tussen leden en kiezers geringer is dan die tussen Kamerleden en kiezers. Als Kamerleden de meest afwijkende opvattingen hebben, verwachten we dat de opiniecongruentie tussen Kamerleden en kiezers geringer is dan die tussen leden en kiezers.

Figuur 5.1 Varianten van de opiniestructuur van kiezers, leden en Kamerleden

Wat kunnen we verwachten over de manier waarop de congruentie tussen leden en kiezers enerzijds en tussen leden en Kamerleden anderzijds zich door de tijd ontwikkelen? Andeweg (2011: 47) laat zien dat de congruentie tussen kiezers en Kamerleden (in de Tweede Kamer als geheel) op de links-rechtsdimensie sinds de jaren zeventig is toegenomen. Dat is vooral het gevolg van een verandering in opvattingen onder Kamerleden. Als verklaring voor de gestegen congruentie en de verschuiving van Kamerleden noemt Andeweg de toegenomen volatilititeit. Partijen kunnen niet meer rekenen op een vaste groep kiezers en zijn genoodzaakt zich meer

¹⁶ Figuur 5.1 is uiteraard een schetsmatige weergave. De gemiddelde opvatting van twee geledingen zullen feitelijk zelden helemaal hetzelfde zijn. Bovendien kunnen situatie 2 en 3, waarin Kamerleden of kiezers het meest afwijken er iets anders uitzien. In situatie 2 kunnen kiezers zich ook iets links van leden bevinden en Kamerleden heel veel linkser van leden, waarbij de afstand tussen leden en kiezers kleiner is dan de afstand tussen Kamerleden en kiezers.

responsief op te stellen. Holmberg (2011: 61) beweert echter het tegenovergestelde: hij ziet de congruentie tussen kiezers en Kamerleden (per partij -in Zweden) juist afnemen en denkt dat dit het gevolg is van toegenomen volatilititeit. Er zijn minder trouwe kiezers die op basis van ideologische overeenstemming altijd op dezelfde partij stemmen; het stemgedrag wordt meer bepaald door korte-termijnfactoren. De congruentie neemt af, omdat kiezers niet meer (alleen) op een partij stemmen omdat zij zich inhoudelijk in die partij herkennen.

Vanuit de veronderstelling dat partijleden ideologisch gemotiveerd zijn en geen directe representatieve band hebben met kiezers (in de zin dat ze niet gekozen worden), ligt het niet voor de hand dat partijleden net zo gevoelig zijn voor de toegenomen volatilititeit als Kamerleden. Als we de redenering van Andeweg volgen, verwachten we dat de congruentie tussen kiezers en leden gelijk blijft. Omdat de positie van Kamerleden als gevolg van de toegenomen electorale volatilititeit verandert en de positie van leden gelijk blijft, verwachten we dat de congruentie tussen leden en Kamerleden afneemt. Zijn de gevolgen van volatilititeit zoals Holmberg ze ziet, dan zullen niet alleen Kamerleden minder op kiezers lijken, maar zal ook de congruentie tussen kiezers en leden kleiner worden. Kiezers stemmen niet meer alleen om inhoudelijke overwegingen op een partij, en hun opvattingen zijn daardoor niet per se congruent met die van leden en Kamerleden. De congruentie tussen leden en Kamerleden blijft in dit scenario gelijk.

Gebruikte databestanden

Om gelijkenis en congruentie van achtergronden respectievelijk opvattingen van kiezers, leden en Kamerleden in kaart te brengen, zijn vergelijkbare data nodig. Voor de achtergronden en opvattingen van partijleden maken we gebruik van de onderzoeken die in deze studie centraal staan, de Leidse Partijledenonderzoeken (LPO) van 1986, 1999 en 2008¹⁷ Voor de achtergronden en opvattingen van kiezers gebruiken we het Nationaal Kiezersonderzoek (NKO) van 1986, 1998 en 2006 (zie www.dpes.nl en de verwijzingen aldaar voor de verantwoording voor dit onderzoek). We richten ons op kiezers die bij de betreffende Kamerverkiezingen (van 1986, 1998 en 2006) op een in het LPO aanwezige partij hebben gestemd.¹⁸ De *opvattingen* van Kamerleden worden in kaart gebracht met behulp van de Parlementsonderzoeken (hier PO genoemd) uit 1990, 2001 en 2006 (zie Thomassen et al. 1992 en Andeweg en Thomassen 2007 voor een verantwoording van deze onderzoeken;

17 Er wordt in dit hoofdstuk geen onderscheid gemaakt tussen meer en minder actieve leden. Hoewel in de literatuur vaak een inhoudelijk verschil tussen actieve en minder actieve leden wordt verondersteld, hebben we in hoofdstuk 3 gezien dat dit verschil afwezig of heel beperkt is. Ook in andere analyses op basis van het LPO bleken de inhoudelijke verschillen tussen actieve en minder actieve leden beperkt (Den Ridder et al. 2011b; Waterborg 2011).

18 We vergelijken partijleden (en Kamerleden) met de kiezers die op de partij hebben gestemd en niet met potentiële kiezers. Dat betekent dat we ons in de probleem- en vraagstelling concentreren op de representatieve spanning die ontstaat tijdens de zittingstermijn en niet op de representatieve spanning tussen leden en potentiële kiezers *voorafgaand* aan de verkiezingen die van invloed kan zijn op het electorale succes. De gegevens uit het NKO zijn gewogen op achtergrondkenmerken om te corrigeren voor afwijkingen in respons.

zie bijlage 5.1 gegevens over de respons).¹⁹ Voor de *achtergrondgegevens* van Tweede Kamerleden is gebruik gemaakt van het biografisch archief van het Parlementair Documentatiecentrum (PDC) om informatie te verkrijgen over geslacht, leeftijd en opleidingsniveau (zie bijlage 5.1 voor informatie).²⁰ Om deze gegevens zoveel mogelijk te laten aansluiten bij het PO, is ervoor gekozen om de achtergrondgegevens te bekijken van de Kamerleden die in de Tweede Kamer zaten op het moment dat het PO is uitgevoerd (te weten augustus 1990, april 2001 en september 2006).²¹ Deze gegevens zijn openbaar. Daardoor kunnen we voor het laatste meetpunt (2006-2008) ook een vergelijking maken tussen achtergrondkenmerken van kiezers, leden en Kamerleden van GroenLinks, ChristenUnie en SGP.²²

5.2 Gelijkenis

Voor geslacht vergelijken we het aandeel mannen en vrouwen binnen elke geleding, bij leeftijd kijken we naar de leeftijd in categorieën en de gemiddelde leeftijd, bij opleidingsniveau vergelijken we de hoogst gevolgde opleiding. In hoeverre er sprake is van gelijkenis tussen leden, kiezers en Kamerleden brengen we in kaart met behulp van een gelijkenismaat (zie hoofdstuk 4): hoe hoger de gelijkenismaat, des te beter de achtergronden van de geledingen overeenkomen.

-
- 19 Met dank aan Rudy Andeweg en Jacques Thomassen voor het beschikbaar stellen van de data. Aan het gebruik van deze data is de voorwaarde gesteld, dat antwoorden uit de enquête niet te herleiden zijn tot individuele Kamerleden (vgl. Andeweg en Thomassen 2007: 11). Omdat dit bij kleine partijen snel het geval is, blijven de gegevens van die partijen in dit hoofdstuk buiten beschouwing. In combinatie met het feit dat ook het partijledenonderzoek zich in 1986 en 1999 beperkt tot vier partijen, betekent het dat we kijken naar de congruentie van leden, kiezers en Kamerleden van PvdA, D66, CDA en VVD op drie punten in de tijd. Het is daarbij de vraag of D66 met vijf deelnemende Kamerleden in 2006 niet te klein is om te worden meegenomen. Er zijn echter overwegingen om dat toch te doen. In de eerste plaats hebben we voor D66 eerdere punten in de tijd, waardoor we een goede vergelijking kunnen maken. In de tweede plaats gebruikt ook Thomassen (2012) gegevens van D66 uit 2006 om congruentie tussen kiezers en leden te onderzoeken (op basis van de gemiddelde zelfplaatsing).
- 20 Met dank aan Bert van den Braak van het Parlementaire Documentatiecentrum voor het ter beschikking stellen en aanleveren van deze gegevens.
- 21 Op dit punt kunnen andere keuzes worden gemaakt en zou kunnen worden gekozen voor een tijdstip dat dichter bij het kiezersonderzoek ofwel bij het partijledenonderzoek ligt. Ook is het mogelijk om te kiezen voor de samenstelling van de Tweede Kamer direct na de verkiezingen of na het afronden van de formatie. Maar het leek hier gezien de onderzoeksvraag en de overige beschikbare data informatiever om hetzelfde tijdstip als het parlementsonderzoek te nemen.
- 22 Voor een zo zuivere mogelijke vergelijking van kiezers, leden en Kamerleden zouden de gebruikte onderzoeken op hetzelfde moment moeten zijn uitgevoerd. Dat is niet het geval; we gebruiken onderzoeken die in tijdspanne zo dicht mogelijk bij elkaar liggen. Gegevens van leden uit 1986 vergelijken we met het NKO 1989 en PO 1990. Gegevens van leden uit 1999 vergelijken we met het NKO 1998 en PO 2001. Gegevens van leden uit 2008 vergelijken we met het NKO 2006 en PO 2006. Als gegevens in uiteenlopende periodes verzameld zijn, kan het zijn dat tijdens het veldwerk van het ene onderzoek een bepaald thema meer speelde dan tijdens het veldwerk van het andere of de politieke situatie was anders, wat invloed kan hebben op de antwoorden. Omdat we hier onderzoek doen naar achtergronden en opinies die waarschijnlijk door de tijd niet heel snel veranderen, zijn deze verschillen in veldwerkperiode niet onoverkomelijk.

Daarnaast bekijken we de originele verdelingen van achtergronden per geleding om in beeld te brengen welke groepen in een bepaalde geleding zijn over- en welke zijn ondervertegenwoordigd.

5.2.1 Het demografisch profiel van leden, kiezers en Kamerleden

In de figuren 5.2-5.6 zien we het aandeel vrouwen onder kiezers, leden en Kamerleden van de diverse partijen. In alle onderzochte jaren en bij alle partijen is het aandeel vrouwen onder leden aanzienlijk lager dan onder kiezers. Partijleden zijn vaker man.²³ De mate waarin vrouwen zijn ondervertegenwoordigd verschilt overigens per partij. De gelijkenis op dit punt tussen leden en kiezers van PvdA, D66 en GroenLinks is groter dan bij CDA, VVD, ChristenUnie en SGP (zie tabel 5.1). Bij de ChristenUnie is de gelijkenis vooral klein omdat de partij – ook in vergelijking met andere partijen – in 2006 veel vrouwelijke kiezers trekt, terwijl de partij weinig vrouwelijke leden heeft. Het is niet verwonderlijk dat ondervertegenwoordiging van vrouwen binnen de SGP verreweg het grootst is. Pas sinds 2006 mogen vrouwen lid worden van de partij, wat het lage aandeel vrouwelijke leden verklaart. Er is geen eenduidige lineaire ontwikkeling door de tijd. In vergelijking met eind jaren tachtig is de gelijkenis tussen leden en kiezers bij de VVD iets kleiner geworden. Bij het CDA is de gelijkenis toegenomen en bij PvdA en D66 vrijwel gelijk gebleven.

Als we Kamerleden in de vergelijking betrekken, zien we dat in 2006-2008 in alle partijen behalve in de SGP, die uit principe geen vrouwelijke Kamerleden heeft²⁴, het aandeel vrouwelijke Tweede Kamerleden hoger is dan het aandeel vrouwelijke leden. De gelijkenis tussen kiezers en Kamerleden is groter dan die tussen kiezers en partijleden. In D66 en CDA is de gelijkenis tussen kiezers en Kamerleden ook in de jaren tachtig en negentig al groter dan die tussen leden en Kamerleden. In PvdA en VVD niet: in die partijen was de gelijkenis tussen

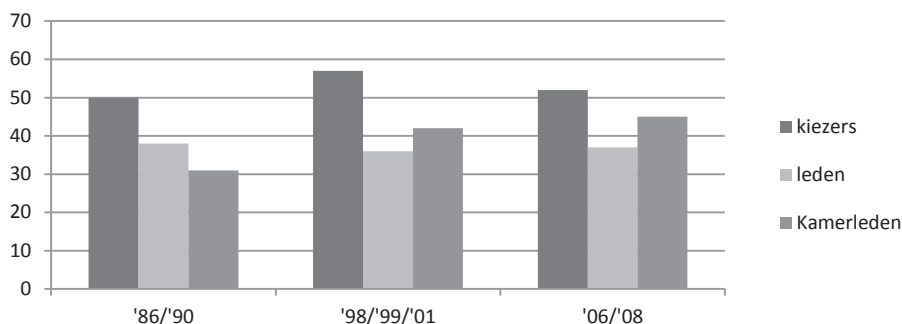
23 Ook bij andere vormen van politieke participatie, het stemmen bij verkiezingen uitgezonderd, zijn vrouwen minder vaak geneigd mee te doen dan mannen (Leyenaar 1989: 87; Burns et al. 2001: 1-2). De verklaring hiervoor wordt gezocht in gezinsomstandigheden, socialisatieprocessen en de toegang tot hulpbronnen. Ook psychologische factoren spelen een rol: vrouwen hebben minder politiek zelfvertrouwen en minder politieke interesse (Burns et al. 2001: 359-360; zie ook Leyenaar 1989).

24 De SGP is geen voorstander van vrouwenkiesrecht. Vrouwen kunnen pas sinds 2006 formeel lid worden van de partij (zie hoofdstuk 2), maar konden zich niet kandideren voor politieke functies. In april 2010 bepaalde de Hoge Raad dat de SGP vrouwen niet langer mocht uitsluiten van een plaats op de kieslijst, omdat dit in strijd is met het VN vrouwenverdrag (Van Biezen 2010: 9). In 2013 wijzigde de SGP haar statuten om de kandidaatstelling van vrouwen mogelijk te maken. De partij nam in haar algemeen reglement de volgende tekst op: “gelet op het arrest van de Hoge Raad van 9 april 2010 (LJN BK4547 en BK4549) kan het geslacht van kandidaten bij de kandidaatstelling als bedoeld in de artikelen 13b tot en met 17 van dit Algemeen Reglement rechts niet aan kandidaten worden tegengeworpen” (SGP 2013, art. 13a). Hoewel de partij eind 2012 verwachtte dat er in de praktijk geen vrouwelijke kandidaten zouden zijn (*Trouw*, 30 november 2012), meldde zich in augustus 2013 een eerste vrouwelijke kandidaat voor het lokale lijsttrekkerschap in Vlissingen (*Reformatorisch Dagblad*, 22 augustus 2013).

kiezers en leden midden jaren tachtig groter dan de gelijkens tussen kiezers en Kamerleden. In VVD was dat ook in de jaren negentig nog het geval.

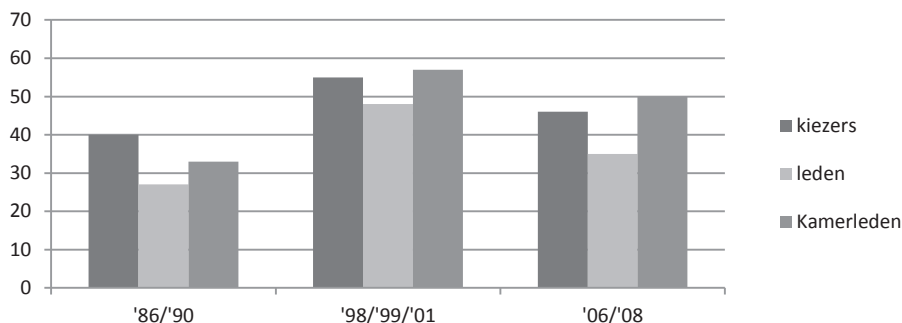
De stijging van het aandeel vrouwelijke Kamerleden is al in de jaren zeventig van de vorige eeuw in gang gezet (Leyenaar 1989:103-105; Daalder 1992: 19) en wordt in de jaren negentig versterkt door de instelling van landelijke kandidaatstellerscommissies, waarin wordt gelet op het aandeel vrouwen (Van de Velde 1994: 310; Van den Berg 2007: 149-151). Dat lijkt resultaat te hebben gehad. In PvdA, D66, CDA en VVD is de gelijkens tussen kiezers en Kamerleden op dit punt sinds de jaren tachtig toegenomen. Daardoor is de gelijkens tussen kiezers en Kamerleden in 2006-2008 in bijna alle partijen groter dan de gelijkens tussen leden en kiezers. De uitzondering is natuurlijk de SGP, waar de *gender gap* groot is.

Figuur 5.2 Aandeel vrouwen onder kiezers, leden en Kamerleden van de PvdA, 1986-2008 (in procenten)

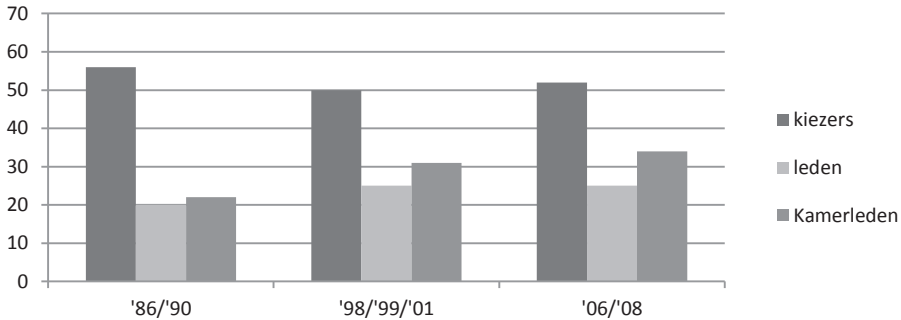
a. N kiezers: 418, 386, 501; N leden: 292, 723, 548; N Kamerleden: 49, 45, 42
Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Archief PDC

Figuur 5.3 Aandeel vrouwen onder kiezers, leden en Kamerleden van D66, 1986-2008 (in procenten)

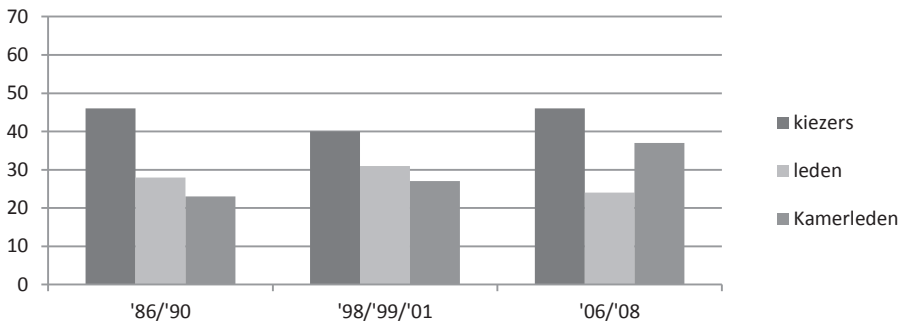
a. N kiezers: 86, 120,39; N leden: 362, 903, 911; N Kamerleden: 12, 14, 6
Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Archief PDC

Figuur 5.4 Aandeel vrouwen onder kiezers, leden en Kamerleden van het CDA, 1986-2008 (in procenten)

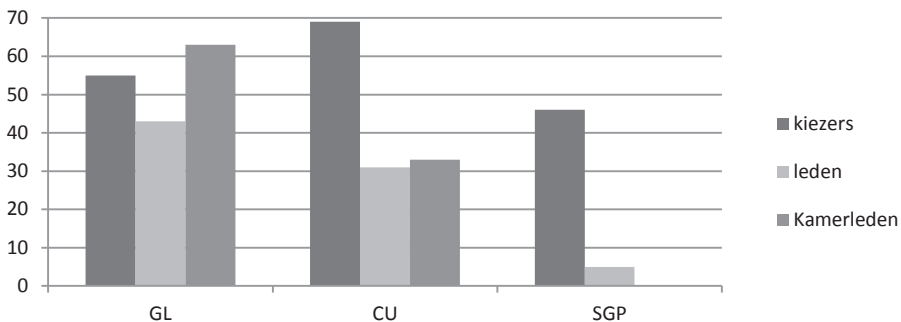
a. N kiezers: 419, 245, 607; N leden: 265, 587, 482; N Kamerleden: 54, 29, 44
Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Archief PDC

Figuur 5.5 Aandeel vrouwen onder kiezers, leden en Kamerleden van de VVD, 1986-2008 (in procenten)

a. N kiezers: 222, 329, 326; N leden: 300, 631, 547; N Kamerleden: 22, 37, 27
Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Archief PDC

Figuur 5.6 Aandeel vrouwen onder kiezers, leden en Kamerleden van GroenLinks, ChristenUnie en SGP, 2006-2008 (in procenten)

a. N kiezers: 111, 97, 26; N leden: 666, 520, 545; N Kamerleden: 8, 3, 2
Bron: NKO 2006; LPO 2008; Archief PDC

Tabel 5.1 Mate van gelijkenis^a in geslacht tussen kiezers, leden en Kamerleden, per partij, 1986-2008 (in procenten)

	PvdA			D66			CDA			VVD			GL	CU	SGP
	'86-'90	'98-'01	'06/'08	'86-'90	'98-'01	'06/'08	'86-'90	'98-'01	'06/'08	'86-'90	'98-'01	'06/'08	'06/'08	'06/'08	'06/'08
kiezers-leden	88	80	85	88	93	89	64	75	73	82	92	78	88	62	59
kiezers-Kamerleden	81	86	93	94	98	96	66	81	82	77	88	91	93	79	54
leden-Kamerleden	93	94	92	94	91	85	98	94	91	95	96	87	81	83	95

a. Leesvoorbeeld: In 1986-1990 is 50% van de PvdA-kiezers man en 50% is vrouw, onder de PvdA-leden is 62% man en 38% vrouw. De mate van gelijkenis is dan $100\% - (\text{het absolute verschil tussen 50 en 62}) = 88\%$.

Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Archief PDC

In de tabellen 5.2-5.6 staat de leeftijdsverdeling en gemiddelde leeftijd van kiezers, leden en Kamerleden van de onderzochte partijen, evenals de gelijkenis in leeftijd tussen deze geledingen. Aan de gemiddelde leeftijd zien we dat leden in alle partijen en alle jaren gemiddeld ouder zijn dan kiezers. Het verschil in de gemiddelde leeftijd tussen kiezers en leden is, met uitzondering van de VVD, groter geworden. Ook de gelijkenis van de leeftijdsdistributie (in vijf categorieën) is in drie van de vier partijen in de meest recente meting kleiner dan eind jaren tachtig. Als we naar de leeftijdsverdeling kijken, dan zien we dat het aandeel 18-30-jarigen onder leden sterk ondervertegenwoordigd is en het aandeel 61-plussers oververtegenwoordigd. Die verschillen worden door de tijd heen groter: partijleden vergrijzen.

Er zijn kleine verschillen tussen partijen. Midden jaren tachtig en eind jaren negentig lag de gemiddelde leeftijd van leden van D66 slechts enkele jaren hoger dan die van kiezers en had die partij een behoorlijk aandeel jonge leden. In 2006-2008 blijkt ook D66 sterk vergrijst.²⁵ Bij de VVD is in die periode de gelijkenis juist groter, vooral door een daling van de gemiddelde leeftijd van leden. De SGP trekt relatief veel jonge kiezers, maar heeft in die leeftijdsgroep nauwelijks leden.

Als we onze blik verbreden en ook naar Kamerleden kijken, zien we dat de gemiddelde leeftijd van kiezers dichterbij die van Kamerleden ligt dan bij die van leden. Kamerleden zijn gemiddeld ongeveer even oud of zelfs iets jonger dan de kiezers van hun partij. Als we echter naar de gelijkenismaat en de hele leeftijdsdistributie kijken, zien we dat de gelijkenis over de hele leeftijdsverdeling tussen kiezers en Kamerleden niet beter is dan die tussen leden en Kamerleden (met uitzondering van het CDA in 2006-2008). Dat komt doordat onder Kamerleden de jongste (18-30) en oudste (61+) leeftijdsgroepen sterk ondervertegenwoordigd

²⁵ Sinds 2008 is het ledenaantal van D66 verdubbeld en in 2014 is de partij aanzienlijk jonger dan in 2008 (Kas en Modderkolk 2014).

zijn. De gelijkenis tussen de leeftijd van kiezers en Kamerleden is in de jaren nul beter dan in de jaren tachtig. In vergelijking met 1986-1990 zien we dat in de meeste partijen de spreiding onder de Kamerleden iets is toegenomen. In 1986-1990 zitten de meeste Kamerleden in de leeftijdsgroep 41-50, in 2006 zijn er enkele Kamerleden onder de veertig bijgekomen. Selectiecommissies hebben in het kader van partijvernieuwing ook geprobeerd meer ‘jonge’ kandidaten te vinden (Koole 2001b: 55).

Tabel 5.2 Leeftijdsverdeling onder kiezers, leden en Kamerleden van de PvdA, 1986-2008 (in procenten, gemiddelde leeftijd, gelijkenis)

	18-30	31-40	41-50	51-60	61+	totaal	N	gemiddelde		gelijkenis
'86/'90										
kiezers	30	24	13	12	21	100	417	43	kiezers-leden	76
leden	6	34	15	16	29	100	291	50	kiezers-Kamerleden	49
Kamerleden	0	27	55	18	0	100	49	45	leden-Kamerleden	58
'98/'99/'01										
kiezers	19	21	22	16	22	100	386	47	kiezers-leden	67
leden	6	12	25	27	30	100	721	54	kiezers-Kamerleden	56
Kamerleden	2	22	38	33	4	99	45	47	leden-Kamerleden	71
'06/'08										
kiezers	17	16	21	22	25	101	462	49	kiezers-leden	68
leden	4	7	11	29	49	100	548	60	kiezers-Kamerleden	63
Kamerleden	2	19	45	31	2	99	42	47	leden-Kamerleden	52

Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Archief PDC

Tabel 5.3 Leeftijdverdeling onder kiezers, leden en Kamerleden van D66, 1986-2008 (in procenten, gemiddelde leeftijd, gelijkennis)

	18-30	31-40	41-50	51-60	61+	totaal	N	gemid- delde		gelijkennis
'86/'90										
kiezers	31	27	19	13	10	100	84	40	kiezers-leden	84
leden	16	32	27	17	9	101	363	43	kiezers-Kamerleden	49
Kamerleden	0	17	58	25	0	100	12	48	leden-Kamerleden	60
'98/'99/'01										
kiezers	24	24	27	18	7	100	119	41	kiezers-leden	84
leden	13	20	26	25	17	101	899	47	kiezers-Kamerleden	59
Kamerleden	0	7	57	29	7	100	14	49	leden-Kamerleden	64
'06/'08										
kiezers	13	18	24	21	24	100	37	50	kiezers-leden	57
leden	1	4	8	30	57	100	910	62	kiezers-Kamerleden	56
Kamerleden	0	50	17	33	0	100	6	44	leden-Kamerleden	42

Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Archief PDC

Tabel 5.4 Leeftijdverdeling onder kiezers, leden en Kamerleden van het CDA, 1986-2008 (in procenten, gemiddelde leeftijd, gelijkennis)

	18-30	31-40	41-50	51-60	61+	totaal	N	gemid- delde		gelijkennis
'86/'90										
kiezers	22	17	18	15	28	100	419	47	kiezers-leden	76
leden	3	11	18	27	40	99	271	57	kiezers-Kamerleden	50
Kamerleden	4	11	46	37	2	100	54	48	leden-Kamerleden	62
'98/'99/'01										
kiezers	10	11	15	17	48	101	245	58	kiezers-leden	87
leden	3	6	13	25	52	99	586	61	kiezers-Kamerleden	52
Kamerleden	3	7	35	45	10	100	29	50	leden-Kamerleden	58
'06/'08										
kiezers	15	17	18	17	33	100	582	51	kiezers-leden	60
leden	2	3	6	17	73	101	459	67	kiezers-Kamerleden	66
Kamerleden	0	21	41	25	14	101	44	48	leden-Kamerleden	39

Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Archief PDC

Tabel 5.5 Leeftijdverdeling onder kiezers, leden en Kamerleden van de VVD, 1986-2008 (in procenten, gemiddelde leeftijd, gelijkenis)

	18-30	31-40	41-50	51-60	61+	totaal	N	gemid- delde		gelijkenis
'86/'90										
kiezers	30	22	20	15	13	100	221	41	kiezers-leden	73
leden	9	15	22	20	31	97	299	53	kiezers-Kamerleden	53
Kamerleden	0	18	55	27	0	100	22	48	leden-Kamerleden	58
'98/'99/'01										
kiezers	24	25	18	18	16	101	330	44	kiezers-leden	66
leden	5	9	19	24	43	100	628	57	kiezers-Kamerleden	61
Kamerleden	0	27	38	35	0	100	37	46	leden-Kamerleden	52
'06/'08										
kiezers	17	27	21	17	18	100	317	45	kiezers-leden	84
leden	8	22	19	21	31	101	546	51	kiezers-Kamerleden	68
Kamerleden	0	21	41	25	14	100	27	46	leden-Kamerleden	66

Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Archief PDC

Tabel 5.6 Leeftijdverdeling onder kiezers, leden en Kamerleden van GroenLinks, ChristenUnie en SGP, 2006-2008 (in procenten, gemiddelde leeftijd, gelijkenis)

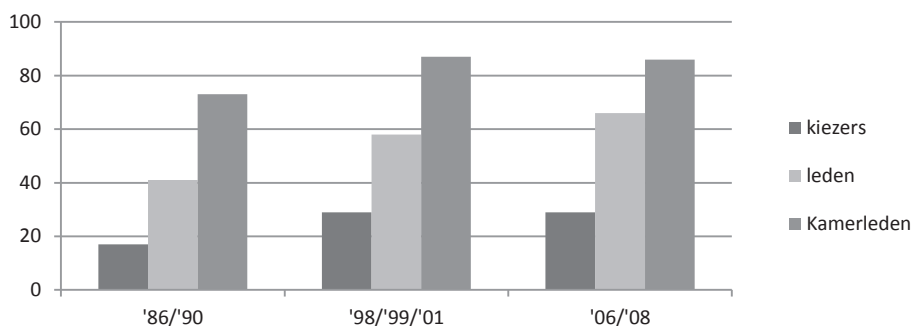
	18-30	31-40	41-50	51-60	61+	totaal	N	gemid- delde		gelijkenis
GL										
kiezers	23	24	24	18	12	101	107	40	kiezers-leden	73
leden	10	14	20	30	26	100	665	51	kiezers-Kamerleden	60
Kamerleden	0	25	63	13	0	101	8	45	leden-Kamerleden	46
CU										
kiezers	19	21	12	19	30	101	94	49	kiezers-leden	85
leden	7	17	19	24	32	99	516	53	kiezers-Kamerleden	12
Kamerleden	0	0	100	0	0	100	3	45	leden-Kamerleden	19
SGP										
kiezers	48	15	11	4	22	100	24	41	kiezers-leden	61
leden	9	18	16	17	39	99	543	53	kiezers-Kamerleden	37
Kamerleden	0	50	0	0	50	100	2	51	leden-Kamerleden	58

Bron: NKO 2006; LPO 2008; Archief PDC

In de figuren 5.7-5.11 zien we dat het aandeel hogeropgeleiden (hbo of universiteit) onder partijleden en Kamerleden hoger ligt dan onder kiezers van de partij.²⁶ Voor alle partijen geldt dat Kamerleden nóg hogeropgeleid zijn dan leden. De *law of increasing disproportion* lijkt ten aanzien van het opleidingsniveau inderdaad te gelden. Dat was in 1986 zo (zie ook Hillebrand 1992: 256) en dat is in 2008 nog steeds het geval. In alle partijen nam het aandeel hogeropgeleide leden sinds eind jaren tachtig toe. Bij de meeste partijen zien we bij Kamerleden ook een stijging, maar die is mede door grenseffecten geringer: Kamerleden waren al in 1986 hogeropgeleid. De kloof tussen kiezers en Kamerleden is bij de SGP het grootst. De twee of drie Kamerleden van de partij zijn hogeropgeleid, terwijl slechts een klein deel van de kiezers dat is. De gelijkenis tussen leden en kiezers is in de SGP juist verreweg het grootst.

Aangezien ook het aandeel hogeropgeleiden onder het electoraat toeneemt, is het niet zo dat de gelijkenis in opleiding door de tijd onvermijdelijk kleiner wordt en de ‘opleidingskloof’ groter (zie tabel 5.7). De gelijkenis tussen leden en kiezers is in CDA en D66 in de meest recente gegevens groter dan eind jaren tachtig. Bij PvdA en VVD is de gelijkenis afgenomen, omdat het opleidingsniveau onder leden sterker is gestegen dan onder kiezers van die partijen. De gelijkenis tussen kiezers en Kamerleden van D66 is in de jaren nul groter dan in de jaren tachtig en in de overige drie partijen vrijwel gelijk gebleven. De gelijkenis tussen leden en Kamerleden is in PvdA, D66 en VVD groter geworden en in het CDA afgenomen.

Figuur 5.7 Aandeel hogeropgeleiden onder kiezers, leden en Kamerleden van de PvdA, 1986-2008 (in procenten)

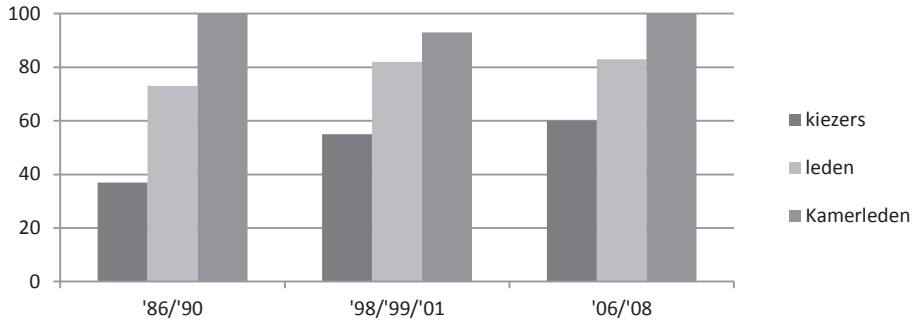

a. N kiezers: 416, 386, 497; N leden: 289, 720, 537; N Kamerleden: 49, 45, 42

Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Archief PDC

²⁶ Het verschil is iets kleiner dan werd gesuggereerd in Den Ridder et al. 2011b, waar voor kiezers gebruik is gemaakt van het hoogst *genoten* opleidingsniveau, terwijl partijleden is gevraagd naar de hoogst *gevolgde* opleiding. Hier wordt voor beide geledingen gekeken naar de hoogst gevolgde opleiding.

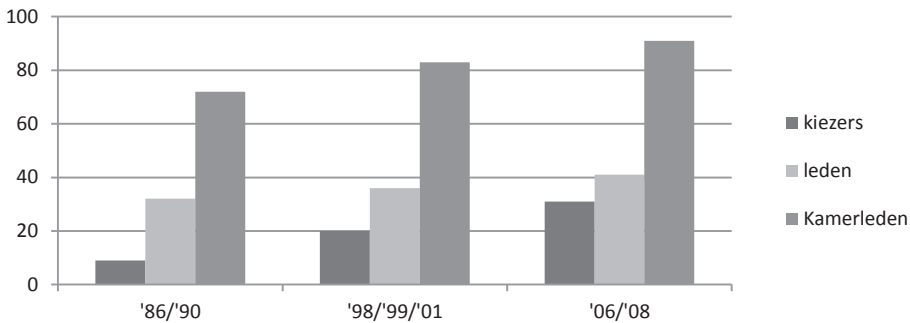
Figuur 5.8 Aandeel hogeropgeleiden onder kiezers, leden en Kamerleden van D66, 1986-2008 (in procenten)

a. N kiezers: 85, 119, 38; N leden: 363, 895, 903; N Kamerleden: 12, 14, 6

Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Archief PDC

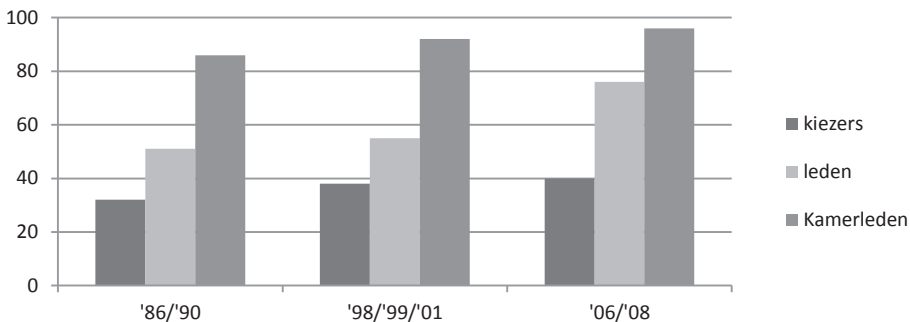
Figuur 5.9 Aandeel hogeropgeleiden onder kiezers, leden en Kamerleden van het CDA, 1986-2008 (in procenten)

a. N kiezers: 415, 245, 599; N leden: 261, 575, 453; N Kamerleden: 54, 29, 44

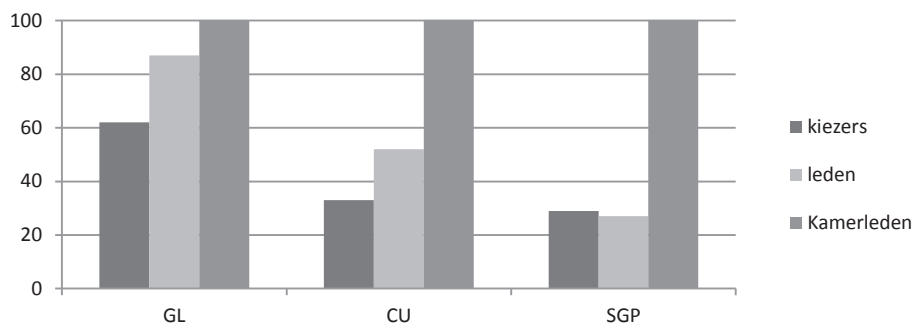
Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Archief PDC

Figuur 5.10 Aandeel hogeropgeleiden onder kiezers, leden en Kamerleden van de VVD, 1986-2008 (in procenten)

a. N kiezers: 219, 330, 327; N leden: 298, 627, 537; N Kamerleden: 22, 37, 27

Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Archief PDC

Figuur 5.11 Aandeel hogeropgeleiden onder kiezers, leden en Kamerleden van GroenLinks, ChristenUnie en SGP, 2006-2008 (in procenten)

a. N kiezers: 110, 97, 27; N leden: 662, 513, 538; N Kamerleden: 8, 3, 2

Bron: NKO 2006; LPO 2008; Archief PDC

Tabel 5.7 Mate van gelijkenis in opleidingsniveau^a tussen kiezers, leden en Kamerleden, per partij, 1986-2008 (in procenten)

	PvdA			D66			CDA			VVD			GL	CU	SGP
	'86-'90	'98-'01	'06/'08	'86-'90	'98-'01	'06/'08	'86-'90	'98-'01	'06/'08	'86-'90	'98-'01	'06/'08	'06/'08	'06/'08	'06/'08
kiezers-leden	77	71	63	63	73	76	77	84	90	81	83	63	77	81	96
kiezers-Kamerleden	44	43	43	36	63	59	37	37	40	45	46	43	62	33	29
leden-Kamerleden	67	72	80	73	89	83	60	53	50	65	63	80	84	52	27

a. De gelijkensmaat berekent voor drie categorieën (lager onderwijs, midden categorie, hbo/universiteit). Een indeling in drie vrij algemene categorieën is nodig om de gegevens uit de drie onderzoeken vergelijkbaar te maken.

Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Archief PDC

5.2.2 Afwijkende leden of afwijkende Kamerleden?

Net als in veel andere landen zijn Nederlandse partijleden in vergelijking met kiezers inderdaad vaker man, ouder en hoger opgeleid. De ondervertegenwoordiging van vrouwen en jongeren doet zich in alle partijen voor. Een ondervertegenwoordiging van lageropgeleiden zien we in alle partijen behalve de SGP. In die partij zijn ongeveer evenveel lager- en middelbaaropgeleide leden als kiezers.

Een tweede verwachting is dat de gelijkenis tussen leden en kiezers kleiner is geworden, omdat het aantal leden daalt en het lidmaatschap steeds selectiever zou worden. In de gepresenteerde gegevens is er geen duidelijke steun voor die verwachting: de gelijkenis tussen leden en kiezers ten aanzien van hun achtergronden is in de jaren nul niet substantieel slechter dan eind jaren tachtig. Uitzondering is leeftijd: de leeftijdsverdeling van leden en kiezers van PvdA, D66

en CDA verschilt in 2006-2008 meer dan in de jaren tachtig.²⁷ Binnen de VVD is dit niet het geval. De gelijkenis in geslacht van leden en kiezers van PvdA en D66 is vergelijkbaar met de jaren tachtig, in het CDA is de gelijkenis toegenomen en in de VVD iets afgenomen. Bij PvdA en VVD wordt de gelijkenis ten aanzien van het opleidingsniveau minder, bij CDA en D66 is de gelijkenis van het opleidingsniveau van leden en kiezers in de jaren tachtig groter dan de jaren nul. We zien kortom verschillen tussen partijen en achtergrondkenmerken: bij sommige partijen wordt de gelijkenis groter, bij andere kleiner. Deze ontwikkeling in gelijkenis is niet lineair: het is niet zo dat de gelijkenis eind jaren negentig geringer is dan eind jaren tachtig, en in het begin van de 21^e eeuw weer geringer dan in de jaren negentig. Kiezers en leden lijken niet sterk op elkaar, maar dat eventuele probleem is niet evident toegenomen (vgl. Den Ridder et al. 2011b: 171).

Over de gelijkenis tussen kiezers, leden en Kamerleden formuleerden we tegenovergestelde verwachtingen. De eerste is gebaseerd op de *law of increasing disproportion* en luidt dat de gelijkenis tussen leden en kiezers groter zal zijn dan tussen kiezers en Kamerleden. De tweede luidt dat de gelijkenis tussen kiezers en Kamerleden groter zal zijn dan tussen kiezers en leden. Die verwachting is gebaseerd op het idee dat selectiecommissies binnen partijen ernaar streven hun kandidatenlijst een goede afspiegeling van de kiezers te laten zijn, vooral waar het gaat om leeftijd en geslacht.

In tabel 5.8 staat voor geslacht, leeftijd (gemiddelde en leeftijdsverdeling) en opleidingsniveau of Kamerleden (K) of leden (l) ten opzichte van kiezers de meest afwijkende geleiding zijn. Wat betreft geslacht is de gelijkenis tussen kiezers en Kamerleden vaak groter dan de gelijkenis tussen leden en kiezers. Bij leeftijd is de conclusie afhankelijk van het feit of gelijkenis wordt gedefinieerd in termen van de gemiddelde leeftijd of van de leeftijdsverdeling. De gemiddelde leeftijd van kiezers en Kamerleden ligt vaak dicht bij elkaar dan de gemiddelde leeftijd van leden en kiezers. Kijken we echter naar de gelijkenis van de verdeling, dan is de gelijkenis tussen leden en kiezers vaak groter dan tussen kiezers en Kamerleden. Onder partijleden zijn relatief weinig jongeren, maar onder Kamerleden zijn dat in de meeste partijen nog minder. Wat betreft het opleidingsniveau geldt dat er sprake is van *increasing disproportion*: leden zijn hogeropgeleid dan kiezers en Kamerleden zijn hogeropgeleid dan leden. Dit gaat op voor alle partijen in alle onderzochte jaren.

Er is kortom noch steun voor een altijd geldende *law of increasing disproportion*, noch voor het idee dat leden altijd het meest afwijkend zijn. De mogelijke invloed van selectiecommissies lijkt op het gebied van geslacht te zorgen voor een correctie van de *bias* in het ledenbestand; voor leeftijd geldt dat ten dele, vooral omdat onder Kamerleden de jongste en oudste leeftijdsgroepen ondervertegenwoordigd zijn.²⁸

27 Al is het dus voor D66 mogelijk dat dit verschil in leeftijd na 2008 aanzienlijk kleiner is geworden.

28 Een aanvullende verwachting zou kunnen zijn dat als leden meer zeggenschap krijgen over de kandidatenlijst de gelijkenis tussen kiezers en vertegenwoordigers afneemt, omdat selectiecommissies in staat zijn een meer evenwichtige lijst op te stellen (Rahat et al. 2008: 666-667).

Tabel 5.8 Wie is de meest afwijkende geleding (ten opzichte van kiezers)?^a

	PvdA			D66			CDA			VVD			GL	CU	SGP
	'86- '90	'98 -'01	'06/ '08	'86- '90	'98 -'01	'06/ '08	'86- '90	'98 -'01	'06/ '08	'86- '90	'98 -'01	'06/ '08	'06/ '08	'06/ '08	'06/ '08
geslacht ^b	K	I	I	I	I	I	I	I	I	K	K	I	I	I	K
leeftijd ^c (ge- middelde)	I	I	I	K	K	I	I	K	I	I	I	I	I	I	I
leeftijd (verdeling) ^b	K	K	K	K	K	(K)	K	K	I	K	K	K	K	K	K
opleidings- niveau ^b	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K

a. 'K' betekent dat Kamerleden minder op kiezers lijken dan leden, 'I' betekent dat leden minder op kiezers lijken dan Kamerleden.

b. Gebaseerd op gelijkenismaten in tabel 5.1-5.7

c. Gebaseerd op de vergelijking van de gemiddelde leeftijd uit tabel 5.2-5.6

5.3 Congruentie

In veel onderzoek wordt opiniecongruentie bekeken in termen van links en rechts (zie o.a. Powell 2000; Andeweg 2011; Dalton et al. 2011; Rohrschneider en Whitefield 2012: 86 e.v.). In internationaal onderzoek is dit vaak de enige inhoudelijke indicator die zowel in onderzoek naar kiezers als Kamerleden voorkomt en waarop ontwikkelingen over langere termijn kunnen worden bekeken. Kritiek op onderzoek waarin alleen gebruik wordt gemaakt van de links-rechtsdimensie, is echter dat die een te positief beeld zou opleveren over representatie, omdat de congruentie op specifieke vraagstukken vaak lager is (Thomassen 2012: 13; zie ook Thomassen 1994: 255-256). We zullen ons hier dan ook niet beperken tot congruentie in de links-rechtsoriëntatie, maar zullen concrete vraagstukken in de analyse betrekken: vragen over euthanasie, inkomensverschillen, integratie van minderheden en Europese eenwording zijn zowel opgenomen in onderzoek naar partijleden als in onderzoek naar kiezers en Kamerleden. De eerst twee

Voor die verwachting vinden we geen steun. De SGP is wat betreft de kandidaatstelling de meest gecentraliseerde partij, maar de gelijkenis tussen kiezers en Kamerleden is er het laagst. In de partijen waar individuele leden zeggenschap hebben (D66, GroenLinks, VVD) is de gelijkenis al met al het grootst. Hiervoor is een aantal mogelijke verklaringen. De eerste is dat hoewel leden formeel meer te zeggen hebben gekregen over de kandidaatstelling, selectiecommissies nog steeds een vinger in de pap hebben en de reële invloed van leden gering is (vgl. Van de Velde et al. 2013: 134). In de tweede plaats klopt de assumptie, dat selectiecommissies altijd streven naar afspiegeling, niet. Zo worden er binnen de SGP om principiële redenen geen vrouwen geselecteerd. De gelijkenis tussen kiezers en Kamerleden is op dat punt dus laag, maar met invloed van leden heeft dat weinig te maken. De uitkomst van een selectieproces hangt niet alleen samen met de vraag wie selecteert (leden of selectiecommissies), maar ook en vooral met de vraag welke kenmerken de moeite waard worden gevonden om op te selecteren. Een derde verklaring is dat ook leden afspiegeling van bepaalde kenmerken belangrijk vinden en daarmee – als ze meer te zeggen krijgen – rekening houden bij hun keuze.

vraagstukken zijn beschikbaar op alle drie de meetpunten,²⁹ de laatste twee in de onderzoeken van 1999 en 2008.

Hoewel er gegevens zijn over opvattingen van kiezers, leden en Kamerleden, zijn de antwoordcategorieën in deze onderzoeken niet altijd gelijk. De concrete vraagstukken zijn in alle onderzoeken bevraagd met een zeven-puntschaal,³⁰ maar voor de links-rechtszelfplaatsing zijn uiteenlopende schalen gebruikt. In het LPO is gebruik gemaakt van een tien-puntschaal, in het NKO van een tien- of elf-puntschaal en in het PO van een zeven- of elf-puntschaal. Omdat we alleen vergelijkingen kunnen maken als de vraagstukken op dezelfde schaal zijn gemeten, zijn alle schalen getransformeerd naar tien-puntschalen. Hoewel dit een gebruikelijke gang van zaken is,³¹ moeten we bij het analyseren de uitkomsten met enige voorzichtigheid interpreteren. Een verschillende score kan immers in theorie zowel het gevolg zijn van een verschil van opvatting als van een verschil in aangeboden antwoordcategorieën. Wanneer er echter een groot verschil van opvattingen is en bijvoorbeeld de ene groep zich links van de schaal bevindt en de andere groep rechts, dan ligt het voor de hand dat dit het gevolg is van uiteenlopende opvattingen en geen artefact is van de vraagstelling.

De mate van congruentie brengen we, zoals gezegd, op twee manieren in kaart. In de eerste plaats kijken we naar de gemiddelde opvatting. Hiermee sluiten we aan bij onderzoek naar congruentie in lijn van de wet van May. Een praktisch voordeel van gemiddelden is dat de resultaten overzichtelijk zijn en posities van diverse geledingen en partijen gemakkelijk te vergelijken zijn.

In de tweede plaats kijken we naar de overeenkomsten van de hele opiniedistributies van de drie geledingen, aangezien we ook geïnteresseerd zijn in de diversiteit van opvattingen en de vraag of opinienuances worden weerspiegeld. De overeenkomsten tussen opiniedistributies bekijken we op twee manieren. We vergelijken de volledige opiniedistributies en bekijken een congruentiemaat die het mogelijk maakt om de congruentie op verschillende vraagstukken, tijdspunten en voor diverse partijen te vergelijken. We maken daartoe gebruik van de congruentiemaat van Andeweg, de 'gemeenschappelijke ruimte onder de curve',

29 Bij het vraagstuk van euthanasie zijn de vraagstam en schaaieinden vanaf 2001 iets veranderd om recht te doen aan nieuwe wetgeving op dit gebied. Vergelijkingen door de tijd zijn mogelijk, maar moeten, hier nog meer dan in andere gevallen, met voorzichtigheid worden geïnterpreteerd als gevolg van de veranderde context.

30 Het enige verschil is dat in het PO van 2001 Kamerleden de vragen naar opvattingen op een iets andere manier kregen voorgelegd. In plaats van hun opvattingen aan te geven op een schaal van 1 tot 7, moesten zij een getal van 1 tot 7 noemen. Enkele Kamerleden (van de vier grote partijen deden per vraag twee tot zes Kamerleden dat) gaven daarbij halve scores. De antwoordmogelijkheden zijn door een klein aantal Kamerleden dus anders begrepen. Dit probleem is opgelost door de Kamerleden met halve scores 'op te delen'. Een Kamerlid met de score 3,5 telt voor de helft mee met score 3 en voor de helft met score 4. Praktisch komt dat erop neer, dat het aantal Kamerleden wordt verdubbeld en de halve scores vervolgens worden verdeeld. Daarna worden op basis van deze gecorrigeerde gegevens de opiniedistributies en gemiddelden berekend.

31 Ook in ander onderzoek naar congruentie worden schalen getransformeerd om vergelijkingen mogelijk te maken (zie o.a. Powell 2000:169; Andeweg 2011: 42; Thomassen 2012: 25). Een zeven-puntschaal (0-7) is getransformeerd naar een tien-puntschaal via de formule $y = 1.5 + 0.5x$. Een elf-puntschaal (0-10) is getransformeerd naar een tien-puntschaal via de formule $y = 1 + 0.9x$.

die weer is gebaseerd op een congruentiemaat van Golder en Stramski (Andeweg 2011: 43). Deze *common area under the curve*³² wordt berekend door op elk punt op de schaal het aandeel van groep A (bijvoorbeeld kiezers) en het aandeel van groep B (bijvoorbeeld Kamerleden) te vergelijken, het laagste getal te nemen (het aandeel dat overlapt op die positie) en die getallen op te tellen.³³ Een gemeenschappelijke ruimte van nul betekent dat er geen overlap is tussen de distributies, bij een gemeenschappelijke ruimte van honderd zijn de verdelingen identiek. Omwille van de omvang zijn de volledige opiniedistributies opgenomen in bijlage 5.2³⁴ en presenteren we hierna alleen de gemeenschappelijke ruimte onder de curve (die we aanduiden met de term 'congruentiescore').

5.3.1 Opvattingen van leden, kiezers en Kamerleden

Euthanasie

PvdA-kiezers tonen zich op alle drie de meetpunten voorstander van het toestaan van euthanasie, maar zij zijn gemiddeld terughoudender dan leden (zie figuur 5.12). Als we naar de opiniedistributie (in bijlage 5.2.1) en de daarop gebaseerde congruentiescore (in tabel 5.9) kijken, zien we dat de opiniedistributies van leden en kiezers hetzelfde verloop hebben en de congruentie groot is. Het verschil is dat er onder kiezers een kleine groep is, die vindt dat euthanasie verboden zou moeten zijn. Die groep kiezers zorgt ervoor dat kiezers gemiddeld iets terughoudender zijn. Door de tijd heen wordt de congruentie tussen kiezers en leden groter: de gemiddelden komen dichterbij elkaar te liggen en de congruentiescore stijgt. Ook Kamerleden van de PvdA vinden dat euthanasie toegestaan moet worden, maar zij zijn eveneens terughoudender dan leden. De congruentiescore van leden en Kamerleden is in de jaren tachtig en negentig 77 en daalt daarna naar 53, omdat leden steeds eensgezinder voor de uiterste positie kiezen, terwijl Kamerleden verdeelder blijven.

Als we de gemiddelde scores van alle geledingen vergelijken, zien we dat partijleden in de jaren negentig en nul in lijn met de verwachtingen van May de meest afwijkende geleding zijn. De gemiddelde opvatting van kiezers ligt in die jaren dichterbij Kamerleden dan bij leden. Eind jaren tachtig zijn niet leden, maar kiezers gemiddeld het meest afwijkend; ze zijn gemiddeld terughoudender dan leden en Kamerleden. Als we de hele distributie bekijken is de congruentie tussen kiezers en leden groter dan die tussen kiezers en Kamerleden.

32 Omdat het ordinale variabelen zijn, gaat het technisch gezien niet om een gemeenschappelijke ruimte onder de curve, maar om het percentage overlap op elk punt op de schaal.

33 Het verschil tussen de maat van Andeweg en die van Golder en Stramski is dat de maat van die laatste is gebaseerd op de *cumulative* distributieopvattingen (Golder en Stramski 2010: 96). Het verschil in uitkomsten is dat wanneer er twee verdelingen zijn die elkaar helemaal niet raken, deze bij Andeweg een score 0 krijgen, hoe groot het gat tussen beide verdelingen ook is (Andeweg 2011: 52). Bij de maat van Golder en Stramski wordt de mate van congruentie lager (en het getal hoger) als het gat groter is.

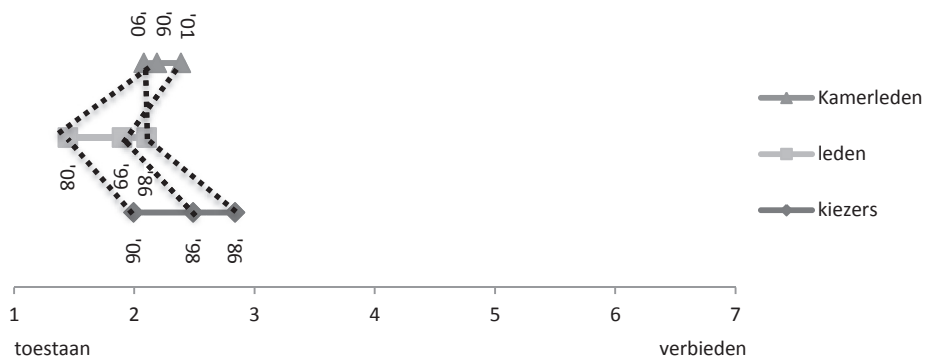
34 Hoewel het hier om ordinale schalen gaat en niet om schalen op interval-ratio niveau, zullen we de distributies toch presenteren als lijnfiguren (vgl. Andeweg 2011: 44).

Kiezers van D66 zijn in alle jaren gemiddeld minder uitgesproken voorstander van het toestaan van euthanasie dan leden van die partij (zie figuur 5.13). De opiniedistributies van kiezers en leden hebben bijna hetzelfde verloop en de congruentie tussen kiezers en leden is groot. Waar leden en kiezers eind jaren tachtig relatief verdeeld voorstander zijn, kiezen ze twee decennia later eensgezind voor de positie dat euthanasie toegestaan moet worden. De congruentie tussen kiezers en leden neemt in de jaren negentig licht af en stijgt daarna iets, zo blijkt uit zowel het verschil in gemiddelden als de congruentiescore. Kamerleden van D66 zijn in de jaren tachtig en negentig van alle geledingen het *meest* uitgesproken van mening dat euthanasie toegestaan moet zijn, en in de jaren nul het *minst*. Als we alle drie de geledingen bekijken, zien we dat leden in alle jaren meer op kiezers lijken dan Kamerleden dat doen (zowel wat betreft het gemiddelde als de congruentiescore).

De positie van het CDA is anders dan die van de seculiere partijen. Leden zijn veel minder uitgesproken voorstander van het toestaan van euthanasie, hoewel hun positie in die richting opschuift (zie figuur 5.14). Kiezers zijn in alle decennia gemiddeld meer voorstander van het toestaan van euthanasie dan leden. Na de jaren negentig worden kiezers van het CDA gemiddeld 'progressiever'. De congruentie tussen leden en kiezers is in de jaren negentig groter dan in de jaren tachtig, maar wordt daarna geringer. Het verschil in opvattingen is relatief groot (zie ook tabel 5.9). Kamerleden neigen in de hele periode gemiddeld naar de positie dat euthanasie verboden moet zijn en doen dat sterker dan kiezers en leden. Het verschil in gemiddelden is vooral in de jaren nul groot. Dan is de congruentiescore met kiezers en leden ook het laagst. Leden zijn niet de meest afwijkende groep; in alle jaren zien we een patroon van *linear disparity*.

Leden van de VVD hebben zich sinds de jaren tachtig verplaatst in de richting van de positie dat euthanasie moet worden toegestaan (zie figuur 5.15). Kiezers maken diezelfde ontwikkeling door. In 1986 lijkt hun gemiddelde positie sterk op die van leden, in de jaren negentig en nul zijn ze gemiddeld iets minder uitgesproken de mening toegedaan dat euthanasie toegestaan moet worden. De congruentie tussen leden en kiezers wordt tussen de jaren tachtig en negentig kleiner, daarna groter. In 2006-2008 is de opiniedistributie van leden en kiezers vrijwel identiek en de congruentiescore hoog. Terwijl kiezers en leden steeds meer neigen naar het toestaan van euthanasie en daarover ook binnen de geleding meer eensgezindheid bestaat (zie bijlage 5.2.4), maken Kamerleden een andere ontwikkeling door. Eind jaren tachtig vinden zij nog vaker dan leden en kiezers dat euthanasie moet worden toegestaan, in de decennia daarna zijn ze gemiddeld minder uitgesproken dan leden en kiezers. De congruentie tussen leden en Kamerleden daalt, zowel als we kijken naar het gemiddelde als naar de congruentiescore (zie tabel 5.9). In vergelijking met kiezers en Kamerleden nemen VVD-leden ten aanzien van euthanasie in de jaren negentig de meest afwijkende positie in. Daarvoor en daarna hebben Kamerleden gemiddeld de meest afwijkende positie. De congruentiescore van kiezers en leden is in alle jaren hoger dan die van kiezers en Kamerleden.

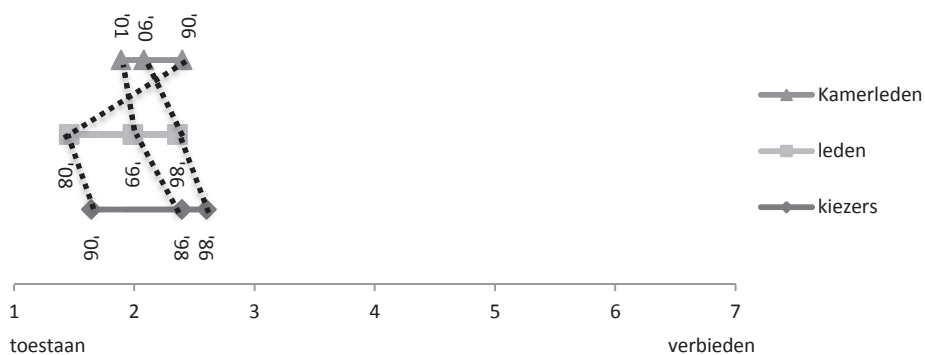
Figuur 5.12 Gemiddelde positie van kiezers, leden en Kamerleden van de PvdA ten aanzien van het vraagstuk van euthanasie, 1986–2008 (gemiddelde scores)

a. N kiezers: 407, 383, 485; N leden: 285, 699, 543; N Kamerleden: 48, 40, 32.

Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Parlementsonderzoek 1990, 2001, 2006

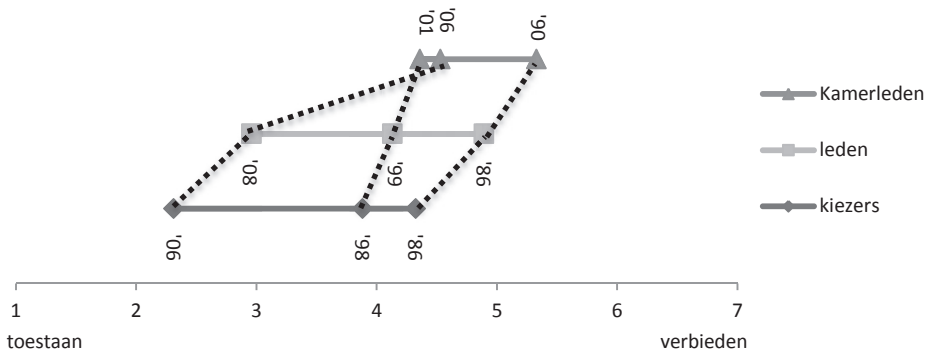
Figuur 5.13 Gemiddelde positie van kiezers, leden en Kamerleden van D66 ten aanzien van het vraagstuk van euthanasie, 1986–2008 (gemiddelde scores)

a. N kiezers: 86, 119, 39; N leden: 326, 891, 909; N Kamerleden: 12, 9, 5.

Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Parlementsonderzoek 1990, 2001, 2006

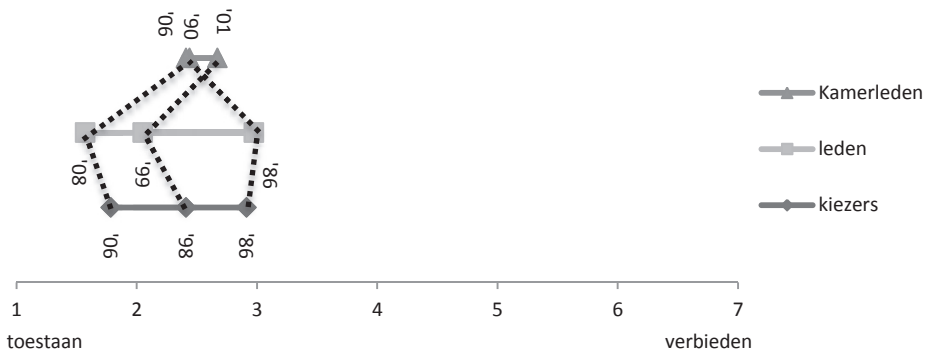
Figuur 5.14 Gemiddelde positie van kiezers, leden en Kamerleden van het CDA ten aanzien van het vraagstuk van euthanasie, 1986–2008 (gemiddelde scores)

a. N kiezers: 401, 241, 590; N leden: 258, 545, 451; N Kamerleden: 46, 25, 36.

Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Parlementsonderzoek 1990, 2001, 2006

Figuur 5.15 Gemiddelde positie van kiezers, leden en Kamerleden van de VVD ten aanzien van het vraagstuk van euthanasie, 1986–2008 (gemiddelde scores)

a. N kiezers: 220, 324, 324; N leden 285, 607, 537; N Kamerleden 18, 32, 17.

Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Parlementsonderzoek 1990, 2001, 2006

Tabel 5.9 Mate van congruentie tussen kiezers, leden en Kamerleden van PvdA, D66, CDA en VVD op het vraagstuk van euthanasie, 1986-2008 (gemeenschappelijke ruimte onder de curve)

	PvdA	D66	CDA	VVD
'86/'90				
kiezers - leden	79	92	85	89
kiezers - Kamerleden	79	67	72	76
leden - Kamerleden	77	67	77	77
'98/'99/'01				
kiezers - leden	84	87	90	87
kiezers - Kamerleden	77	83	73	75
leden - Kamerleden	77	94	74	71
'06/'08				
kiezers - leden	85	94	78	95
kiezers - Kamerleden	62	53	38	70
leden - Kamerleden	53	52	55	67

Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Parlementsonderzoek 1990, 2001, 2006

Inkomensverschillen

Leden van de PvdA zijn voorstander van kleinere inkomensverschillen. Kiezers nemen in de jaren tachtig en nul gemiddeld een positie in die nauwelijks afwijkt van die van leden, in de jaren negentig positioneren ze zich gemiddeld iets verder weg van de positie dat inkomensverschillen kleiner moeten worden (zie figuur 5.16). De congruentiescore van kiezers en leden ligt in alle jaren rond de 90 en is stabiel. Ook de opiniedistributies lijken sterk op elkaar (zie bijlage 5.2.5). Kamerleden positioneren zich in de jaren tachtig gemiddeld iets dichterbij de positie dat inkomensverschillen kleiner moeten worden dan leden dat doen, maar nemen daarna gemiddeld een vergelijkbare positie in. De opiniedistributies van leden en Kamerleden verschillen iets, waardoor de congruentiescore in de jaren tachtig en negentig lager is dan in de jaren nul als de congruentiescore tussen leden en Kamerleden met 96 erg groot is en de gemiddelden nauwelijks van elkaar afwijken. In dat laatste jaar zijn de opvattingen van kiezers, leden en Kamerleden van de PvdA over inkomensverschillen in zeer hoge mate congruent. Partijleden zijn in geen enkel jaar de meest afwijkende groep.

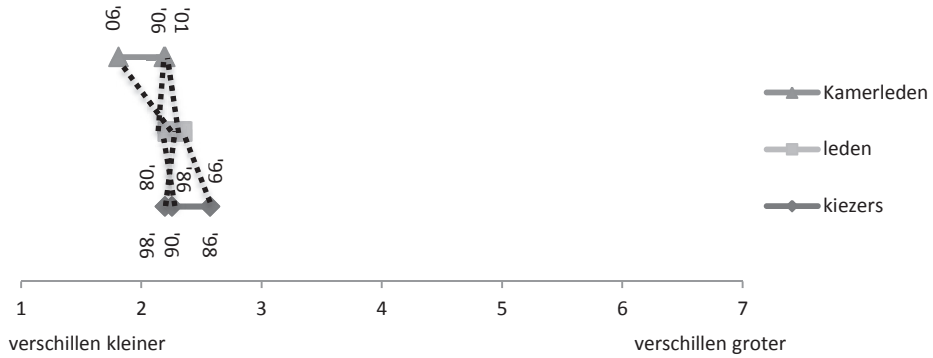
D66-leden verplaatsen zich vanaf 1986 langzaam in de richting van de positie dat inkomensverschillen kleiner moeten worden. De gemiddelde positie van kiezers ligt in de jaren tachtig en negentig dichterbij de positie dat inkomensverschillen kleiner moeten worden. Doordat leden opschuiven in de richting van kiezers, wordt hun gemiddelde positie vergelijkbaar (zie figuur 5.17). De congruentiescore van kiezers en leden is in alle jaren boven de 80; tussen de jaren tachtig en negentig wordt de congruentie groter, daarna kleiner (zie tabel 5.10). De gemiddelde positie van leden en kiezers komt wel dichterbij elkaar. Kamerleden positioneren zich in de jaren tachtig en negentig dichterbij de positie dat inkomensverschillen

kleiner moeten dan leden dat doen, in de jaren nul is die situatie andersom. De congruentiescore van leden en Kamerleden ligt lager dan die tussen leden en kiezers, doordat Kamerleden zich in de jaren nul eensgezinder in het midden van de schaal positioneren (zie bijlage 5.2.6). In de jaren tachtig en negentig staan Kamerleden gemiddeld dicht bij kiezers en nemen leden de meest afwijkende positie in. Dat geldt niet als we kijken naar de hele distributie en congruentiescore: de verdelingen van kiezers en leden lijken in alle jaren meer op elkaar dan die van kiezers en Kamerleden. In de jaren nul zijn Kamerleden gemiddeld de meest afwijkende groep.

Leden van het CDA nemen in de jaren tachtig gemiddeld een middenpositie in ten aanzien van het vraagstuk van inkomensverschillen en schuiven vervolgens richting kleinere inkomensverschillen. Kiezers maken diezelfde ontwikkeling door, maar positioneren zich in alle jaren dicht bij de positie die indiceert dat inkomensverschillen kleiner moeten (zie figuur 5.18). De congruentiescore van leden en kiezers ligt in alle jaren ruim boven de 80 en is in de jaren negentig en nul groter dan in de jaren tachtig. In de jaren tachtig heeft de opiniedistributie van Kamerleden hetzelfde verloop als die van kiezers en leden (zie bijlage 5.2.7 en congruentie in tabel 5.10), maar daarna wordt de verdeling anders en daalt de congruentie. Dat komt vooral doordat Kamerleden intern eensgezinder zijn over het vraagstuk van inkomensverschillen dan kiezers en leden. De congruentie tussen leden en kiezers is daardoor in alle jaren groter dan de congruentie tussen kiezers dan Kamerleden (zowel wat betreft het gemiddelde als de volledige distributie).

VVD-kiezers positioneren zich op alle meetpunten gemiddeld minder dicht bij de positie dat inkomensverschillen groter moeten dan leden dat doen (figuur 5.19). De congruentiescore van leden en kiezers daalt van 86 in de jaren tachtig naar 83 in de jaren negentig en 79 in de jaren nul (zie tabel 5.10). De opiniedistributies van leden en kiezers ontlopen elkaar niet veel, maar onder de leden is er in alle jaren een groter deel dat neigt naar grotere inkomensverschillen dan onder de kiezers (zie bijlage 5.2.8). Kamerleden neigen in de jaren tachtig en nul gemiddeld meer naar de opvatting dat inkomensverschillen groter moeten worden dan leden dat doen; in de jaren negentig nemen beide groepen gemiddeld dezelfde positie in. In dat jaar is de congruentie in de opiniedistributie het grootst. Leden zijn in geen van de jaren de meest afwijkende groep; de positie van Kamerleden is verder verwijderd van die van kiezers.

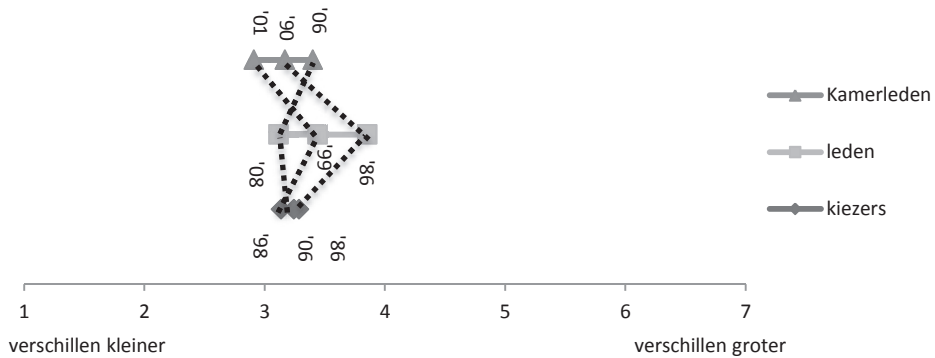
Figuur 5.16 Gemiddelde positie van kiezers, leden en Kamerleden van de PvdA ten aanzien van het vraagstuk van inkomensverschillen, 1986–2008 (gemiddelde scores)

a. N kiezers: 413, 382, 488; N leden: 280, 694, 545; N Kamerleden: 48, 42, 32.

Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Parlementsonderzoek 1990, 2001, 2006

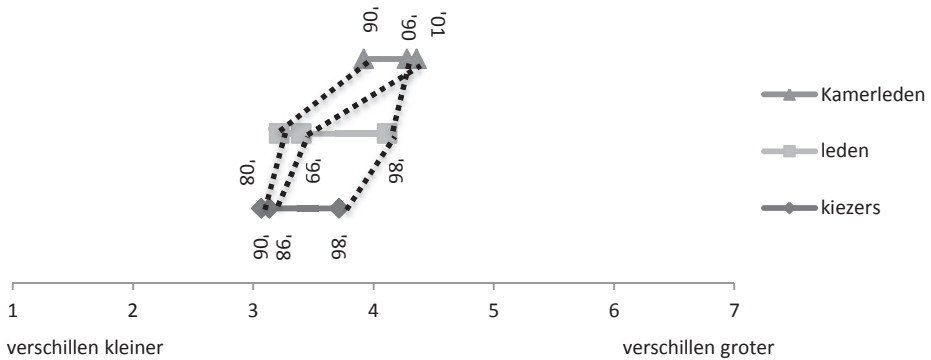
Figuur 5.17 Gemiddelde positie van kiezers, leden en Kamerleden van D66 ten aanzien van het vraagstuk van inkomensverschillen, 1986–2008 (gemiddelde scores)

a. N kiezers: 86, 119, 39; N leden: 353, 885, 904; N Kamerleden 12, 11, 5.

Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Parlementsonderzoek 1990, 2001, 2006

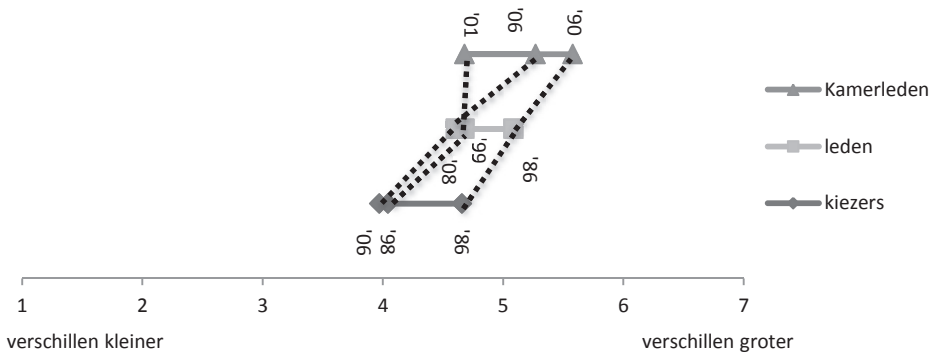
Figuur 5.18 Gemiddelde positie van kiezers, leden en Kamerleden van het CDA ten aanzien van het vraagstuk van inkomensverschillen, 1986–2008 (gemiddelde scores)

a. N kiezers: 408, 237, 592; N leden: 251, 546, 447; N Kamerleden 46, 25, 37.

Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Parlementsonderzoek 1990, 2001, 2006

Figuur 5.19 Gemiddelde positie van kiezers, leden en Kamerleden van de VVD ten aanzien van het vraagstuk van inkomensverschillen, 1986–2008 (gemiddelde scores)

a. N kiezers: 220, 327, 324; N leden: 287, 604, 540; N Kamerleden 19, 33, 15.

Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Parlementsonderzoek 1990, 2001, 2006

Tabel 5.10 Mate van congruentie tussen kiezers, leden en Kamerleden van PvdA, D66, CDA en VVD op het vraagstuk van inkomensverschillen, 1986-2008 (gemeenschappelijke ruimte onder de curve)

	PvdA	D66	CDA	VVD
'86/'90				
kiezers - leden	90	80	83	86
kiezers - Kamerleden	81	62	76	63
leden - Kamerleden	76	60	87	69
'98/'99/'01				
kiezers - leden	89	87	89	83
kiezers - Kamerleden	62	78	49	74
leden - Kamerleden	60	75	58	83
'06/'08				
kiezers - leden	89	81	88	79
kiezers - Kamerleden	85	53	58	51
leden - Kamerleden	96	69	64	69

Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Parlementsonderzoek 1990, 2001, 2006

Integratie van minderheden

PvdA-leden neigen eind jaren negentig naar de positie dat minderheden zich moeten aanpassen; later verschuiven ze gemiddeld iets weg van deze positie. PvdA-kiezers maken een tegenovergestelde ontwikkeling door: eind jaren negentig lijkt hun positie sterk op die van leden en daarna verschuiven ze in de richting dat minderheden zich moeten aanpassen aan de Nederlandse cultuur (zie figuur 5.20). De congruentiescore van leden en kiezers daalt van 90 naar 80 (zie tabel 5.11). Als we de opiniedistributie vergelijken (zie bijlage 5.2.9), zien we dat het grootste verschil tussen leden en kiezers zich voordoet bij de uiterste positie op de schaal. Leden nemen die positie nauwelijks in, terwijl het onder kiezers de meest gekozen positie is. Hoewel de congruentie nog relatief hoog is, wordt de stellige opvatting van een deel van de kiezers dat minderheden zich volledig moeten aanpassen, nauwelijks vertolkt door leden. Leden doen het op dit punt overigens beter dan Kamerleden: van die groep kiest niemand voor de uiterste positie. Kamerleden zijn op beide tijdstippen meer dan kiezers en leden de mening toegedaan dat minderheden hun eigen cultuur mogen behouden. Hun positie wijkt meer af van kiezers dan die van leden. Terwijl kiezers opschuiven in de richting van assimilatie, verschuift de positie van leden en Kamerleden in de tegenovergestelde richting. De afstand tussen kiezers en Kamerleden is daardoor in de jaren nul groter dan in de jaren negentig. Leden zijn in geen van beide jaren de groep met de meest afwijkende opvatting.

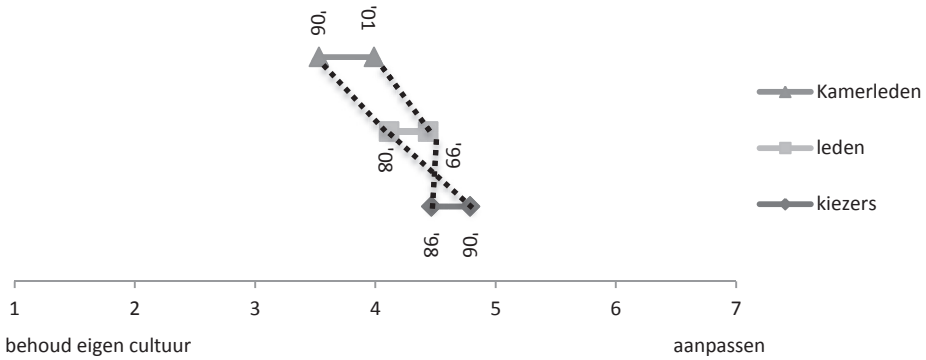
Leden van D66 neigen eind jaren negentig naar de positie dat minderheden zich moeten aanpassen en schuiven daarna iets van die positie weg. De gemiddelde

positie van kiezers verschuift in de omgekeerde richting (figuur 5.21). Omdat de stap van kiezers kleiner is dan de stap van leden, komt de gemiddelde positie van beide geledingen dicht bij elkaar en stijgt de congruentiescore van 81 naar 83. De gemiddelde positie van Kamerleden verandert nauwelijks. In de jaren negentig staan Kamerleden gemiddeld iets verder dan leden af van de positie dat allochtonen zich moeten aanpassen, in de jaren nul staan ze gemiddeld iets dicht bij die positie. In beide jaren is er sprake van een *curvilineair* opiniepatroon, waarbij leden gemiddeld de meest extreme groep zijn, al zijn de verschillen tussen de drie groepen klein. De distributie van leden lijkt meer op die van kiezers (zie bijlage 5.2.10 en tabel 5.11); het kleine aantal Kamerleden maakt het echter moeilijk om de distributie van een groter aantal kiezers of leden goed te weerspiegelen.

CDA-leden neigen naar de opvatting dat minderheden zich moeten aanpassen; kiezers nemen in de jaren negentig gemiddeld dezelfde positie in als leden en verschuiven daarna richting aanpassing. De gemiddelde afstand tussen leden en kiezers neemt daardoor toe. Kamerleden neigen iets minder dan kiezers en leden naar de opvatting dat minderheden zich moeten aanpassen. Tussen 2001 en 2006 verschuift hun opvatting in de tegenovergestelde richting van die van kiezers. Daardoor daalt de congruentie met leden en kiezers: de gemiddelde afstand groeit en de congruentiescore daalt (zie figuur 5.22 en tabel 5.11). Leden staan dicht bij kiezers dan Kamerleden.

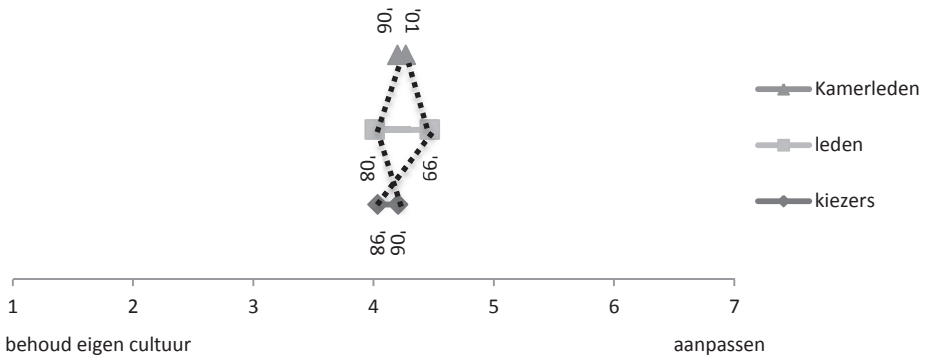
Leden van de VVD zijn van de onderzochte partijen eind jaren negentig gemiddeld het meest de mening toegedaan dat minderheden zich moeten aanpassen. In de jaren nul schuiven ze iets weg van die positie. Bij kiezers gaat die ontwikkeling andersom: zij verschuiven weg van het midden in de richting van volledige aanpassing (zie figuur 5.23). Het lijkt op stuivertje wisselen. Leden nemen in 2008 de positie in die kiezers in 1998 innamen en kiezers nemen in 2006 de positie van leden uit 1999 in. De afstand tussen leden en kiezers wordt kleiner en de congruentiescore stijgt licht (zie tabel 5.11). In de jaren negentig lijkt de opvatting van Kamerleden meer op die van kiezers dan de opvattingen van leden dat doen. Leden nemen in de jaren negentig de meest extreme, afwijkende positie in. In de jaren nul lijkt hun positie sterk op die van Kamerleden en zijn kiezers het meest afwijkend in hun (meer) uitgesproken mening dat minderheden zich moeten aanpassen. Afgaande op de hele distributie van leden, kiezers en Kamerleden (zie bijlage 5.2.12 en tabel 5.11), is de congruentiescore van leden en kiezers groter dan die van kiezers en Kamerleden.

Figuur 5.20 Gemiddelde positie van kiezers, leden en Kamerleden van de PvdA ten aanzien van het vraagstuk van integratie, 1998–2008 (gemiddelde scores)

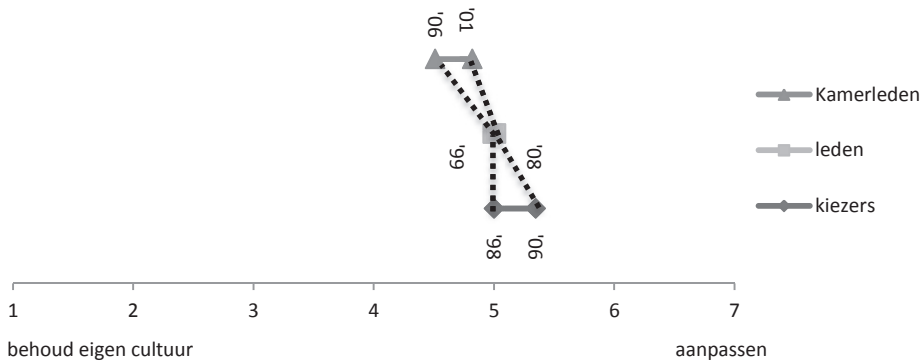
a. N kiezers: 383, 500; N leden: 696, 541; N Kamerleden: 42, 32.
 Bron: NKO 1998, 2006; LPO 1999, 2008; Parlementsonderzoek 2001, 2006

Figuur 5.21 Gemiddelde positie van kiezers, leden en Kamerleden van D66 ten aanzien van het vraagstuk van integratie, 1998–2008 (gemiddelde scores)

a. N kiezers: 119, 39; N leden: 885, 905; N Kamerleden: 11, 5.
 Bron: NKO 1998, 2006; LPO 1999, 2008; Parlementsonderzoek 2001, 2006

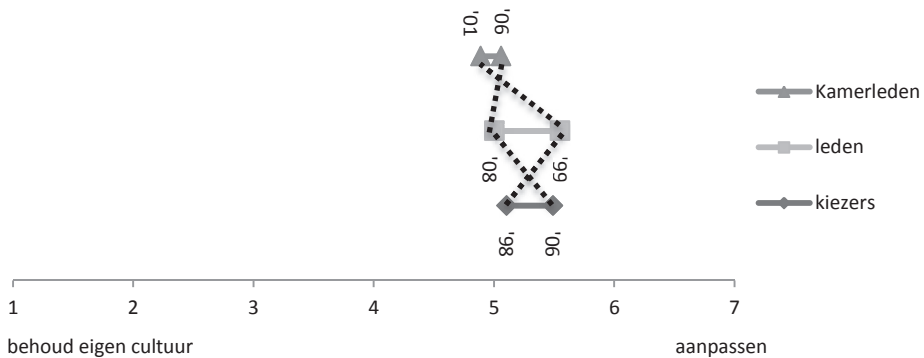
Figuur 5.22 Gemiddelde positie van kiezers, leden en Kamerleden van het CDA ten aanzien van het vraagstuk van integratie, 1998–2008 (gemiddelde scores)

a. N kiezers: 239, 601; N leden: 554, 450; N Kamerleden: 25, 37.

Bron: NKO 1998, 2006; LPO 1999, 2008; Parlementsonderzoek 2001, 2006

Figuur 5.23 Gemiddelde positie van kiezers, leden en Kamerleden van de VVD ten aanzien van het vraagstuk van integratie, 1998–2008 (gemiddelde scores)

a. N kiezers: 328, 325; N leden: 612, 540; N Kamerleden: 32, 17.

Bron: NKO 1998, 2006; LPO 1999, 2008; Parlementsonderzoek 2001, 2006

Tabel 5.11 Mate van congruentie tussen kiezers, leden en Kamerleden van PvdA, D66, CDA en VVD op het vraagstuk van integratie, 1998-2008 (gemeenschappelijke ruimte onder de curve)

	PvdA	D66	CDA	VVD
'98/'99/'01				
kiezers – leden	90	81	89	85
kiezers – Kamerleden	72	61	69	78
leden – Kamerleden	80	71	77	75
'06/'08				
kiezers – leden	80	83	88	88
kiezers – Kamerleden	68	55	63	65
leden – Kamerleden	82	69	71	67

Bron: NKO 1998, 2006; LPO 1999, 2008; Parlementsonderzoek 2001, 2006

Europese eenwording

Leden van de PvdA neigen in 1999 naar de positie dat Europese eenwording verder moet gaan (zie figuur 5.24). In 2008 zijn zij echter minder overtuigd van de opvatting dat Europese eenwording verder moet.³⁵ Kiezers nemen in beide jaren een positie in die meer is verwijderd van de positie dat eenwording verder moet. Hoewel zowel leden als kiezers zich gemiddeld bewegen weg van de positie dat eenwording verder moet, is de verschuiving onder kiezers groter. De congruentiescore daalt dan ook van 82 naar 69 en het verschil in gemiddelden wordt groter. De opiniedistributies (in bijlage 5.2.13) laten die verschillen duidelijk zien. In de jaren nul is er onder de kiezers een groep die vindt dat eenwording te ver is gegaan en kiest voor de meest uitgesproken positie (7), terwijl er nauwelijks leden zijn die dat doen. Kamerleden van de PvdA plaatsen zich in beide jaren gemiddeld dicht bij de positie dat eenwording verder moet dan kiezers en leden. De congruentie tussen kiezers en Kamerleden is daarmee aanzienlijk lager dan die tussen kiezers en leden (zowel als we kijken naar de congruentiescore in tabel 5.12, als naar het verschil in gemiddelden). Net als kiezers en leden, bewegen Kamerleden zich overigens weg van de positie dat eenwording verder moet. Hun verschuiving is groter dan die van leden, waardoor de congruentiescore van Kamerleden en leden stijgt en de gemiddelde afstand afneemt. Omdat kiezers nog sneller bewegen, wordt de afstand tussen de gemiddelde positie van Kamerleden en kiezers groter. De congruentiescore tussen beide geledingen is met 54 en 56 relatief laag.

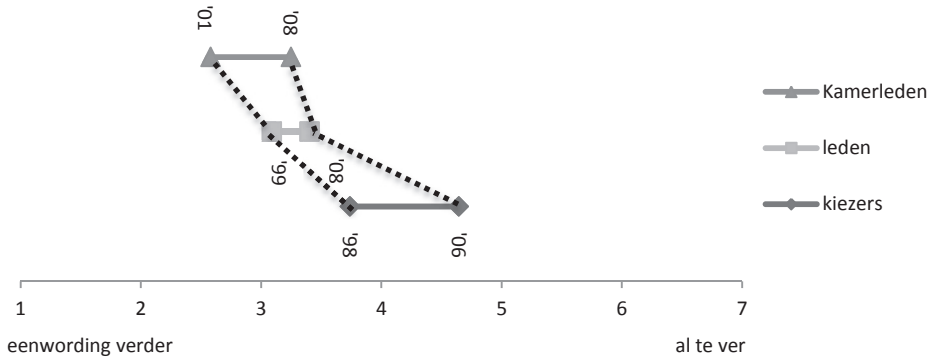
35 De feitelijke situatie van Europese integratie is tussen 1999 en 2008 natuurlijk ook veranderd. In het voorjaar van 2005 kwam de Europese eenwording hoog op de publieke agenda vanwege het referendum over het grondwettelijk verdrag.

D66-leden zijn van de hier besproken partijleden het meest overtuigd van voortgaande Europese eenwording. Hun positie is in 1999 en 2008 hetzelfde (zie figuur 5.25). Kiezers bevinden zich verder weg dan leden van de positie dat eenwording verder moet. De gemiddelde afstand tussen leden en kiezers is in de jaren nul groter dan in de jaren negentig. De congruentiescore blijft echter nagenoeg gelijk (zie tabel 5.12). De positie van Kamerleden wijkt behoorlijk af van die van kiezers en leden. Kamerleden zijn gemiddeld meer uitgesproken voorstander van verdere eenwording. Hun gemiddelde schuift tussen 2001 en 2006 ook meer naar die positie. Daardoor wordt het verschil met kiezers en leden van D66 groter. De congruentiescore wordt echter groter, omdat Kamerleden in de jaren nul iets meer eensgezind zijn dan in de jaren negentig (zie bijlage 5.2.14).

CDA-leden neigen in 1999 naar de positie dat Europese eenwording verder moet. In 2008 zijn ze terughoudender. Ook kiezers van het CDA bewegen zich weg van de positie dat eenwording verder moet, maar staan daar in beide jaren verder vanaf dan leden (zie figuur 5.26). Omdat de beweging van kiezers groter is dan die van leden, daalt de congruentiescore (zie tabel 5.12) en wordt de gemiddelde afstand tussen beide groepen groter. De distributies hebben dezelfde vorm en zowel kiezers als leden verdelen zich over bijna alle posities op de schaal. Kamerleden zijn in beide jaren verder verwijderd van de positie dat eenwording verder moet dan leden dat doen, maar het verschil in gemiddelden is klein. Leden staan aldus verder af van kiezers dan Kamerleden. Wat de hele distributie betreft, lijken de opvattingen van leden meer op die van kiezers, doordat Kamerleden eensgezinder zijn en kiezen voor een middenpositie, terwijl er onder kiezers en leden veel minder consensus is (zie bijlage 5.2.15).

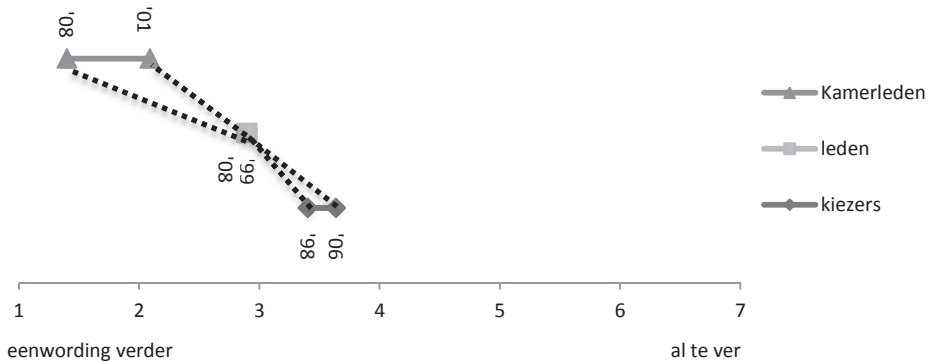
Ten aanzien van Europese eenwording neigen leden van de VVD eind jaren negentig naar verdere eenwording. In de jaren nul is dat minder het geval (zie figuur 5.27). Kiezers bevinden zich in beide jaren dicht bij de positie dat eenwording al te ver is gegaan. Het verschil in gemiddelden groeit en de congruentiescore daalt licht, maar de verschillen tussen leden en kiezers zijn klein. Wat de opinieverdeling betreft, zien we hetzelfde patroon als bij andere partijen: leden kiezen vaker posities richting verdere eenwording, terwijl kiezers vaker posities innemen die aangeven dat die eenwording al te ver is gegaan. Kamerleden positioneren zich in beide jaren gemiddeld dicht bij leden en kiezers bij de positie dat eenwording verder moet gaan. Eind jaren negentig zijn partijleden de meest afwijkende geleding, in de jaren nul zijn Kamerleden dat.

Figuur 5.24 Gemiddelde positie van kiezers, leden en Kamerleden van de PvdA ten aanzien van het vraagstuk van Europese eenwording, 1998–2008 (gemiddelde scores)

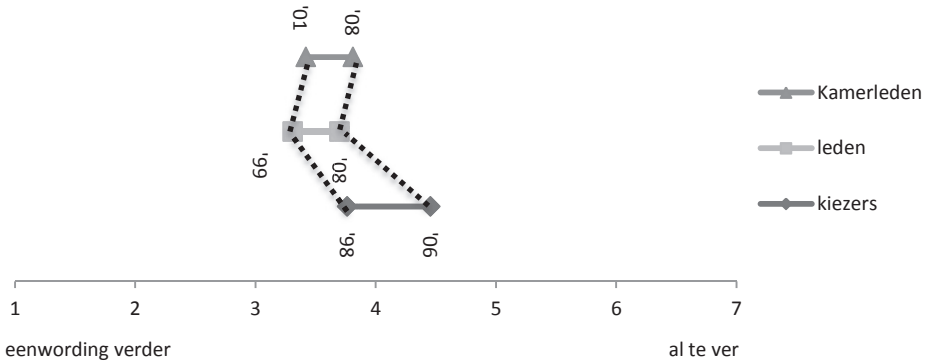
a. N kiezers: 359, 475; N leden: 675, 541; N Kamerleden: 42, 32.
Bron: NKO 1998, 2006; LPO 1999, 2008; Parlementsonderzoek 2001, 2006

Figuur 5.25 Gemiddelde positie van kiezers, leden en Kamerleden van D66 ten aanzien van het vraagstuk van Europese eenwording, 1998–2008 (gemiddelde scores)

a. N kiezers: 112, 39; N leden: 865, 901; N Kamerleden: 11, 5.
Bron: NKO 1998, 2006; LPO 1999, 2008; Parlementsonderzoek 2001, 2006

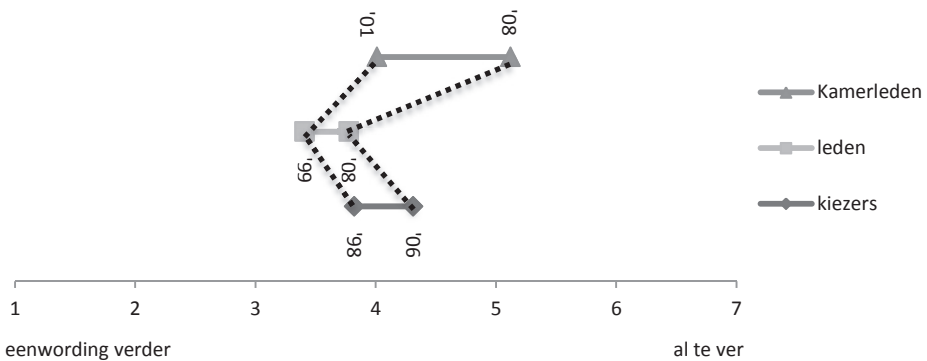
Figuur 5.26 Gemiddelde positie van kiezers, leden en Kamerleden van het CDA ten aanzien van het vraagstuk van Europese eenwording, 1998–2008 (gemiddelde scores)

a. N kiezers: 230, 579; N leden: 546, 447; N Kamerleden: 25, 36.

Bron: NKO 1998, 2006; LPO 1999, 2008; Parlementsonderzoek 2001, 2006

Figuur 5.27 Gemiddelde positie van kiezers, leden en Kamerleden van de VVD ten aanzien van het vraagstuk van Europese eenwording, 1998–2008 (gemiddelde scores)

a. N kiezers: 316, 317; N leden 603, 538; N Kamerleden: 34, 17.

Bron: NKO 1998, 2006; LPO 1999, 2008; Parlementsonderzoek 2001, 2006

Tabel 5.12 Mate van congruentie tussen kiezers, leden en Kamerleden van PvdA, D66, CDA en VVD op het vraagstuk van Europese eenwording, 1998-2008 (gemeenschappelijke ruimte onder de curve)

	PvdA	D66	CDA	VVD
'98/'99/'01				
kiezers - leden	82	77	86	87
kiezers - Kamerleden	54	24	67	63
leden - Kamerleden	67	38	71	61
'06/'08				
kiezers - leden	69	79	82	85
kiezers - Kamerleden	56	39	68	75
leden - Kamerleden	75	43	71	64

Bron: NKO 1998, 2006; LPO 1999, 2008; Parlementsonderzoek 2001, 2006

Links-rechtszelfplaatsing

Tot slot bekijken we de zelfplaatsing van kiezers, leden en Kamerleden op de links-rechtsdimensie. Zoals gezegd doet zich hier het technische probleem voor dat die dimensie met behulp van verschillende antwoordschalen is bevraagd; dat maakt de vergelijking moeilijker dan bij de besproken vraagstukken. In bijlage 5.2.17-20 zijn getransformeerde schalen opgenomen, in figuur 5.30-34 bekijken we de gemiddelde links-rechtszelfplaatsing per partij. We zijn echter terughoudend om op basis hiervan een 'harde' congruentiemaat te berekenen.³⁶ De congruentiemaat laten we daarom weg. Daarvoor in de plaats kijken we op basis van de originele schalen naar het aandeel kiezers, leden en Kamerleden dat zichzelf links van het midden, in het midden of rechts van het midden plaatst (zie tabel 5.13-15).

Leden van de PvdA plaatsen zich in alle jaren duidelijk links. Kiezers van de PvdA positioneren zichzelf gemiddeld iets minder aan de linkerkant dan leden. Zij plaatsen zich vaker op een middenpositie en verspreiden zich over meer posities (zie bijlage 5.2.17 en tabel 5.13). Het verschil in gemiddelde tussen leden en kiezers wordt na de jaren tachtig groter, vooral omdat kiezers van de PvdA naar het midden opschuiven. Kamerleden positioneren zich in alle jaren gemiddeld tussen leden en kiezers in, minder links dan leden en iets linkser dan kiezers. Zij kiezen net als leden vaak een positie links van het midden, maar plaatsen zichzelf dichter bij het midden en doen dat eensgezinder. Kamerleden bevinden zich in alle jaren gemiddeld dichter bij kiezers; partijleden van de PvdA zijn ideologisch extremer. Voor alle geledingen geldt overigens dat ze na 1986 minder links worden.

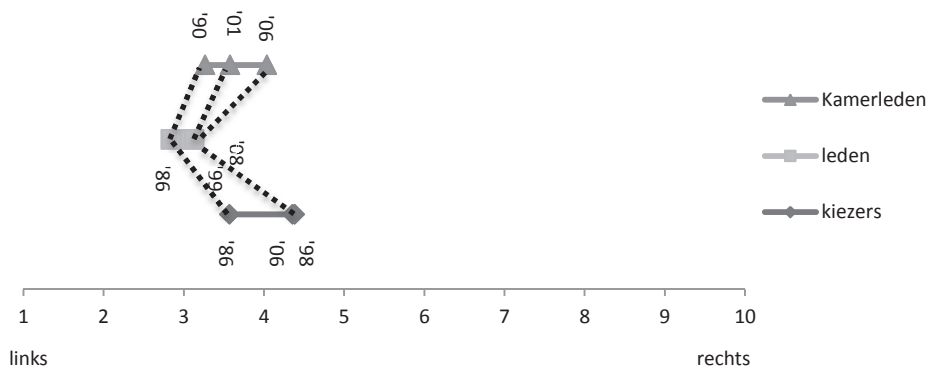
³⁶ Het belangrijkste bezwaar hiertegen is dat tien-puntschalen geen natuurlijk midden hebben, terwijl zeven- en elf-puntschalen dat wel hebben. Bij een gemiddelde kan je hiervoor corrigeren, omdat een gemiddelde tussen twee punten in kan liggen, maar bij transformaties niet. Een tweede bezwaar is de vergelijkbaarheid door de tijd: voor 1986 en 1998 hebben we voor kiezers tien-puntschalen en dat levert een betere congruentie op dan de getransformeerde elf-puntschaal uit 2006.

Leden van D66 plaatsen zichzelf gemiddeld links van het midden. Hun gemiddelde positie verschuift nauwelijks in de tijd (zie figuur 5.29). Kiezers van D66 plaatsen zich gemiddeld in alle jaren rechts van leden, meer richting het midden (in de jaren tachtig of negentig) of in het midden (in de jaren nul). De afstand tussen kiezers en leden wordt tussen de jaren tachtig en negentig kleiner en daarna groter, vooral omdat er dan kiezers zijn die een positie rechts van het midden innemen. Kamerleden zijn eind jaren tachtig linkser dan leden en in de jaren daarna iets rechtser. In de jaren tachtig lijken kiezers het meest op leden, in de jaren negentig staan ze ongeveer even ver af van leden en Kamerleden en in de jaren nul lijken kiezers meer op Kamerleden dan op leden.

CDA-leden bevinden zich gemiddeld rechts van het midden in 1986, schuiven naar het midden in de jaren negentig en worden rechtser in de jaren nul (zie figuur 5.30). Leden verspreiden zich over meerdere posities (zie bijlage 5.2.19). Kiezers zijn in alle jaren gemiddeld rechtser dan leden. Ook zij schuiven eind jaren negentig naar links op en worden daarna rechtser. De afstand tussen leden en kiezers neemt tussen eind jaren tachtig en eind jaren negentig licht toe, maar daalt daarna omdat kiezers meer ‘verrechten’ dan leden. Kamerleden zijn eind jaren tachtig en negentig linkser dan leden, in de jaren nul rechtser. De congruentie tussen beide geledingen wordt gedurende die periode groter. Leden zijn in de jaren tachtig en negentig niet de meest afwijkende geleding, in de jaren nul wel.

Leden van de VVD vinden we gemiddeld rond positie 7 op de links-rechts-dimensie. Die gemiddelde positie is in de drie decennia vrijwel constant. Kiezers zijn een fractie linkser dan leden; ook hun gemiddelde positie verandert nauwelijks. De afstand tussen de gemiddelde positie van leden en kiezers is klein en tevens kleiner dan bij de andere partijen. De gemiddelde positie van Kamerleden verandert: zij staan eind jaren tachtig en negentig gemiddeld links van leden en kiezers, in de jaren nul staan ze rechts van leden. De congruentie tussen leden en Kamerleden neemt in drie decennia toe. Kiezers staan in alle jaren dicht bij leden dan bij Kamerleden. In de jaren nul is het verschil tussen de gemiddelde posities van de drie geledingen echter minimaal. De congruentie wordt groter, vooral omdat Kamerleden naar rechts opschuiven.

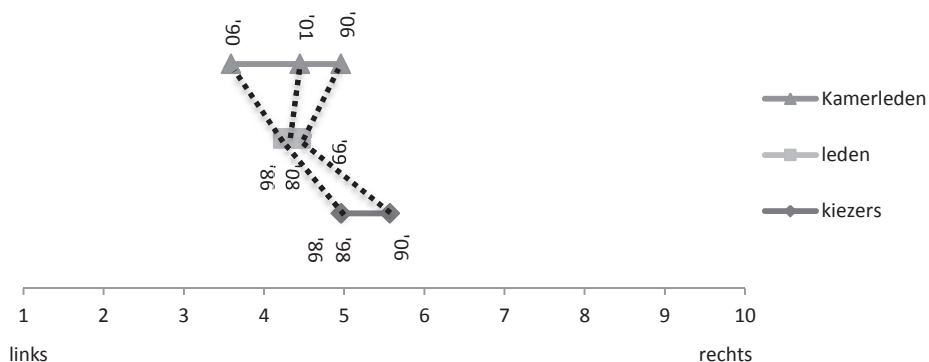
Figuur 5.28 Gemiddelde positie van kiezers, leden en Kamerleden van de PvdA ten aanzien van de links-rechtsdimensie, 1986–2008 (gemiddelde scores)

a. N kiezers: 393, 361, 467; N leden: 281,677, 527; N Kamerleden: 45, 41, 32.

Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Parlementsonderzoek 1990, 2001, 2006

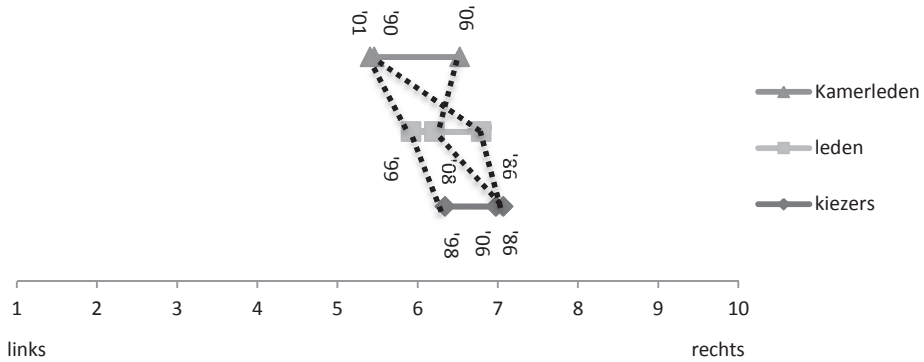
Figuur 5.29 Gemiddelde positie van kiezers, leden en Kamerleden van D66 ten aanzien van de links-rechtsdimensie, 1986–2008 (gemiddelde scores)

a. N kiezers: 85, 117, 39; N leden: 349, 862, 891; N Kamerleden 11, 10, 5.

Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Parlementsonderzoek 1990, 2001, 2006

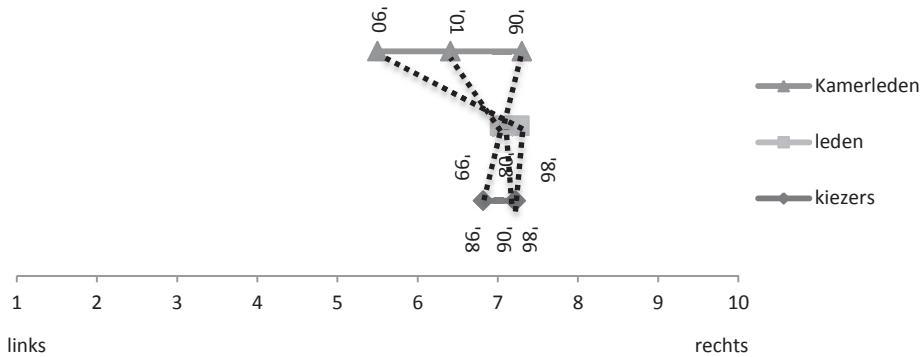
Figuur 5.30 Gemiddelde positie van kiezers, leden en Kamerleden van het CDA ten aanzien van de links-rechtsdimensie, 1986–2008 (gemiddelde scores)

a. N kiezers: 407, 339, 567; N leden: 251, 530, 432; N Kamerleden 37, 25, 36.

Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Parlementsonderzoek 1990, 2001, 2006

Figuur 5.31 Gemiddelde positie van kiezers, leden en Kamerleden van de VVD ten aanzien van de links-rechtsdimensie, 1986–2008 (gemiddelde scores)

a. N kiezers: 219, 316, 314; N leden: 290, 595, 537; N Kamerleden 15, 33, 16.

Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Parlementsonderzoek 1990, 2001, 2006

Tabel 5.13 Links-rechtszelfplaatsing van kiezers, leden en Kamerleden van PvdA, D66, CDA en VVD, 1986-1990 (in procenten)

	PvdA	D66	CDA	VVD
kiezers (10-puntschaal)				
links van het midden	73	34	5	3
midden (5-6)	22	55	31	24
rechts van het midden	5	11	64	73
leden (10-puntschaal)				
links van het midden	91	63	16	6
midden (5-6)	6	33	26	22
rechts van het midden	3	4	57	73
Kamerleden (7-puntschaal)				
links van het midden	93	91	35	7
midden (4)	7	9	35	87
rechts van het midden	0	0	30	7

Bron: NKO 1986; LPO 1986; Parlementsonderzoek 1990

Tabel 5.14 Links-rechtszelfplaatsing van kiezers, leden en Kamerleden van PvdA, D66, CDA en VVD, 1998-2001 (in procenten)

	PvdA	D66	CDA	VVD
kiezers (10-puntschaal)				
links van het midden	55	42	11	7
midden (5-6)	34	40	43	27
rechts van het midden	11	18	46	66
leden (10-puntschaal)				
links van het midden	88	58	23	7
midden (5-6)	10	31	38	25
rechts van het midden	2	11	39	69
Kamerleden (7-puntschaal)				
links van het midden	94	70	24	9
midden (4)	4	10	54	39
rechts van het midden	2	20	22	52

Bron: NKO 1998; LPO 1999; Parlementsonderzoek 2001

Tabel 5.15 Links-rechtszelfplaatsing van kiezers, leden en Kamerleden van de PvdA, D66, het CDA en de VVD, 2006-2008 (in procenten)

	PvdA	D66	CDA	VVD
kiezers (11-puntschaal)				
links van het midden	66	29	6	4
midden (5)	20	42	17	10
rechts van het midden	14	29	77	86
leden (10-puntschaal)				
links van het midden	87	64	18	7
midden (5-6)	11	25	34	18
rechts van het midden	2	10	48	75
Kamerleden (11-puntschaal)				
links van het midden	91	60	9	0
midden (5)	9	40	22	6
rechts van het midden	0	0	70	94

Bron: NKO 2006; LPO 2008; Parlementsonderzoek 2006

5.3.2 Congruentie tussen kiezers, leden en Kamerleden

De centrale vraag die we hier beantwoorden is in hoeverre de opvattingen van leden lijken op die van kiezers en Kamerleden. Kritiek op partijleden is veelal dat zij inhoudelijk 'extreme' opvattingen hebben, die afwijken van die van kiezers en Kamerleden van hun partij. Hoewel uit onderzoek blijkt dat dit lang niet altijd het geval is, is deze opvatting hardnekkig. Leden worden gezien als (potentiële) obstakels tussen kiezers en gekozenen, omdat zij de partij van haar kiezers zouden vervreemden.

Leden zijn niet per definitie de meest afwijkende geleding

De eerste vraag die we hier beantwoorden is of het inderdaad zo is dat de opvattingen van leden afwijken van die van kiezers en Kamerleden. Een verwachting die we formuleerden is dat de opiniestructuur van kiezers, leden en Kamerleden zich zal tonen als een *curvilineair* opiniepatroon: leden zullen de meest extreme geleding zijn en de opvattingen van Kamerleden liggen tussen die van leden en kiezers in. Hier zullen we deze stelling ruimer opvatten en ook spreken van een *curvilineaire* structuur als de opvattingen van Kamerleden gelijk zijn aan die van kiezers of dicht bij kiezers liggen maar ver verwijderd zijn van leden. Er is sprake van een *curvilineaire* opiniestructuur als het verschil tussen de gemiddelde opvatting van leden en kiezers groter is dan het verschil tussen de gemiddelde opvatting van kiezers en Kamerleden.

We interpretern de wet van May ruim waar het gaat om de extremiteit van opvattingen van leden. We kijken niet of de opvattingen van leden dichter bij het

uiteinde van de schaal liggen of dichterbij het midden, omdat vaak helemaal niet zo duidelijk is wat extreem en gematigd is.³⁷ Bovendien is het voor de onderzoeksvragen van deze studie vooral relevant om te weten of leden afwijken en hoe ze dat doen, en minder nuttig om daar het label 'extreem' op te plakken.

In tabel 5.16 staat een overzicht van opiniepatronen die we in de 52 onderzochte vraagstukken hebben waargenomen (zie bijlage 5.3 voor het patroon per vraagstuk en partij, zie de figuren in paragraaf 5.3.1 voor het precieze patroon). Voor alle 52 onderzochte opiniestructuren (vier partijen, twee of drie punten in de tijd; vier vraagstukken plus links-rechtsplaatsing) is tevens het verschil berekend tussen de gemiddelde opvatting van kiezers en leden (a) en het verschil tussen de gemiddelde opvatting van kiezers en Kamerleden (b). Als a groter is dan b, dan is de congruentie tussen kiezers en Kamerleden groter dan die onder kiezers en leden. Is b groter dan a, dan is de congruentie tussen kiezers en leden groter (zie tabel 5.17).

Op basis van een vergelijking van de gemiddelde opvatting van leden, kiezers en Kamerleden, blijkt dat in 17 van de 52 gevallen de congruentie tussen kiezers en Kamerleden groter is dan tussen kiezers en leden (zie bijlage 5.3 voor een overzicht per issue en partij).³⁸ Dat geldt voor de PvdA ten aanzien van euthanasie (in de jaren negentig en nul) en links-rechtszelfplaatsing (in de hele periode), voor D66 voor inkomensverschillen (in de jaren tachtig en negentig) en integratie (in de jaren negentig en nul) en links-rechtsplaatsing in de jaren nul, voor het CDA voor integratie (in de jaren negentig en nul) en links-rechtsplaatsing in de jaren nul, en voor de VVD ten aanzien van euthanasie in de jaren negentig, integratie (in de jaren negentig en nul) en Europese eenwording in de jaren negentig. In sommige gevallen is er aldus inderdaad sprake van een *curvilineaire* opiniestructuur, maar het gaat om een minderheid. De verwachting dat de opiniestructuur van kiezers, leden en Kamerleden wetmatig verloopt via deze structuur komt niet uit: een *curvilineaire* opiniestructuur is geen wetmatigheid, noch de meest voorkomende.

Het is niet de eerste keer dat blijkt dat een *curvilineair* opiniepatroon geen algemeen fenomeen is. Op basis van eerder onderzoek stelt Kitschelt (1989b: 406) dat een dergelijk patroon zich alleen in specifieke omstandigheden voordoet (zie ook Narud en Skare 1999: 48; Kennedy et al. 2006: 788-789). Narud en Skare verwachten dat leden vooral op de kernissues van de partij afwijkende opvattingen zullen hebben: "for religious parties we would expect curvilinear disparities between leaders and followers on issues that are highly salient to the party, e.g., (...) euthanasia etc. For socialist or conservative parties, we would expect curvilinearity to occur on issues related to the left-right dimension, e.g. (...) social issues" (Narud

37 Als bijvoorbeeld CDA-leden zich dichterbij positie 4 op een schaal van 1-7 bevinden dat euthanasie toegestaan ofwel verboden moet zijn en kiezers en Kamerleden dichterbij 7, zijn leden dan extreem in hun opvatting dat euthanasie toegestaan moet zijn of kiezers en Kamerleden extreem in hun opvatting dat euthanasie verboden moet zijn?

38 Als we situatie 3 uit figuur 5.34 niet meetellen en alleen uitgaan van situatie 1 of 2, zijn er tien gevallen van een *curvilineaire* structuur.

en Skare 1999: 51). In onze gegevens is er weinig steun voor deze verwachting. In 33% van de onderzochte gevallen is er sprake van een *curvilineaire* opiniestructuur, maar die gevallen beperken zich niet tot de kernvraagstukken van een partij. Leden van het CDA nemen op euthanasie niet de meest afwijkende positie in, net zo min als leden van PvdA en VVD dat doen ten aanzien van inkomensverschillen.

Ook als we naar de gemeenschappelijke ruimte onder de curve en de daarop gebaseerde congruentiescore kijken, is er geen bewijs voor de stelling dat leden de meest afwijkende geleding zijn. Als leden extremer zijn dan Kamerleden en kiezers zullen zij immers de meest afwijkende distributie hebben (vgl. Narud en Skare 1999: 47). Als we de hele opiniedistributie van kiezers, leden en Kamerleden vergelijken, zien we dat in geen van de gevallen de congruentiescore van kiezers en Kamerleden groter is dan die van kiezers en leden (zie tabel 5.17, zie ook bijlage 5.3).

Tabel 5.16 Samenvatting van de opiniestructuur^a in PvdA, D66, CDA en VVD ten aanzien van vijf vraagstukken^b, 1986-2008

	1a+b 	2a+b 	3a+b 	4a+b 	5a 	Totaal
%	33%	21%	8%	37%	2%	100%
N	17	11	4	19	1	52

a. Zie figuur 5.1 en tekst aldaar voor uitleg.

b. Zie figuren in paragraaf 5.3.1 voor structuur per vraagstuk, partij en jaar, zie ook bijlage 5.3.

Tabel 5.17 De congruentie tussen kiezers/leden en kiezers/Kamerleden vergeleken, 1986-2008

	gemiddelde (N = 52)		gemeenschappelijke ruimte (N = 40)	
	%	N	%	N
congruentie kiezers/Kamerleden > kiezers/leden	33%	17	0%	0
congruentie kiezers/Kamerleden < kiezers/leden	65%	34	98%	39
congruentie kiezers/Kamerleden = kiezers/leden	2%	1	2%	1

Is er dan steun voor de tegenovergestelde verwachting, namelijk dat Kamerleden de meest afwijkende geleding zijn? We onderzoeken eerst de specifieke verwachting dat er sprake zal zijn van een lineaire opiniestructuur, vanuit het idee dat leden hogeropgeleid zijn dan kiezers en Kamerleden hogeropgeleid dan leden en dat die oplopende vertekening in opleidingsniveau leidt tot een oplopende vertekening in opvattingen. Als we de opiniestructuren bekijken, zien we dat er in 19 van de 52 gevallen sprake is van een lineaire opiniestructuur (tabel 5.16, zie bijlage 5.3). In die gevallen is de congruentie tussen kiezers en Kamerleden kleiner dan die tussen kiezers en leden en ligt de gemiddelde opvatting van leden tussen die van kiezers

en Kamerleden. Het is daarmee niet zo dat de opiniestructuur van kiezers, leden en Kamerleden zich in alle gevallen kenmerkt door een lineair patroon,³⁹ maar het is wel het patroon dat zich, van alle mogelijke patronen, het meest voordoet.⁴⁰

De meer algemene verwachting dat Kamerleden de meest afwijkende geleding zullen zijn, kunnen we bekijken aan de hand van de gemiddelde opvattingen en de congruentiescore. Voor de gemiddelden hebben we weer het verschil berekend tussen de gemiddelde opvattingen van leden en kiezers enerzijds en van kiezers en Kamerleden anderzijds. In 65% van de gevallen lijken de gemiddelden van kiezers en leden meer op elkaar dan die van kiezers en Kamerleden en zijn Kamerleden de meest afwijkende geleding (zie tabel 5.17). Kijken we naar de gemeenschappelijke ruimte onder de curve, dan is de congruentiescore van kiezers en Kamerleden in 98% van de gevallen lager dan de congruentiescore van kiezers en leden. De opinieverdeling van Kamerleden is dus in bijna alle gevallen het meest afwijkend.

Het is opvallend dat beide operationaliserings van congruentie leiden tot de conclusie dat Kamerleden vaker de meest afwijkende geleding zijn maar de mate waarin dat het geval is, verschilt behoorlijk. Voor de vergelijking tussen kiezers, leden en Kamerleden betekent dit, dat hoewel de gemiddelde opvatting van Kamerleden soms dichterbij die van kiezers ligt, partijleden beter in staat blijken de diversiteit van opvattingen onder kiezers te weerspiegelen.

Ontwikkelingen door de tijd: geen grote verschuivingen

Naar ontwikkelingen in congruentie tussen kiezers en Kamerleden is (o.a. in Nederland) eerder onderzoek gedaan, naar de ontwikkelingen in de congruentie tussen leden en kiezers of leden en Kamerleden niet of nauwelijks. Hier brengen we die ontwikkeling wel in kaart, zij het met een beperkt aantal meetpunten, te weten eind jaren tachtig (voor twee vraagstukken en de links-rechtszelfplaatsing), eind jaren negentig en halverwege de jaren nul. Om de ontwikkeling in de congruentie te onderzoeken, kijken we naar de ontwikkeling voor alle partijen samen. We gebruiken daarvoor de congruentiescore en het verschil in gemiddelde plaatsing van de geledingen. Dat verschil in gemiddelden is voor de vergelijkbaarheid uitgedrukt als percentage van het maximale verschil tussen geledingen (zie bijlagentabel B5.4 en B5.5 voor de berekening en uitkomsten per partij en vraagstuk). We berekenen

39 Op basis van het idee dat vooral opvattingen over culturele vraagstukken sterk samenhangen met opleidingsniveau, verwachten we overigens ten aanzien van deze kwesties een lineair opiniepatroon aan te treffen: de opvattingen van Kamerleden zullen (nog) meer afwijken van die van kiezers dan de opvattingen van partijleden doen. Ook die verwachting komt niet uit. In 6 van de 16 gevallen (vier partijen, twee vraagstukken, twee punten in de tijd) is er inderdaad een lineaire structuur, maar in de andere 10 gevallen niet.

40 In Noors onderzoek en eerder onderzoek in Groot-Brittannië (zie Norris 1995) concluderen de auteurs dat het lineaire opiniepatroon dominant is, waarbij die auteurs ook situatie 2 tot een lineair opiniepatroon rekenen (vgl. Narud en Skare 1999: 55; 60). Wij hebben hier een onderscheid gemaakt tussen patroon 2 en 4. Als we dat niet doen en een grover onderscheid hanteren tussen situaties waarin a) de congruentie tussen kiezers/Kamerleden groter is dan die tussen kiezers/leden en b) de situatie waarin de congruentie tussen kiezers/Kamerleden kleiner is dan die tussen kiezers/leden, dan is situatie b ook in deze Nederlandse casus dominant.

voor de vier partijen het gemiddelde verschilpercentage en de gemiddelde gemeenschappelijke ruimte voor de drie meetpunten.

Over de ontwikkeling van de congruentie tussen leden en kiezers formuleerden we twee verwachtingen. De eerste is dat de congruentie in de jaren tachtig, negentig en nul gelijk is; de tweede is dat de congruentie tussen leden en kiezers in de jaren nul groter is dan in de jaren tachtig en negentig.

Als we kijken naar de verschillen in gemiddelden tussen leden en kiezers voor de vier partijen op de drie vraagstukken waarvan we gegevens hebben op drie momenten, dan zien we eind jaren tachtig een verschilpercentage van 5,9%, eind jaren negentig van 6,6% en in de jaren nul van 6,8%. Ten aanzien van euthanasie, inkomensverschillen en de links-rechtszelfplaatsing zijn de verschillen in opvattingen tussen leden en kiezers relatief gering en dat blijft zo. De gemiddelde gemeenschappelijke ruimte (ten aanzien van euthanasie en inkomensverschillen) blijft eveneens gelijk (86 – 87 – 86).

Kijken we naar de verschillen in gemiddelden voor de vier partijen en de vijf vraagstukken waarover we gegevens hebben uit de jaren negentig en nul, dan zien we eind jaren negentig een verschilpercentage van 6,5% en later van 8,2%. De gemiddelde gemeenschappelijke ruimte daalt heel licht van 86 naar 84; de meningsverschillen zijn en blijven klein. Voor deze vier partijen en de onderzochte vraagstukken samen is er dus in ieder geval geen duidelijke ontwikkeling in congruentie tussen leden en kiezers. Er lijkt – in het algemeen – steun voor de verwachting dat de congruentie gelijk blijft en niet toeneemt.

Als we de ontwikkelingen per partij bekijken, zien we evenmin grote verschuivingen. Bij sommige partijen en vraagstukken wordt de congruentie groter, in andere gevallen wordt de congruentie kleiner. De verschillen door de tijd zijn in vrijwel alle gevallen gering. Daarop zijn drie uitzonderingen, waarbij de congruentie tussen leden en kiezers kleiner wordt. De congruentie tussen leden en kiezers van het CDA ten aanzien van euthanasie is in de jaren nul kleiner dan in de jaren negentig (vooral als we naar de gemeenschappelijke ruimte kijken), en de congruentie tussen leden en kiezers daalt in de PvdA ten aanzien van zowel integratie als Europese eenwording.

Over de ontwikkeling in congruentie tussen leden en Kamerleden formuleerden we eveneens twee verwachtingen. De eerste is dat deze congruentie in de jaren nul kleiner is dan in de jaren tachtig en negentig, de tweede dat de congruentie tussen leden en Kamerleden in de hele periode gelijk is. De ontwikkelingen in congruentie bekijken we nogmaals door de verschilpercentages en gemeenschappelijke ruimte voor de vier partijen te middelen (zie bijlagetabel B5.5).

Dat doen we eerst voor de drie vraagstukken waarover we op drie tijdstippen gegevens hebben. Het gemiddelde verschilpercentage is 8,2% in de jaren tachtig, 5,8% in de jaren negentig en 10% in de jaren nul. De gemiddelde gemeenschappelijke ruimte is 74 in de jaren tachtig en negentig en 66 in de jaren nul. Ten aanzien van euthanasie, inkomensverschillen en de links-rechtszelfplaatsing is de congruentie in de jaren negentig groter dan in de jaren tachtig en daalt ze in de jaren nul (groter verschilpercentage, kleinere gemeenschappelijke ruimte). Kijken we naar de vijf vraagstukken op twee tijdstippen, dan is ook daar een kleine afname van

congruentie tussen leden en Kamerleden waarneembaar. De verschilpercentages stijgen van 6,6% (in de jaren negentig) naar 9,8% (in de jaren nul); de gemeenschappelijke ruimte wordt iets kleiner en daalt van 71 naar 67.

De verwachting dat de congruentie tussen leden en Kamerleden door de tijd steeds groter wordt, komt daarmee niet uit. Eerder is er sprake van een gelijkblijvende congruentie of wellicht enige afname. Die afname is echter klein en doet zich wel voor tussen de jaren negentig en nul, maar niet in de tien jaar daarvoor. Van een duidelijke afname van congruentie tussen leden en Kamerleden is dus evenmin sprake.

De ontwikkelingen per partij en per vraagstuk laten ook hier zien dat er geen sprake is van een ontwikkeling die voor alle vraagstukken gelijk is. Er zijn wel enkele aanzienlijke verschuivingen in de mate van congruentie, maar deze zijn niet in dezelfde richting. In een aantal gevallen wordt de congruentie tussen leden en Kamerleden groter. Dat geldt bijvoorbeeld voor D66 ten aanzien van euthanasie tussen de jaren tachtig en de jaren negentig, voor de VVD ten aanzien van inkomensverschillen tussen de jaren tachtig en negentig en voor de PvdA voor datzelfde vraagstuk tussen de jaren negentig en nul (in het laatste geval blijft de gemiddelde opvatting vrijwel gelijk, maar stijgt de congruentie van de opiniedistributies aanzienlijk). In een aantal gevallen wordt de congruentie tussen leden en Kamerleden veel kleiner. Dat geldt bijvoorbeeld voor PvdA, D66 en CDA ten aanzien van euthanasie tussen de jaren negentig en nul en voor CDA en VVD ten aanzien van inkomensverschillen tussen de jaren negentig en nul.⁴¹

Congruentie tussen kiezers, leden en Kamerleden in termen van eensgezindheid en verdeeldheid

In hoofdstuk 3 en 4 hebben we een gebrek aan eensgezindheid binnen en verdeeldheid tussen partijen op het niveau van partijleden geproblematiseerd: onderling verdeelde partijleden leveren geen bijdrage aan een eensgezinde uitstraling van hun partij en als leden van alle partijen hetzelfde vinden, leveren zij geen bijdrage aan partijen die betekenisvol van elkaar verschillen. Vanuit de invalshoek van congruentie tussen leden, kiezers en Kamerleden is ook een ander perspectief mogelijk. Een intern verdeelde partij kan weliswaar problematisch zijn vanuit het verlangen naar een eensgezinde uitstraling, maar als verdeeldheid onder leden verdeeldheid onder kiezers weerspiegelt, is dat vanuit een perspectief dat congruentie wenselijk is, beduidend minder problematisch. Grote verschillen tussen partijleden van diverse partijen zijn enerzijds wenselijk vanuit een verlangen naar keuzemogelijkheden maar als het betekent dat leden veel meer gepolariseerd zijn dan kiezers kan die polarisatie onder leden leiden tot (verdere) polarisatie van

⁴¹ Een veronderstelling zou kunnen zijn dat als de mate van zeggenschap van leden over de kandidatenlijst toeneemt, de congruentie tussen leden en Kamerleden stijgt. Kamerleden zijn dan immers meer afhankelijk van leden en eerder geneigd naar hun opvattingen te luisteren (vgl. Lehrer 2012). In onze gegevens is er weinig steun voor die stelling. Het is niet zo dat in partijen waar leden meer directe zeggenschap hebben over kandidaten (zoals bij D66 en de VVD) de congruentie tussen leden en Kamerleden evident groter is. Noch is het zo dat de uitbreiding van zeggenschap van leden in bijvoorbeeld de VVD heeft geleid tot een toename van congruentie.

Kamerfracties en daarmee dat Kamerleden van kiezers vervreemden (vgl. Carsey en Layman 1999; Laymann et al. 2006). Vanuit het perspectief dat congruentie tussen leden en kiezers wenselijk is, is verdeeldheid tussen leden die er onder kiezers niet is, niet wenselijk.

Kortom, het is relevant om de vastgestelde interne en externe verdeeldheid onder partijleden, te vergelijken met de eensgezindheid en verdeeldheid onder kiezers en Kamerleden. We beginnen met de vraag of de mate van interne eensgezindheid onder leden (uit hoofdstuk 3) lijkt op de interne eensgezindheid onder Kamerleden en kiezers. Die vraag beantwoorden we met de opiniedistributies uit bijlage 5.2 en door de Agreement-scores (A-scores, zie hoofdstuk 3) van kiezers, leden en Kamerleden te vergelijken.

In tabel 5.18 staan 52 A-scores van kiezers en leden. In 74% van de gevallen is de A-score van leden hoger dan die van kiezers: leden zijn vaker eensgezind over een bepaald vraagstuk dan kiezers. In 84% van de gevallen zijn Kamerleden de meest eensgezinde geleding; hun A-score is hoger dan die van kiezers of leden.⁴² Als we de gemiddelde eensgezindheid op alle vraagstukken en de links-rechtszelfplaatsing bekijken, zien we dat leden eensgezinder zijn dan kiezers, en Kamerleden eensgezinder dan leden. De bevinding van Hillebrand (1992: 307-319) – op basis van een vergelijking van standaarddeviaties – dat succesvolle kandidaten de meest eensgezinde geleding zijn, gaat dus niet alleen op voor de jaren tachtig, maar ook voor de jaren negentig en nul.

42 In 88% van de gevallen zijn Kamerleden eensgezinder dan leden van hun partij, in 92% van de gevallen zijn Kamerleden eensgezinder dan kiezers.

Tabel 5.18 Mate van eensgezindheid onder kiezers, leden en Kamerleden van PvdA, D66, CDA en VVD, 1986-2008 (in A-scores)

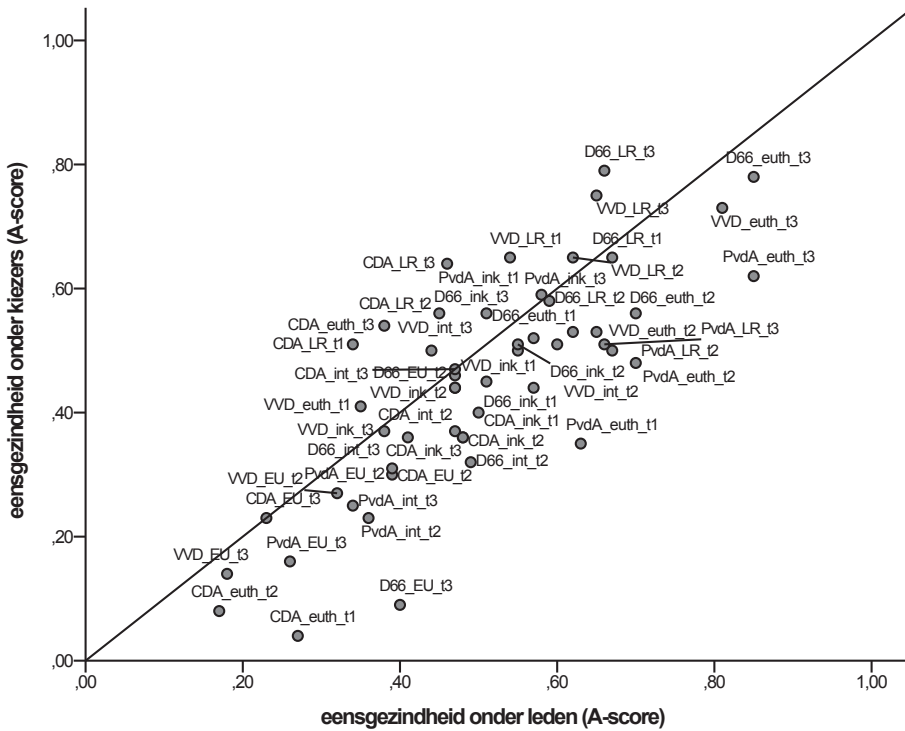
	'86/'90			'98/'99/'01			'06/'08		
	kiezers	leden	Kamer- leden	kiezers	leden	Kamer- leden	kiezers	leden	Kamer- leden
euthanasie									
PvdA	0,35	0,63	0,67	0,48	0,70	0,61	0,62	0,85	0,69
D66	0,52	0,57	0,81	0,56	0,70	0,74	0,78	0,85	0,60
CDA	0,04	0,27	0,51	0,08	0,17	0,49	0,54	0,38	0,40
VVD	0,41	0,35	0,57	0,53	0,65	0,60	0,73	0,81	0,51
inkomen									
PvdA	0,59	0,58	0,76	0,50	0,55	0,81	0,58	0,59	0,60
D66	0,44	0,47	0,66	0,51	0,55	0,70	0,56	0,51	0,80
CDA	0,40	0,50	0,68	0,36	0,48	0,70	0,36	0,48	0,75
VVD	0,45	0,51	0,72	0,44	0,47	0,63	0,37	0,38	0,69
integratie									
PvdA				0,23	0,36	0,55	0,25	0,34	0,36
D66				0,32	0,49	0,76	0,36	0,41	0,45
CDA				0,37	0,47	0,73	0,47	0,47	0,62
VVD				0,44	0,57	0,47	0,50	0,44	0,58
EU									
PvdA				0,30	0,39	0,70	0,16	0,26	0,58
D66				0,46	0,47	0,97	0,09	0,40	0,87
CDA				0,31	0,39	0,69	0,23	0,23	0,58
VVD				0,27	0,32	0,66	0,14	0,18	0,49
LR^a									
PvdA	0,51	0,60	0,83	0,50	0,67	0,83	0,51	0,66	0,79
D66	0,65	0,67	0,82	0,53	0,62	0,63	0,79	0,66	0,92
CDA	0,51	0,34	0,68	0,56	0,45	0,70	0,64	0,46	0,70
VVD	0,65	0,54	0,93	0,65	0,62	0,67	0,75	0,65	
gemiddelde	0,46	0,50	0,72	0,42	0,50	0,68	0,47	0,50	0,64

a. Omdat bij de berekening van de A-scores rekening wordt gehouden met de lengte van de schaal (Van der Eijk 2001: 328), kunnen we voor de scores die originele schalen gebruiken (zie ook paragraaf 5.1.3). De gearceerde cellen geven de meest eensgezinde geleding aan.

Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Parlementsonderzoek 1990, 2001, 2006

De mate van eensgezindheid onder leden en die onder kiezers vertoont een sterke samenhang (zie figuur 5.32). De correlatie tussen de eensgezindheid onder leden en onder kiezers is 0,791 (Pearson r , $p = 0,00$; $N = 52$). Er zijn geen gevallen waar de eensgezindheid onder leden laag is en die onder kiezers hoog (linksboven in figuur 5.32) of andersom (rechtsonder in figuur 5.32). Als leden verdeeld zijn, zien we ook in figuur 5.32 terug: de meeste punten bevinden zich onder de verticale stippellijn. In enkele gevallen is het verschil in eensgezindheid groter (zoals ten aanzien van euthanasie bij de PvdA in alle jaren, bij het CDA voor euthanasie in de jaren tachtig en bij D66 voor Europese eenwording in de jaren nul), maar in geen van die gevallen is het zo dat leden volstrekt eensgezind zijn en kiezers niet.

Figuur 5.32 Mate van eensgezindheid onder leden en kiezers van dezelfde partij, 1986-2008 (in A-scores)

Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008

Voor de vraagstukken waar we eerder relatief geringe eensgezindheid onder leden aantreffen, bijvoorbeeld ten aanzien van Europese eenwording en integratie, blijken kiezers eveneens verdeeld. Vaak zijn zij zelfs verdeelder dan de leden van de partij. Vanuit het perspectief van een eensgezind optredende partij is de in hoofdstuk 3 geconstateerde verdeeldheid dan wellicht ook problematischer dan vanuit het

perspectief dat congruentie tussen leden en kiezers van een partij wenselijk is.⁴³ Heidar (1994b: 109) suggereert dat het streven naar interne cohesie ten koste kan gaan van het aantal partijleden en de electorale steun, omdat in tijden van electorale volatiliteit kiezers en leden een partij niet in al haar standpunten zullen willen volgen. Als mensen alleen lid van een partij kunnen worden of op een partij kunnen stemmen als ze het eens zijn met alle standpunten van die partij, dan ligt de lat heel hoog.

Hoe zit het met de verdeeldheid *tussen* partijen? In hoofdstuk 4 concludeerden we dat leden van diverse partijen niet één pot nat zijn. Maar zijn leden verdeelder dan kiezers en Kamerleden? Daarover bestaan twee tegengestelde verwachtingen (zie ook paragraaf 4.1.2). De eerste is gebaseerd op de al veelvuldig aangehaalde verwachting, dat leden ideologisch gemotiveerd en extreem zijn. Op het niveau van leden zou de polarisatie of verdeeldheid groter zijn dan op het niveau van kiezers of Kamerleden. De tweede verwachting is hieraan tegengesteld en volgt de redenering uit hoofdstuk 4: omdat de diversiteit van achtergronden onder leden geringer is, zal de diversiteit van opvattingen geringer zijn, zeker in vergelijking met die van kiezers. Als de eerste verwachting klopt, dan is de reikwijdte van competitie onder leden groter dan onder kiezers en Kamerleden. Is de tweede verwachting correct, dan is de reikwijdte onder leden kleiner dan onder kiezers en Kamerleden.

In tabel 5.19 staat voor 2006-2008 voor vier vraagstukken en de links-rechtszelfplaatsing de reikwijdte van competitie, dat wil zeggen het verschil tussen de twee meest uit elkaar gelegen partijen, op het niveau van kiezers, leden en Kamerleden. Zoals vaker is er niet één dominant patroon. Ten aanzien van euthanasie en inkomensverschillen is de reikwijdte onder leden groter dan onder kiezers en die onder Kamerleden nog groter. Ten aanzien van integratie en Europese eenwording zijn leden minder verdeeld dan kiezers, terwijl Kamerleden verdeelder zijn dan kiezers. Ten aanzien van de links-rechtszelfplaatsing zijn leden de meest verdeelde geleding: de verdeeldheid tussen leden van PvdA en VVD is groter dan die tussen kiezers of Kamerleden van die partijen. Het is echter over het geheel bezien niet zo dat leden per definitie de meest verdeelde geleding zijn. Veelal ligt de reikwijdte van opvattingen in de buurt van die van kiezers of tussen die van kiezers en Kamerleden in. Eerder in dit hoofdstuk zagen we al dat de opvattingen van leden redelijk overeenkomen met die van kiezers en Kamerleden.

43 De samenhang tussen de mate van eensgezindheid van Kamerleden en die van kiezers of leden is aanzienlijk geringer. De correlatie tussen de A-scores van leden en Kamerleden is 0,351 (Pearson r , $p = 0,011$; $N = 52$), de correlatie tussen de A-scores van kiezers en Kamerleden is 0,341 (Pearson r , $p = 0,013$; $N = 52$). Er is dus wel samenhang tussen de eensgezindheid van Kamerleden en die van kiezers of leden, maar er zijn relatief veel en grote afwijkingen op die regel.

Tabel 5.19 Reikwijdte van competitie^a onder kiezers, leden en Kamerleden, 2006-2008 (in percentage van de schaal dat wordt beslagen)

	euthanasie	inkomensver- schillen	integratie	EU	links-rechts
kiezers	11	29	21	17	32
leden	25	40	17	15	45
Kamerleden	39	51	26	62	36

a. De reikwijdte is de afstand tussen de gemiddelde opvatting van de twee verst uit elkaar gelegen partijen. Het gaat om de competitie tussen PvdA, D66, CDA en VVD. De reikwijdte is berekend op het niveau van kiezers, leden en Kamerleden.

Bron: NKO 1986, 1998, 2006; LPO 1986, 1999, 2008; Parlementsonderzoek 1990, 2001, 2006

5.4 De positie van partijleden volgens partijleden

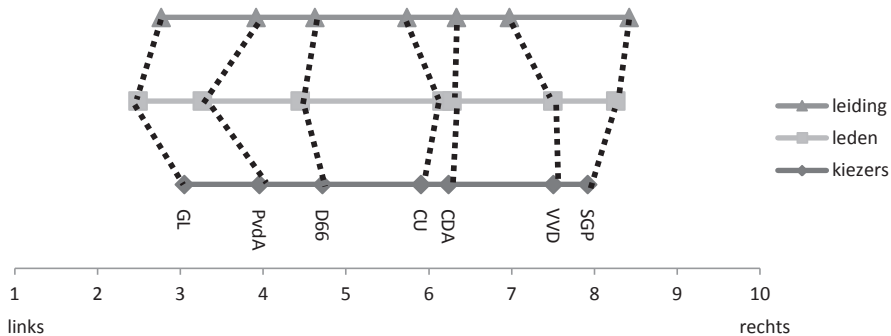
In hoofdstuk 3 en 4 bekeken we welke percepties leden hebben van de eensgezindheid binnen en de verdeeldheid tussen partijen. Hier maken we een vergelijkbare zijstap en gaan we na welke percepties leden hebben over hun eigen positie in de keten van representatie. Hebben leden in eigen ogen de meest afwijkende opvattingen? Of hebben ze de indruk dat hun opvattingen overeenkomen met die van kiezers en vertegenwoordigers?

Deze vragen beantwoorden we met het LPO 2008, waarin is gevraagd om de leden van de partij, de leiding van de partij en de kiezers van de partij te plaatsen op een links-rechtsschaal (waarbij 1 staat voor links en 10 staat voor rechts). In figuur 5.33 zien we waar leden de kiezers, de overige leden en leiding van hun eigen partij plaatsen op de links-rechtsschaal. Leden van GroenLinks, D66, PvdA en ChristenUnie hebben gemiddeld de indruk dat er sprake is van een *curvilineair* patroon, waarbij de partijleden de meest afwijkende positie innemen en de oriëntaties van kiezers en de partijleiding sterk op elkaar lijken. Leden van het CDA plaatsen kiezers, leden en leiding ongeveer op dezelfde positie. VVD-leden wijzen kiezers en leden gemiddeld dezelfde positie toe, maar denken dat de opvattingen van Kamerleden iets minder rechts zijn dan die van kiezers en leden. Leden van de SGP zien een lineaire opiniestructuur: Kamerleden zijn het meest rechts, leden iets minder en kiezers nog iets minder.

Voor PvdA, D66, CDA en VVD kunnen we deze percepties van leden vergelijken met de gemiddelde opvattingen van kiezers, leden en Kamerleden (zie figuur 5.28-5.31), al geldt dat partijleiding en Kamerleden strikt genomen geen identieke groepen zijn. Het beeld dat leden van PvdA en D66 hebben, komt overeen met het beeld dat we krijgen als we naar de opvattingen van de geledingen kijken: leden zijn gemiddeld iets linkser dan kiezers en Kamerleden. Er is sprake van een *curvilineair* opiniepatroon. Ook het CDA vertoont een *curvilineair* patroon, waarbij de opvattingen van leden gemiddeld dichter bij het midden van de schaal liggen, terwijl kiezers en Kamerleden iets rechtser zijn. Dat is echter niet het beeld dat CDA-leden zelf hebben. Zij zien nauwelijks verschillen en voor zover ze die zien, is het niet zo dat leden een afwijkende opvatting hebben. De indruk van VVD-leden dat hun opvatting en die van kiezers elkaar weinig ontploen, komt overeen

met onze indruk op basis van de opvattingen van die geledingen. Waar leden van de VVD echter de indruk hebben dat de partijleiding gemiddeld linkser is, blijken opvattingen van Kamerleden eerder iets rechtser dan die van kiezers en leden te liggen.

Figuur 5.33 Perceptie van leden over de positie van kiezers, leden en de partijleiding,^a per partij, 2008

a. Voor elke partij is de positie van de eigen leden weergegeven. Dus de posities van GroenLinks hebben betrekking op de perceptie van GroenLinks-leden, de posities van de PvdA hebben betrekking op de percepties van PvdA-leden enzovoorts. Gevraagd is om de kiezers van de partij, de leden van de partij en de partijleiding te plaatsen op een links-rechtsschaal van 1 tot 10.

Bron: LPO 2008

In het LPO is leden ook gevraagd naar hun positie in de representatieve keten in relatie tot kiezers en Kamerleden, namelijk wie Tweede Kamerleden in de eerste plaats moeten vertegenwoordigen. In alle partijen is de grootste groep leden van mening dat Kamerleden de kiezers van de partij dienen te vertegenwoordigen (tabel 5.20). Leden van ChristenUnie, CDA en SGP zijn die mening iets minder vaak toegedaan en vinden relatief vaak dat Kamerleden de leden van de partij moeten vertegenwoordigen (resp. 29%, 21% en 32%). Ongeveer 20% van de leden vindt dat Kamerleden alle kiezers zouden moeten vertegenwoordigen.

Uit onderzoek naar de rolopvatting van Tweede Kamerleden blijkt overigens dat zij evenmin van mening zijn dat ze primair moeten optreden als vertegenwoordigers van leden. Kamerleden is in 2006 gevraagd of zij zich beschouwen als vertegenwoordiger van de leden van de partij, van de kiezers van de partij of van alle kiezers; Kamerleden kiezen in meerderheid voor kiezers (Andeweg en Thomassen 2007: 15). Slechts 3% van de Kamerleden zegt zichzelf vooral te zien als vertegenwoordiger van de leden en 58% als vertegenwoordiger van de kiezers van de partij, 39% als vertegenwoordiger van alle kiezers. 74% van de Kamerleden is het oneens met de stelling dat afgevaardigden zich meer moeten laten leiden door leden dan door kiezers.

Tabel 5.20 Wie moeten er door de leden van uw fractie in de Tweede Kamer in de eerste plaats worden vertegenwoordigd?, per partij, 2008 (in procenten)

	GL	PvdA	D66	CU	CDA	VVD	SGP
de leden van de partij	15	12	14	29	21	14	32
de kiezers van de partij	67	64	64	49	50	69	46
alle kiezers	19	23	22	23	29	17	22
totaal	101	99	100	101	100	100	100
N	643	525	890	466	411	528	489

Bron: LPO 2008

Hoe kijken leden verder aan tegen hun positie en rol? Slechts een klein deel denkt dat gewone partijleden beter weten wat er onder de bevolking leeft dan gekozen volksvertegenwoordigers (tabel 5.21). In de meeste partijen zijn veel meer leden het oneens met die stelling dan dat er leden zijn die het ermee eens zijn. Het CDA is een uitzondering: daar neemt de grootste groep leden een neutrale positie in.⁴⁴

Over de verhouding tussen de mening van leden en kiezers zijn de meningen verdeeld. De grootste groep leden in ChristenUnie en SGP is het eens met de stelling dat verkozen afgevaardigden zich meer moeten laten leiden door leden dan door kiezers. In de andere partijen zijn de meeste leden het met de stelling oneens, al is overal een groep die vindt dat het primaat bij leden ligt. Meer overeenstemming is er over de stelling dat als partijleden eenmaal een besluit hebben genomen, vertegenwoordigers daaraan gebonden zijn. Meer dan 40% van de leden vindt dit. Als leden zich (formeel) uitspreken over een bepaalde kwestie, dan moeten Kamerleden zich daar bij neerleggen. Maar die mening is niet absoluut, zien we bij de stelling dat vertegenwoordigers altijd onafhankelijk van leden moeten beslissen: tussen de 25% en 43% van de leden is het met die stelling eens, tussen de 24% en 38% is het ermee oneens. Het zal niet verbazen dat leden die het eens zijn met de stelling dat gewone partijleden beter weten wat er leeft dan gekozen volksvertegenwoordigers, vaker van mening zijn dat leden goede ideeën hebben en ook vaker vinden dat volksvertegenwoordigers gebonden zouden moeten zijn aan besluiten van leden.

Al met al zien de meeste leden zichzelf niet als de belangrijkste principaal van Kamerleden: dat zijn kiezers (van de partij). Leden vinden zichzelf vaak niet beter dan volksvertegenwoordigers in het aanvoelen van de wensen van kiezers, maar ze hebben wel goede ideeën voor de partij. Of leden invloed moeten hebben en hoe ver die invloed zou moeten reiken, is voor leden niet zo gemakkelijk aan te geven. Een grote groep vindt dat een uitspraak van leden bindend moet zijn, maar het is

⁴⁴ Uit het PO van 2006 blijkt dat Kamerleden evenmin vinden dat leden beter dan zichzelf weten wat kiezers beweegt: 2% van hen vindt dat, 17% is neutraal, 81% is het met de stelling oneens.

niet evident dat leden zich overal over zouden moeten kunnen uitspreken. Het lijkt er op dat leden een (positieve) rol voor zichzelf zien weggelegd in de keten tussen kiezers en gekozenen, maar tegelijkertijd erkennen ze dat kiezers en Kamerleden mogelijk een meer directe band hebben.

Tabel 5.21 Opvattingen van leden over hun positie in de partij,^a per partij, 2008 (in procenten)

	GL	PvdA	D66	CU	CDA	VVD	SGP
'Gewone partijleden weten beter wat er onder de bevolking leeft dan gekozen volksvertegenwoordigers'							
■ (helemaal) oneens	49	34	45	41	26	36	43
■ (helemaal) eens	11	21	12	17	25	26	20
'Vaak hebben gewone partijleden goede ideeën over wat de partij moet doen'							
■ (helemaal) oneens	2	2	2	3	1	2	5
■ (helemaal) eens	67	70	76	64	73	78	56
'Verkozen afgevaardigden van [partij X] moeten zich meer laten leiden door partijleden dan door kiezers'							
■ (helemaal) oneens	40	38	38	20	29	46	25
■ (helemaal) eens	26	27	26	39	27	24	41
'Als partijleden eenmaal een besluit hebben genomen, zijn volksvertegenwoordigers van die partij daaraan gebonden'							
■ (helemaal) oneens	19	18	18	15	12	17	13
■ (helemaal) eens	42	43	43	43	49	50	44
'De Tweede Kamerfractie moet in alle gevallen onafhankelijk van de partijleden beslissen'							
■ (helemaal) oneens	38	30	24	33	21	28	28
■ (helemaal) eens	25	36	40	27	43	39	33

a. De antwoorden tellen samen met het aandeel deels oneens, deels eens' en de respondenten die de vraag hebben overgeslagen op tot 100%.

Bron: LPO 2008

5.5 Slot: partijleden als intermediair

Inzicht in de (demografische) gelijkenis en (inhoudelijke) congruentie tussen leden, kiezers en Kamerleden is relevant, omdat het zicht biedt op de plek die partijleden innemen in de representatieve keten. Leden maken onderdeel uit van de maatschappij en van een partij en zijn daarmee een schakel in die keten. Inzicht in de mate waarin achtergronden en opvattingen van leden lijken op die van kiezers en Kamerleden, geeft antwoord op de vraag hoe goed leden in staat

zijn schakelfuncties te vervullen en bij te dragen aan een goede werking van de representatieve democratie, die immers een partijdemocratie is. Die vraag is vooral relevant vanwege de steeds terugkomende suggestie dat het demografische en inhoudelijke profiel van leden sterk afwijkt van dat van kiezers en gekozenen en dat invloed van leden op de koers en kandidaten van hun partij ervoor zou zorgen dat kiezers en gekozenen van elkaar vervreemden. In dit hoofdstuk zijn achtergronden en opvattingen van leden, kiezers en Tweede Kamerleden vergeleken.

Congruentie beter dan gelijkenis

De achtergronden van partijleden wijken in de meeste partijen af van die van de kiezers van hun partij. Leden zijn ouder, vaker man en hogeropgeleid (vgl. ook Koole 2002: 62; Den Ridder et al. 2011b: 181). Ook in vergelijking met Kamerleden zijn leden gemiddeld ouder en vaker van het mannelijk geslacht. Het opleidingsniveau van leden komt wel meer overeen met dat van kiezers: Kamerleden blijken nóg hogeropgeleid. De gemiddelde leeftijd van leden mag dan hoger liggen dan die van kiezers en Kamerleden, onder Kamerleden zijn jongeren en ouderen nauwelijks aanwezig, terwijl die groepen er onder leden wel zijn. De gelijkenis van de leeftijdsverdeling van Kamerleden is dus minder divers dan die van leden. De gelijkenis tussen leden, kiezers en Kamerleden is in de afgelopen twintig jaar niet evident kleiner geworden.

Als we naar opvattingen van partijleden kijken, is de congruentie groter (zie ook Den Ridder et al. 2011b: 181). Kiezers, leden en Kamerleden van dezelfde partij hebben weliswaar zelden exact dezelfde opinie of opinieverdeling, maar er zijn geen vraagstukken waarop zij een wezenlijk andere beleidsrichting voorstaan. De grootste verschillen in de congruentie tussen leden en kiezers doen zich voor ten aanzien van Europese eenwording. Verschillen tussen leden en Kamerleden zijn er vooral ten aanzien van euthanasie (bij CDA, D66, PvdA en VVD) en ten aanzien van Europese eenwording (bij D66 en VVD). Er zijn geen duidelijke aanwijzingen dat over het geheel gezien de congruentie door de tijd kleiner wordt. Op enkele uitzonderingen na is de congruentie tussen leden en kiezers groot en blijken leden in staat de diversiteit onder kiezers van de partij te weerspiegelen. Op dat punt doen zij het aanzienlijk beter dan Kamerleden.

“To be sure, curvilinear patterns *do* exist” (Narud en Skare 1999: 61, cursief in origineel). Het komt inderdaad voor dat partijleden extreme of afwijkende opvattingen hebben, vergeleken met kiezers en Kamerleden. In ongeveer een derde van de onderzochte gevallen is dat zo. Zowel als we kijken naar de gemiddelde opvattingen als naar de opiniedistributies en de gemeenschappelijke ruimte onder de curve, zien we echter dat het niet zo is dat de congruentie tussen leden en kiezers altijd of zelfs vaker kleiner is dan de congruentie tussen kiezers en Kamerleden. Sterker: het is eerder zo, dat de opiniecongruentie tussen kiezers en Kamerleden kleiner is dan die tussen kiezers en leden. De opiniedistributies van leden lijken meer op die van kiezers dan de opiniedistributies van Kamerleden, ook als de gemiddelde opvatting van Kamerleden meer op die van kiezers lijkt.

Een onderzoekstechnische bevinding van dit hoofdstuk is daarmee dat het voor het analyseren van congruentie uitmaakt hoe congruentie wordt gedefinieerd

en geoperationaliseerd.⁴⁵ Weliswaar leidt zowel een vergelijking van gemiddelde posities als een vergelijking van volledige opiniedistributies tot de conclusie dat Kamerleden vaker een afwijkende geleding zijn, maar de mate waarin verschilt. Voor de vergelijking tussen kiezers, leden en Kamerleden betekent dit dat hoewel de gemiddelde opvatting van Kamerleden soms dichterbij die van kiezers ligt, partijleden beter in staat blijken de nuances en stromingen binnen hun achterban te representeren dan Kamerleden. De conclusie is dat het relevant is om verschillende operationalisaties en meetinstrumenten voor congruentie te gebruiken, omdat de manier waarop congruentie wordt uitgewerkt van invloed is op de mate en de aard van de geconstateerde congruentie.

Geringe gelijkenis: potentiële problemen voor leden als ambassadeurs of sensoren

Wat betekenen deze bevindingen voor de schakelfuncties van partijleden? We beginnen bij gelijkenis. In de ledenbestanden van de meeste partijen zijn vrouwen en in sterkere mate jongeren en lageropgeleiden on(der)vertegenwoordigd. Die ondervertegenwoordiging kan problematisch zijn voor de communicatie- en mobilisatiefunctie van leden. Sociale netwerken zijn vaak redelijk homogeen, zeker wat betreft opleidingsniveau en leeftijd (Kalmijn en Vermunt 2007: 26). Als mensen vooral verkeren in netwerken met mensen zoals zichzelf, dan zal het voor partijleden moeilijk zijn om lageropgeleiden en jongeren te bereiken. Het is denkbaar dat leden deze genoemde groepen nauwelijks tegenkomen en hun ervaringen en wensen zich dus aan hun gezichtsveld onttrekken. Bovendien zullen leden deze groep dus niet in contact brengen met de partij. Binnen de SGP is de gelijkenis in opleidingsniveau van leden en kiezers groter dan bij de andere partijen en het bereiken van deze groep zal voor die partij minder problematisch zijn. De ondervertegenwoordiging van deze groepen kan er ook voor zorgen, dat leden minder goed in staat zijn ervaringen en perspectieven van deze groepen in te brengen in het interne debat, al is het natuurlijk mogelijk om zonder op iemand te lijken zijn of haar perspectief te verwoorden.

De on(der)vertegenwoordigde groepen zullen zich wellicht niet gerepresenteerd voelen door het ledenbestand van een partij. Bij deze groepen bestaat het gevaar dat partijen niet de indruk wekken een partij te zijn voor mensen zoals zij. In dat verband is het voor afzonderlijke partijen een schrale troost dat hun concurrenten hetzelfde probleem hebben. Voor de democratie als geheel is het problematischer, omdat het partijlidmaatschap een selecte groep mensen trekt en weinige van de onderzochte partijen echt goed in staat zijn andere kiezersgroepen in het ledenbestand op te nemen.

45 Dat het gemiddelde en de congruentiemaat soms tot andere conclusies leiden, blijkt ook uit onderzoek van Pierce (1999). Die presenteert een geval waarbij de congruentie op basis van een vergelijking van de gemiddelden wordt ingeschat als hoog, maar veel lager is als de opiniedistributies worden vergeleken (vgl. Andeweg 2011: 41). Het verschil tussen gemiddelden en de congruentiescore zou deels ook een methodologische oorzaak kunnen hebben (vgl. Allern et al. nog te verschijnen). Wellicht is de congruentiescore tussen kiezers en Kamerleden of tussen leden en Kamerleden lager dan die tussen kiezers en leden, omdat we een gering aantal Kamerleden ($5 \leq N \leq 48$) vergelijken met een veel groter aantal leden ($470 \leq N \leq 921$) en kiezers ($26 \leq N \leq 429$).

De ondervertegenwoordiging van jongeren, vrouwen en lageropgeleiden zorgt mogelijk voor problemen bij de selectie van kandidaten. Binnen sommige groepen is de spoeling in het ledenbestand dun en zal het moeilijk zijn om goede kandidaten te vinden. Hillebrand (1992: 256) stelt op basis van het partijledenonderzoek uit 1986 dat opleiding een belangrijke factor is “in alle fasen van het rekruteringsproces. In alle vier partijen waren de leden gemiddeld veel hoger opgeleid dan de kiezers, waarmee een basis voor niet-representatieve vertegenwoordiging werd gelegd”. Die situatie doet zich nog altijd voor en het is zeker mogelijk dat de basis voor een verschil tussen kiezers en Tweede Kamerleden wordt gelegd op het niveau van partijleden. Opvallend is dan natuurlijk wel, dat andere vertekeningen onder leden (vaker man en oud) niet leiden tot een grotere afwijking tussen kiezers en Kamerleden. Bij de kandidaatstelling van de meeste partijen wordt gestreefd naar een evenwichtige numerieke verhouding tussen mannen en vrouwen. De *gender gap* tussen kiezers en leden wordt op het niveau van Kamerleden gedicht. Voor leeftijd geldt dat deels. Voor de vertekening van het opleidingsniveau wordt niet gecorrigeerd. Sterker, het ligt voor de hand dat men in het proces van rekrutering en selectie juist op zoek is naar hogeropgeleide kandidaten. Men wil competente Kamerleden en hogeropgeleiden zullen daarom eerder geselecteerd worden dan lageropgeleiden.⁴⁶

Congruentie: kiezers lijken vaker op leden dan op Tweede Kamerleden

Wat congruentie betreft is de overeenstemming tussen leden, kiezers en Kamerleden groter: de opvattingen van leden wijken in de meeste gevallen niet veel af van die van kiezers en Tweede Kamerleden van hun partij. Op basis van hun opvattingen moeten leden dus in staat geacht worden een positieve rol te spelen in de representatieve democratie (vgl. Scarrow en Gezgor 2010).

Voor de mobilisatie door en communicatie van leden betekent dit, dat ze in staat zijn de opvattingen van kiezers en de nuances daarin door te geven aan en binnen de partij. Leden zijn te gebruiken als sensoren. Ze geven in de meeste gevallen ook dezelfde inhoudelijke boodschap af als de Kamerleden van hun partij. Als kiezers naar leden luisteren, dan krijgen ze geen wezenlijk andere indruk van de partij dan als ze naar Kamerleden luisteren. Voor de symbolische functie van leden geldt dat kiezers eerder zullen denken dat de partij bestaat uit mensen die ‘denken zoals ik’ dan uit mensen die ‘zijn zoals ik’.

Voor de (interne) functies van leden als selectoraat en beïnvloeders van beoogd beleid kan de relatief grote congruentie tussen leden en kiezers positief zijn. Leden blijken niet zo ideologisch extreem als vaak gedacht. De gemiddelde opvatting van leden staat veelal dichter bij die van kiezers dan bij die van Kamerleden en leden blijken beter dan Kamerleden in staat de diversiteit onder kiezers van de partij te

46 Niet alleen partijen willen competente kandidaten, kiezers willen dat ook. Lageropgeleide kiezers beklagen zich vooral over het complexe taalgebruik van politici en verwijten hen dat ze zich niet kunnen verplaatsen in ‘gewone’ Nederlanders. Desgevraagd willen ze echter wel dat politici een goede opleiding hebben en zo competent mogelijk zijn (Den Ridder en Dekker 2011: 11).

weerspiegelen. Leden kunnen die diversiteit inbrengen in het debat en binnen het ledenreservoir is er genoeg diversiteit om uiteenlopende kandidaten te selecteren.

De congruentie tussen leden en kiezers wordt veelal bekeken vanuit het idee dat een gebrek aan congruentie leidt tot representatieve spanning. Als leden en kiezers van mening verschillen over een kwestie, dan zullen Kamerleden óf hun kiezers óf hun leden teleur moeten stellen. En dat is vervelend, want de ene groep zal hen moeten kiezen bij verkiezingen en de andere groep zal hen opnieuw op de kieslijst moeten zetten. De uitkomst dat leden in de regel niet ideologisch radicaal zijn, impliceert echter dat er ten aanzien van de meeste vraagstukken geen sprake zal zijn van een representatieve spanning.

In de gevallen dat zo'n spanning er zou kunnen zijn, omdat kiezers en leden er toch een iets andere opvatting op na houden, blijkt dat het vermoeden dat Kamerleden zich van kiezers zouden vervreemden als ze naar leden luisteren, vaak niet juist is, doordat de gemiddelde opvatting van Kamerleden vaak verder verwijderd is van die van kiezers. Een voorbeeld. Ten aanzien van Europese eenwording blijkt er een verschil van opvatting tussen kiezers en leden van de PvdA. Leden zijn gemiddeld pro-Europeser. Dat is een potentiële representatieve spanning: als Kamerleden naar hun pro-Europese leden luisteren, dan vervreemden ze zich van hun kiezers, die veel terughoudender zijn over Europese eenwording. Toch geldt dat in deze gevallen de kloof tussen Kamerleden en kiezers *kleiner* zou worden als Kamerleden naar leden luisteren. De opvattingen van Kamerleden staan immers nog verder weg van die van kiezers.

Het is kortom gezien de opiniestructuur van kiezers, leden en Kamerleden, goed om te bedenken dat ook *als* er een representatieve spanning is, de afstand tussen kiezers en Kamerleden kleiner kan worden als Kamerleden naar leden luisteren. Het is niet correct om de invloed van leden bij zo'n afwijking per definitie te beschouwen als 'verstoring' van de band tussen kiezers en gekozenen. In de empirie zien we genoeg voorbeelden waarbij invloed van leden de afstand tussen kiezers en Kamerleden zou verkleinen, zelfs als leden en kiezers niet precies hetzelfde vinden. Wanneer Kamerleden naar het mandaat van hun leden zouden luisteren, zou hen dat in de meeste gevallen niet van kiezers vervreemden maar juist dichter bij kiezers brengen.

Die conclusie over de congruentie van leden met kiezers en Kamerleden komt misschien als een verrassing gezien de consensus in de literatuur en het maatschappelijke debat dat leden er afwijkende opvattingen op na houden. Dat beeld is er trouwens niet alleen bij critici of uitdagers van de gevestigde partijen; ook in gevestigde partijen zelf zijn deze geluiden te horen. Zo schrijven Becker en Cuperus (2003: 32-33): "Volksvertegenwoordigers (...) kunnen hun actieve achterban niet meer als vanzelfsprekend referentiekader aanvaarden en zullen in toenemende mate rechtstreeks contact met hun kiezers zoeken." Becker en Cuperus halen Wouter Bos, toenmalig fractievoorzitter voor de PvdA in de Tweede Kamer, aan, die gezegd zou hebben: "Als ik wil choqueren zeg ik altijd dat ik in mijn leven nooit meer naar een ledenvergadering wil gaan. We moeten het debat juist voeren met de mensen die niet bij de partij horen". In een rapport van het wetenschappelijke bureau van de VVD staat: "Als politici zich door partijgenoten

laten influisteren, zonder acht te slaan op opinieonderzoek, lopen ze het risico zich van de bevolking te vervreemden” (Van de Velde et al. 2013: 15-16).

Wanneer we de keten van kiezers, leden en Kamerleden bekijken, krijgen we de indruk dat ledenpartijen vertrouwen mogen hebben in hun eigen leden. Ze zijn weliswaar niet altijd geschikt om alle kiezersgroepen te bereiken, hun opvattingen komen wel goed overeen met die van kiezers. Luisteren naar leden kan Kamerleden dichterbij kiezers brengen, niet altijd op precies dezelfde positie, maar toch dichterbij. Het hardnekkige beeld van leden die “a-democratisch” zijn, omdat ze “andere belangen en vaak andere meningen [hebben] dan de kiezers”, zoals Lucardie en Voerman (2011: 186) uit de monden van critici optekenen, klopt feitelijk niet.

